

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РИБАК ОКСАНА СТЕПАНІВНА

УДК 159.923-057.87-054

ДИСЕРТАЦІЯ

**КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ
ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія та історія психології

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О.С. Рибак

Науковий керівник – **Квас Олена Валеріївна**,
доктор педагогічних наук, професор

Львів – 2020

Рибак О.С. Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2020.

Дослідження за темою дисертації виконувалося впродовж 2015-2019 років в межах науково-дослідницьких тем кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства» – (державний номер реєстрації № 0115U003560), «Особистість в соціумі: психологічні механізми активності» (державний номер реєстрації № 0118U000619).

Дисертаційна робота є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням, в якому представлено теоретичні та практичні аспекти феномену культурно-ціннісних орієнтацій та визначено структуру культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. Робота містить нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що є суттєвим внеском у розвиток вітчизняної психології.

У дисертації подано теоретичне узагальнення та емпіричне вирішення наукової проблеми визначення змісту особливостей взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів. Узагальнення результатів дослідження дали можливість зробити такі висновки.

Аналіз наявних концепцій та наукових підходів різних авторів дав підстави вважати, що культурно-ціннісні орієнтації слід розглядати як складні згруповані динамічні принципи, що формують світогляд певної культури та визначають спрямованість мислення і діяльності при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи,

міжособистісного ставлення, проблеми часового фокусу людського життя, мотивації поведінки студентів.

Встановлено, що у психологічній науці в підходах до трактування культурно-ціннісних орієнтацій окреслюються такі напрямки: особистісний, поведінковий, мотиваційний, діяльнісний, культурно-історичний. Окрім того, описано моделі культурно-ціннісних орієнтацій, особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності.

Етнічна ідентичність розглядається як динамічний, багатовимірний конструкт, що стосується усвідомлення, оцінки та переживання своєї приналежності до певного етносу з об'єктивними характеристиками цієї приналежності: культурною спадщиною, релігією, мовою, звичаями, обрядами, місцем походження. Виділено когнітивний та афективний компоненти етнічної ідентичності. Описано, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності не схильні виявляти інтерес до свого етнічного походження, не відчують зв'язку зі своєю етнічною групою, чи якоїсь особливої прихильності до її представників, не цікавляться історією чи звичаями етнічної групи, не дотримуються її традицій, для них не властиво пишатися своїм етнічним походженням. Тоді як студенти з середнім рівнем етнічної ідентичності схильні відчувати певний зв'язок зі своєю етнічною групою, однак цей зв'язок не є постійним та дуже сильним, вони мають певне уявлення про історію своєї етнічної групи, її звичаї та традиції, однак ці знання, зазвичай, є фрагментарними та поверховими, вони можуть виявляти прихильність до представників своєї етнічної групи, однак ця прихильність не є якоюсь винятковою. Для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності властиво переживати сильне почуття зв'язку та єдності зі своєю етнічною групою, а також гордості за своє етнічне походження, висока обізнаність щодо історії та звичаїв своєї етнічної групи, бажання дотримуватися її традицій.

У дослідженні виявлено особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних. Аналіз сформованості етнічної

ідентичності та особливостей прояву культурно-ціннісних орієнтацій залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних показав, що студенти сільського походження демонструють значущо вищі показники етнічного злиття, етноогоїзму та цінності традиція, та значущо нижчі показники етнічної індиферентності. У дівчат, на відміну від хлопців, констатовано значущо вищі показники етнічного злиття і таких цінностей як розвиток себе, активні соціальні контакти, професійна сфера, навчання і освіта, сімейне життя, універсалізм, безпека, гедонізм, конформність та доброзичливість; у хлопців зафіксовано значущо вищі значення показників етнічної індиферентності та невизначеності етнічної ідентичності.

Наголошено, що зі зростанням у студентів культурно-ціннісної орієнтації на інтелектуальну автономію знижується етноогоїзм, етноізоляціонізм і національний фанатизм; зі зростанням орієнтації на афективну автономію зростає загальний показник етнічної ідентичності, зокрема посилюється її афективний компонент; орієнтація на включеність сприяє етнічному злиттю, підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності та сприяє формуванню етнічної ідентичності (як когнітивного, так і афективного її компонента), а також зумовлює зменшення етнічного відособлення, етнічної індиферентності та етнічної невизначеності; культурно-ціннісна орієнтація на егалітарність призводить до зниження проявів етнігілізму та етнічної невизначеності, і водночас, до зростання загального показника етнічної ідентичності (в першу чергу її афективного компонента); культурно-ціннісна орієнтація ієрархічність зумовлює, з одного боку, етнічне злиття та сформованість етнічної ідентичності (більшою мірою її когнітивний компонент), але з іншого боку, зростає водночас етноогоїзм, етноізоляціонізм та національний фанатизм; чим більше актуалізовані культурно-ціннісні орієнтації гармонія та панування, тим більше виражені етнічне злиття, позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності, зростає показник загальної етнічної ідентичності. При

зростанні культурно-ціннісної орієнтації панування також зменшується показники невизначеності етнічної ідентичності.

Виокремлено профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризовано їх структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів. З'ясовано, що студентам з високим рівнем етнічної ідентичності більш властиві колективістські цінності, оскільки переважають культурно-ціннісні орієнтації включеності, егалітарності, ієрархії, панування; головними цінностями для них є рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншим.

Для студентів із середнім рівнем ідентичності властиво маневрування на межі індивідуалістичних та колективістичних цінностей, прагнення досягнути гармонії в суспільстві, миру у всьому світі, єдності з природою, суспільством; вони орієнтовані передусім на те, щоб приймати світ таким, яким він є, на те, щоб його пізнавати та вивчати, але не змінювати.

Студентам із низьким рівнем етнічної ідентичності притаманне переважання індивідуалістичних цінностей з домінуванням культурно-ціннісних орієнтацій автономії (зокрема інтелектуальної і афективної) та егалітарності.

Отримані результати постали основою для розробки рекомендацій для практичних психологів закладів вищої освіти, викладачів та наставників академічних груп щодо соціально-психологічної роботи яка передбачає здійснення психодіагностичних, інформаційно-просвітницьких, корекційно-розвивальних заходів із підвищення усвідомлення та актуалізації студентами своїх цінностей та активізації розвитку етнічної ідентичності.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, культурно-ціннісні орієнтації, етнічна ідентичність, сформованість етнічної ідентичності, рівні етнічної ідентичності, студенти.

Rybak O. Cultural Value Orientations of Students with Different Levels of Ethnic Identity. - As manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Psychology, specialty 19.00.01 "General Psychology, History of Psychology". – Lviv Ivan Franko National University, Lviv, 2020. - Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The research on the topic of the dissertation was carried out during 2015-2019 within the framework of the research topics of the Department of Lviv Ivan Franko National University of Psychology, faculty of Philosophy of the "Psychological determinants of personality development in the conditions of socio-political transformation of Ukrainian society" - (state registration number 0115U003560), "Personality in society: psychological mechanisms of activity" (state registration number 0118U000619).

The thesis is an individual, integral and completed study, in which theoretical and practical aspects of the cultural-value orientations phenomenon and the structure of cultural-value orientations of students with different levels of ethnic identity is determined. The paper contains new scientifically grounded theoretical and practical results, being a significant contribution to the domestic psychology development.

The thesis contains theoretical generalization and empirical solution of the scientific problem of determining the content of the interdependence of cultural-value orientations and ethnic identity of students. Summarizing the findings enabled to draw the following conclusions.

The analysis of existing concepts and scientific approaches by different authors gave reason to believe that cultural-value orientations should be considered as complex grouped dynamic principles that form the worldview of a culture and determine the direction of thinking and action in solving universal problems of attitude to nature, attitude to human nature, interpersonal attitude, problems of temporal focus of human life, motivation of student behavior.

It is established that in psychological science the approaches to the interpretation of cultural-value orientations outline the following areas: personal, behavioral, motivational, activity, cultural and historical. In addition, models of cultural-value orientations, features of interdependence of cultural-value orientations and ethnic identity are described.

Ethnic identity is considered as a dynamic, multidimensional construct related to the awareness, evaluation and experience of belonging to a particular ethnic group with objective characteristics of this affiliation: cultural heritage, religion, language, customs, rituals, place of origin. The cognitive and affective components of ethnic identity are distinguished. It is described that students with a low level of ethnic identity are not inclined to show interest in their ethnic origin, do not feel connection with their ethnic group, or any special attachment to its members, are not interested in the history or customs of the ethnic group, do not follow its traditions, do not tend to be proud of their ethnic origin. While students with an average level of ethnic identity tend to feel a certain connection with their ethnic group, but this connection is not permanent and very strong, they have some idea of the history of their ethnic group, its customs and traditions, but this knowledge is usually fragmentary and superficial, they may show affection for members of their ethnic group, but this attachment is not exceptional. Students with a high level of ethnic identity tend to experience a strong sense of connection and unity with their ethnic group, as well as pride of their ethnic origin, high awareness of the history and customs of their ethnic group, and desire to follow its traditions.

The study revealed the features of the manifestation of cultural-value orientations and the formation of ethnic identity depending on the social and demographic characteristics. Analysis of the formation of ethnic identity and features of cultural-value orientations depending on the social and demographic characteristics showed that rural students show significantly higher rates of ethnic fusion, ethnic egoism and values of tradition, and significantly lower rates of ethnic indifference. Girls, in contrast to boys, have significantly higher rates of ethnic fusion and such values as self-development, active social contacts, professional

sphere, education, family life, universalism, security, hedonism, conformity and friendliness; while the boys recorded significantly higher values of ethnic indifference and uncertainty of ethnic identity.

It is emphasized that with the growth of students cultural-value orientation to intellectual autonomy ethnoegoism, ethnoisolationism and national fanaticism decrease; with the increase of affective autonomy, the general indicator of ethnic identity increases, in particular, its affective component increases; the focus on inclusion promotes ethnic fusion, enhances positive emotional feelings about one's ethnicity and promotes the formation of ethnic identity (both its cognitive and affective components), and causes a decrease in ethnic isolation, ethnic indifference and ethnic uncertainty; cultural-value orientation on egalitarianism leads to a decrease in the manifestations of ethnonigilism and ethnic uncertainty, and at the same time, to an increase in the overall indicator of ethnic identity (primarily its affective component); cultural-value orientation hierarchy determines, on the one hand, ethnic merging and the formation of ethnic identity (mostly its cognitive component), but on the other hand, ethnic egoism, ethnic isolationism and national fanaticism are growing at the same time; the more actualized cultural-value orientations on harmony and domination, the more pronounced ethnic fusion, positive emotional feelings about their ethnicity, the indicator of general ethnic identity increases. With the growth of cultural-value orientation of domination, the indicators of uncertainty of ethnic identity also decrease/

Profiles of cultural-value orientations are singled out and their structure is characterized depending on the level of formation of students' ethnic identity. It was found that students with a high level of ethnic identity are more inherent in collectivist values, as dominated by cultural-value orientations of inclusion, egalitarianism, hierarchy, domination; the main values for them are equality, social justice, responsibility, helping others. For students with an average level of identity is characterized by maneuvering on the border of individualistic and collectivist values, the desire to achieve harmony in society, peace around the world, unity with

nature, society; they are focused, first of all, on accepting the world as it is, on knowing and studying it, but not changing it.

Students with a low level of ethnic identity are characterized by the predominance of individualistic values with the dominance of cultural-value orientations of autonomy (including intellectual and affective) and egalitarianism.

The obtained results became the basis for the development of recommendations for practical psychologists of higher education institutions, teachers and mentors of academic groups on socio-psychological work involving psychodiagnostic, informational, educational, correctional and developmental activities to increase students' awareness and actualization of values and ethnic identity development.

Key words: values, value orientations, cultural value orientations, ethnic identity, levels of ethnic identity, students.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

1. Рибак О.С. Методи дослідження когнітивних здібностей та їх використання в крос-культурній психології /О. С. Рибак //Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського націон. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Вип. 33. – С. 458–471.

2. Рибак О. С. Особливості класифікації культурно-ціннісних орієнтацій /О.С.Рибак //Психологічний часопис. – 2017. – № 6 (10). – С. 173–185.

3. Рибак О. С. Ціннісні орієнтації осіб, які тяжіють до різних культур /О.С.Рибак //Психологічний часопис. – 2018. – № 9 (19). – С. 95–108.

4. Рибак О. С. Емпіричне дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді /О.С. Рибак //Проблеми сучасної психології: Зб. наукових праць Кам'янець-Подільського націон. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2019. – Вип. 44. – С. 278–298.

Публікації у зарубіжних наукових виданнях:

5. Rybak O. Value orientations of people leaning toward different types of culture /O. Rybak // Journal of Education, Culture and Society. – 2018. – Vol. 9, № 2. – P. 11–24.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Рибак О. С. Теоретичні дослідження особливостей ціннісних орієнтацій / О.С.Рибак // Матеріали XIII наук.-практ. конф. студентів та

молодих вчених [«Психологічні проблеми сучасності»], (Львів, 11-12 травня 2016 року) – Львів, 2016. – С. 57–60.

2. Рибак О.С. Цінності та ціннісні орієнтації, їх значення у розвитку особистості / О.С. Рибак // Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Психологічні науки. – 2016. – № 1 – С. 97–103.

3. Рибак О.С. Дослідження ціннісної проблематики як шлях до пізнання культури / О.С. Рибак // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства»], (Львів, 11-12 листопада 2016 року) – Львів, 2016. – С. 152–157.

4. Рибак О. С. Формування етнічної ідентичності в контексті розвитку самосвідомості / О.С. Рибак // Матеріали звітної наук. конф. філософ. ф-ту – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 216–218.

5. Рибак О. С. Етнічна ідентичність: конструкт та особливості формування / О.С. Рибак // Матеріали звітної наук. конф. філософ. ф-ту – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – С. 311–316.

6. Рибак О. С. Вплив соціального середовища на етнічну ідентичність / О.С.Рибак // Зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених Херсонського державного університету – 2017. – Вип. 14. – С. 194–198.

7. Рибак О.С. Дослідження системи цінностей на рівні індивідуальних та соціальних відмінностей / О.С. Рибак // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми філософії освіти: загальнофілософські, психолого-педагогічні та організаційні виміри»], (Дрогобич, 19-20 квітня 2018 року) – Дрогобич, 2018. – С. 252–254.

8. Rybak O. Pojecie tozsamosci etnicznej i etapy jej powstawania / O. Rybak // European Humanities Studies: State and Society – Krakow, 2018. – № 2 – С. 73–83.

9. Рибак О. С. Theoretical Basis of Culture Value Orientations / О. Rybak // Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Психологічні науки. – 2017. – № 2 – С. 62–73.

10. Рибак О.С. Культурно-ціннісні орієнтації як особистісна складова етнічної ідентичності / О. С. Рибак // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Психологічна наука та практика ХХІ століття»], (Львів, 22-23 березня 2019 року) – Львів, 2019. – С. 56–60.

11. Рибак О.С. Модель культурно-ціннісних орієнтацій у дослідженнях Ф.Клакхон та Ф. Стрідбека / О.С. Рибак // Матеріали доповідей учасників II Всеукр. конгресу із соціальної психології [«Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи»] – Київ, 2019 . – С. 313–317.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
1.1. Теоретичні підходи до розуміння цінностей, ціннісних орієнтацій як психологічного феномена.....	22
1.2. Моделі культурно-ціннісних орієнтацій у теоретичних та емпіричних дослідженнях.....	32
1.3. Поняття етнічної ідентичності та етапи її становлення.....	46
1.4. Взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості.....	53
Висновки до першого розділу.....	58
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	60
2.1. Методичні засади емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.....	60
2.2. Обґрунтування вибору і опис методичного інструментарію емпіричного дослідження.....	73
2.3. Особливості прояву культурно ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності студентів залежно від соціальних та демографічних характеристик	83
Висновки до другого розділу.....	107
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗУМОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО- ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	109
3.1. Обґрунтування розподілу досліджуваних студентів на групи з різним	

рівнем етнічної ідентичності.....	109
3.2. Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності	118
3.3. Взаємозв'язки культурно-ціннісних орієнтацій з показниками етнічної ідентичності та сенсожиттєвими цінностями	130
3.4. Факторна структура культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності	144
3.5. Рекомендації щодо організації психологічної роботи із підвищення усвідомлення студентами своїх культурно-ціннісних орієнтацій та активізації розвитку їхньої етнічної ідентичності.....	155
Висновки до третього розділу.....	163
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	169
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасну епоху трансформацій усіх сфер життєдіяльності соціуму посилюється науковий інтерес до проблеми становлення етнічної ідентичності молоді та культурно-ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку особистості, відображають її ставлення до соціальної системи. Це обумовлено, з одного боку, включенням молодих людей у полікультурне освітнє середовище, а з іншого, зростанням усвідомлення соціокультурної неповторності та окремішності буття своєї спільноти, що передбачає активізацію процесу становлення етнічної ідентичності та ціннісної зрілості молоді.

Суттєвого значення процес утвердження української етнічної ідентичності набуває тоді, коли йдеться про студентство – найбільш освічену частину української молоді (Л. Конченко). У сучасній студентській молоді, поряд із такими домінантними ціннісними орієнтирами, як сімейні, особистісні та загальнолюдські цінності, щораз більше проявляються цінності приналежності до своєї національної та етнічної групи (В. Левицький); виявляється прагнення підтримувати власні етнокультурні цінності, зацікавленість етнічними нормами й традиціями свого народу, відбувається певне зростання самовизначення за етнічною ознакою (Т. Федотова, М. Боднар). У сучасних дослідженнях значну увагу приділяють визначенню механізмів формування етнічної ідентичності українського студентства в умовах сучасної соціокультурної ситуації в країні (В. Арбеніна, О. Голіков, О. Дейнеко); формуванню та розвитку етнічної ідентичності молодих людей (Д. Піонтковська, Г. Ставицький та ін.).

У психологічній літературі культурно-ціннісні орієнтації особистості розглядають як похідні культури, що знайшли локалізацію в духовних традиціях і втілені в етнічності як форми соціальної організації культурних відмінностей (Л. Виготський, Л. Жуковська, Д. Мацумото, В. Мухіна, Т. Стефаненко). Сучасні теорії культурних цінностей окреслюють такі

аспекти культури, як матеріалізм-постматеріалізм, індивідуалізм-колективізм, а для оцінки валідності вимірів культурного рівня за одиницю аналізу визначається етнокультурна група (Х. Тріандіс, Дж. Хофстеде, Ш. Шварц).

У вітчизняній психології є вагомі розробки даної тематики, а саме: ціннісно-орієнтаційних площин сучасного українського суспільства (В. Васютинський); ціннісних орієнтацій у контексті спрямованості особистості (З. Карпенко); розвитку ціннісних орієнтацій особистості та формування міжкультурних ціннісних орієнтацій (І. Галян); комунікативних практик громадянської та національної самоідентифікації студентської молоді (І. Жадан).

Попри значну увагу науковців до проблеми й досі бракує ґрунтовного вивчення взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості, що й зумовило вибір теми дисертаційної роботи «Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності».

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексних тем кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства» (номер держреєстрації № 0115U003560, 2015-2017 рр.); «Багатовимірність особистості: психологічний ракурс» (номер держреєстрації № 0112U003261, з 2018 р.). Тема дисертаційної роботи була затверджена на засіданні Вченої Ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 13/12 від 30.12.2015 р.). Тему узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 30.06.2020)

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати структуру культурно-ціннісних орієнтацій залежно від рівня етнічної ідентичності студентів.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань дослідження**:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності в сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях для визначення особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності;

2) обґрунтувати теоретико-методичні засади дослідження особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності, розкрити особливості прояву цих орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних;

3) виявити особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді;

4) виокремити профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризувати їх структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів.

Об'єкт дослідження: культурно-ціннісні орієнтації як психологічний феномен.

Предмет дослідження – культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань було застосовано комплекс методів, серед яких:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація концептуальних положень щодо проблеми культурно-ціннісних орієнтацій студентів, метод теоретичного моделювання для створення моделі культурно-ціннісних орієнтацій у зв'язку з етнічною ідентичністю;

– *емпіричні*: для вивчення культурно-ціннісних орієнтацій студентів використано стандартизовані психодіагностичні методики – «Тест культурно-ціннісних орієнтацій» (Л. Почебут) для визначення схильності студентської молоді до певного типу культури; ціннісний опитувальник Ш. Шварца для

визначення нормативних цінностей студентів; тест «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація І. Семків) для визначення індивідуальних цінностей студентства; морфологічний тест життєвих цінностей В. Сопова та Л. Карпушиної з метою дослідження мотиваційно-ціннісної структури та діагностики життєвих цінностей; методика «Сенсожиттєві орієнтації» Дж. Крамбо і Л. Махолика (адаптація Д. Леонтьєва) для вивчення ціннісних орієнтацій як важливого компоненту структури особистості; методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні для визначення рівня сформованості етнічної ідентичності студентів; методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарко та Н. Лебедевої для оцінки емоційного компонента етнічної ідентичності та оцінки відчуття представником свого народу; методика дослідження типів етнічної ідентичності Г. Солдатової, С. Рижової для діагностики етнічної самосвідомості та її трансформацій; опитувальник етнічної афіліації Г. Солдатової, С. Рижової для дослідження етнічних афіліативних тенденцій студентської молоді; методика самоопису М. Куна, Т. Мак-Партланда «Хто Я» для визначення усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових категорій; шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю та шкала експрес-оцінки вираженості етнічної ідентичності Н. Лебедевої для оцінки емоційної забарвленості етнічної ідентичності та її вираженості у студентів;

– *математико-статистичні*: однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA та тест Шеффе – для виявлення відмінностей у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках рівня етнічної ідентичності студентів; факторний аналіз – для виокремлення факторної структури культурно-ціннісних орієнтацій студентів, які мають різний рівень етнічної ідентичності; кластерний аналіз – для розподілу досліджуваних на групи з низьким, середнім, високим рівнем етнічної ідентичності; дискримінантний аналіз покрововим методом (Wilks' Lambda) – для перевірки коректності виділених груп; кореляційний – для з'ясування взаємозв'язку між культурно-ціннісними

орієнтаціями та показниками етнічної ідентичності, взаємозв'язку між культурно-ціннісними орієнтаціями та сенсожиттєвими цінностями студентів з високим, середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності; порівняльний аналіз (Т-критерій Стьюдента) – для виявлення відмінностей студентів, що актуалізують для себе усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових соціальних ролей і тих, для яких вона не перебуває в актуальному стані. Статистичне опрацювання даних відбувалося за допомогою комп'ютерної програми STATISTICA, версія 8.0 та 10.0.

– *інтерпретаційні* – для пояснення досліджуваних феноменів на основі теоретичної моделі та систематизації результатів якісного і кількісного аналізу дослідницького матеріалу.

Наукова новизна отриманих результатів:

Уперше:

– *встановлено*, що серед культурно-ціннісних орієнтацій студентів найбільше проявилися *цінності індивідуалізму-колективізму*, зокрема: у студентів із *високим рівнем* етнічної ідентичності переважають *цінності колективізму* (включеності, ієрархії); у студентів з *низьким рівнем* – *індивідуалістичні цінності* (автономії, егалітарності); у студентів із *середнім рівнем* етнічної ідентичності виявлено маневрування на межі індивідуалістичних та колективістських цінностей (прагнення досягнення гармонії в суспільстві);

– *визначено* та охарактеризовано особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності: у студентів з *високим та середнім рівнем* етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на соціальну рівність, справедливість та чесність веде до зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, тобто знижуються прояви національного фанатизму, бачення інших через призму «мій народ найкращий», ксенофобії; у студентства, *як з високим, так і з низьким рівнем* етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на ієрархічність, чітке дотримання кожним свого місця в соціальній

системі веде, навпаки, до підвищення проявів гіперболізованої етнічної ідентичності;

– встановлено, що в усіх досліджуваних студентів зі зростанням орієнтації на інтелектуальну автономію знижується прояв етноєгоїзму (етнічної індиферентності), національного фанатизму, етноізоляціонізму, тоді як зростання орієнтації на включеність підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності.

Поглиблено уявлення:

– про особливості культурно-ціннісних орієнтацій як складних згрупованих динамічних принципів, що формують світогляд певної культури та визначають спрямованість мислення і діяльності при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи, міжособистісного ставлення, проблеми часового фокусу людського життя, мотивації поведінки студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

Набули подальшого розвитку:

– поняття цінностей та культурно-ціннісних орієнтацій студентів у контексті їхньої етнічної ідентичності;

– розуміння етнічної ідентичності як складного інтегративного феномену, утвореного поєднанням особистісного та групового вимірів.

Практичне значення наукових результатів полягає у можливості їх використання в подальших комплексних дослідженнях етнічної ідентичності та її становлення у зв'язку з ціннісними орієнтаціями особистості на різних вікових етапах; в просвітницькій, консультативній, психодіагностичній роботі спеціалістів психологічних служб закладів вищої освіти, спрямованій на гармонізацію уявлень студентської молоді про належність до власної етнічної групи, усвідомлення своїх цінностей та активізацію здатності до ефективного самоздійснення і самовдосконалення. Використаний у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичну основу подальших досліджень етнічної ідентичності та ціннісних орієнтацій особистості. Теоретичний та емпіричний матеріал може стати корисним у

процесі розробки й викладання навчальних дисциплін – «Соціальна психологія», «Етнопсихологія», «Крос-культурна психологія», «Крос-культурний менеджмент», «Психологічне консультування», «Психологічна служба».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричних досліджень були представлені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: VI загальнопольська наукова конференція, ПТПСР, Гданськ, Польща («VI Ogólnopolska konferencja naukowa. Pomocne techniki w psychoterapii i pomaganiu». PTPSR, Gdansk), травень, 2016р; Міжнародна наукова конференція, Сілезький університет в Катовіце, Польща («the 2nd Interdisciplinary International Scientific Conference: Questions concerning otherness – the other in my eyes, I in the eyes of the other», Silesian University in Katowice), грудень 2015р.; Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих вчених та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості», Херсонський державний університет, квітень 2017 р.; Міжнародна наукова конференція, Державна вища професійна школа імені Яна Гродка в Санокі, Польща (Miedzynarodowa Konferencja Naukowa «Na pograniczach kultur I narodow. Wczoraj – dzis – jutro». Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku), вересень 2017р.; Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми філософії освіти: загально філософські, психолого-педагогічні та організаційні виміри», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, квітень 2018р.; V міжнародна наукова конференція EDUCATION, CULTURE AND SOCIETY. University of Wrocław, Poland, вересень 2018р; Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 25-річчя кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства», листопад 2016 р.; VIII Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми політичної психології та її

роль у становленні громадянина української держави», Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, жовтень 2017р.; XV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, травень 2018р. Результати дисертації обговорювались на щорічних звітних конференціях та науково-методологічних семінарах кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка (2015-2019р.р.).

Результати дослідження було **впроваджено** у психолого-педагогічному циклі для підготовки фахівців на філософському факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка таких спеціальностей: «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія», «Психологічна служба» (Довідка № 2366-Н від 24.05.2019р.), у планових науково-методичних семінарах та навчальних курсах «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія» для студентів Запорізького національного університету ім. Івана Франка (Довідка № 01.10/1813 від 05.10.2019р.), у навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Довідка №150/16 від 25.05.2019р.) при викладанні курсів «Загальна психологія», «Психологічне консультування».

Публікації. Основний зміст роботи відображено у восьми одноосібних публікаціях, із них 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 – у зарубіжному науковому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 233 найменування (із них 133 іноземними мовами – англійською та польською), та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінок, основна частина дисертації викладена на 153 сторінках. Текст дисертації містить 28 рисунків та 15 таблиць. Додатки розміщено на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИХ ФЕНОМЕНІВ

1.1. Теоретичні підходи до розуміння цінностей, ціннісних орієнтацій як психологічного феномену

Поняття ціннісних орієнтацій було введено в післявоєнній соціальній психології як аналог філософського поняття цінностей, однак чітке концептуальне розмежування між цими поняттями відсутнє. Розходження у поглядах були або щодо параметру «загальне - індивідуальне», або щодо параметру «реально діюче - рефлексивно усвідомлюване». Це залежало від того, чи визнавалася наявність індивідуально-психологічних форм існування цінностей, відмінних від їхньої присутності у свідомості [79, с. 35].

Проблемою дослідження цінностей займалися Є. Волков, С. Рубінштейн, Н.Добринін, Л. Божович, О. Леонтьєв, В. Мясичев, М. Рокич, В. Ядов та ін. [10, 27, 40, 51, 61, 63, 75].

Серед вітчизняних науковців дослідженням цінностей, ціннісних орієнтацій займаються В. Андрущенко, І. Галян, Л. Морозова, М. Лукашевич, З. Карпенко, А. Ручка [3, 19, 20, 39, 55, 69, 76].

Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом пануючої в суспільстві системи цінностей, яка змінюється в процесі історичного розвитку. В системі цінностей існує певна ієрархія, яка полягає в тому, що різні цінності мають певну ступінь суспільності, де одні конкретизують зміст і місце інших. Серед науковців немає єдиної точки зору на це питання. Одні науковці цінності розглядають у контексті мотивації (К. Клакхон), інші – у контексті особистісного смислу (Г. Оллпорт) або підтримки здатності людини до життя (Е. Фромм), переконань (М. Рокич), соціальних настанов (В. Ядов) тощо [89, 90, 97, 124, 152].

Існують два основні напрямки, які узагальнюють численні визначення поняття цінностей. Один напрямок об'єднує визначення, які описують абстрактно сформовані концепції найбажанішого, емоційно привабливого, здатного описати ідеальний стан буття людини, а другий напрямок включає визначення, що детермінують схему поведінки чи дій, якій надається перевага. М. Рокич зазначає, що перші визначення містять термінальні цінності, другі – інструментальні. До інструментальних цінностей входять моральні цінності (наприклад, «чесний») та цінності компетенції (наприклад, «ерудований»).

М. Рокич детермінує цінності як різновид стійкого переконання, що певна мета чи спосіб існування переважає над іншим, є кращим, ніж інший. На думку науковця, цінності мають такі ознаки:

- 1) загальна кількість людських цінностей є порівняно не великою;
- 2) люди мають однакові цінності, але в різному ступені;
- 3) цінності згруповані в системи;
- 4) на формування цінностей впливає культура, суспільство, його інститути, а також особистість;
- 5) цінності впливають практично на всі соціальні феномени [120, с.47-50].

Ціннісно-смилова система людини є надзвичайно складною багаторівневою системою. Індивідуальні особливості закріплення та присвоєння цінності обумовлюють процес її інтеграції у структуру особистості. Спершу цінність сприймається на інформаційному рівні, а пізніше переживається на емоційному. Опісля того як цінність закріплюється, вона визначає поведінку та всю активність особистості на вольовому рівні.

Якнайповніше визначення цінності, що відображає багатоплановість зазначеного поняття і його синтетичний характер, наводиться у філософському словнику: "Цінність - 1. Поняття, яке характеризує "граничні", безумовні основи людського буття. 2. Значення певних предметів, явищ, процесів для людини, соціальних груп, суспільства загалом. Вказані два сенси

поняття "цінностей" часто розходяться, а деколи і суперечать один одному: те, що у філософії розглядається як цінності - свобода, добро, істина, - для окремої людини може і не представляти інтересу. У свою чергу, конкретні предмети, які цінні для індивіда, у філософському сенсі не є цінностями" [45, с. 403].

За визначенням українських науковців, наприклад, В. Касьяна, цінність - це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів діяльності, яка є особливим типом світоглядної орієнтації людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу [36]. Цінності становлять фундамент культури. Предметним полем формування цінностей виступає культура, яка є ядром, основою суспільного життя. Цінності, в свою чергу, виступають осередком духовного життя суспільства. Вони формуються в результаті усвідомлення індивідом своїх потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу або в результаті відношення, яке реалізується в акті оцінки. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності, які відображаються категорією ціннісної орієнтації і утворюються на основі системи цінностей. Основною функцією цих орієнтацій є регулювання зовнішньої поведінки індивіда [84]. Взагалі, цінності - це конкретні особистісні орієнтири, які відображають стійкі переваги у виборі життєвих пріоритетів.

В культурі кожного суспільства існують певні системи цінностей і певна їх ієрархія. Цінності являються «ядром людської культури». В соціальній психології цінності визначаються як певні ідеальні цілі суспільства, соціальних груп або особистості. Г. Андрєєва визначила цінності як абстрактні цілі, які потрібні людині для того, щоб мати певну «точку відліку» для конкретного оцінювання тих чи інших подій [2].

Поняття «цінність», його психологічне трактування, еквівалентно деякому комплексу психологічних явищ, які, хоча й термінологічно, позначаються різними поняттями, але є семантично однопорядкові:

М.Добринін називає їх «значимістю»[27]; Л. Божович «життєвою позицією»[10]; О. Леонтьєв «значенням» і «особистісним змістом»[49]; В.Мясищєв «психологічними стосунками» [61].

З одного боку, смислове навантаження поняття цінність відображає характеристику зовнішніх властивостей предметів і явищ, які є об'єктом ціннісного ставлення з боку людини. З іншого боку, поняття цінність включає психологічні характеристики особистості, які є суб'єктом ціннісних стосунків і реалізують духовно-етичні ідеали. І, нарешті, поняттям цінність можна характеризувати взаємини між людьми, людське спілкування і взаємодію, завдяки якій цінності набувають значущості, духовного і загальнолюдського статусу.

Ш. Шварц опрацював, дослідив та об'єднав в одне ціле роботи своїх попередників та створив модель цінностей людини. Науковець наголошує, що існує п'ять характеристик цінностей:

По-перше, цінності – це переконання. Ш. Шварц стверджує, що ці переконання завжди забарвлюються почуттями та емоціями.

По-друге, цінності – це мотиваційні конструкти. Вони мотивують особистість до певної поведінки та до стосунків з іншими людьми. Вони є цілями, яких прагнуть досягнути, а також способами поведінки, що сприяють досягненню цілей.

По-третє, цінності є необмежені якимись діями чи ситуаціями. Вони є абстрактними цілями. Завдяки абстрактності можна вийти за рамки норм, які зазвичай обмежують людину в певних ситуаціях.

По-четверте, цінності виступають точкою відліку, коли йдеться про процес вибору чи оцінки поведінки, подій, людей.

По-п'яте, цінності знаходяться в чіткому порядку одна відносно іншої. Ціннісні пріоритети особистості формуються саме з впорядкованого набору цінностей. А в свою чергу ієрархічно впорядковані цінності формують індивідуальність людини, тоді як сукупність цінностей певної культури вказує на її самобутність та відмінність від інших культур.

Ш. Шварц підкреслює, що цінності мають еволюційне значення у процесі розвитку індивіда, формуються залежно від базових потреб людини. Виокремлюють три основні базові потреби людини:

- 1) біологічні потреби організму;
- 2) потреби у координованих інтеракціях в соціумі;
- 3) потреби у виживанні та благополуччі груп.

Три вище вказані потреби мають вирішальне значення у збереженні життя. Людина повинна ідентифікувати навколишні об'єкти, знайти відповіді на зовнішні подразники, які допоможуть задовольнити три базові потреби, а також забезпечити прийняття реальності та виживання [197, с. 465–497].

Цінності адаптуються для спільності людей століттями, а може, і тисячоліттями, зберігаючи при усіх обставинах життя суспільства деякі специфічно національні риси. На думку М. Яницького, аналіз індивідуальних цінностей поза соціальним контекстом неможливий: "... індивідуальні цінності повинні розглядатися тільки в контексті ціннісних переваг соціокультурного оточення" [99].

Беручи до уваги широкий аналіз визначень поняття, **цінності** розглядаються як стійкі переконання, які окреслюються континуумом від більш бажаного до менш бажаного, представляють універсальні людські потреби (біологічні, координації соціальної взаємодії, виживанні та благополуччі групи) та керують вибором, оцінкою поведінки і подій. Тоді як **ціннісні орієнтації** – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка зумовлена сенсожиттєвою активністю особистості та визначає рівень її домагань, орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей та спрямованість її життєдіяльності загалом.

Як зазначає В. Васютинський сучасне українське суспільство послуговується ліберальними або соціальними цінностями. А також уточнює, що ліберальні цінності орієнтовані на старанну працю, співпрацю, рівність, справедливість, колективізм, а також соціальний захист. Існують ситуації, коли людина потребує впевнитись в актуальності своїх ціннісних установок,

або ж відкоректувати їх, інколи докорінно змінити. Такі ситуації окреслюються як особистісними кризами, так і духовними кризами всього суспільства. Таким чином, віднайдення протиріч у плеяді цінностей, на які опиралась молода людина протягом довгого часу, є досить частим явищем [11, с. 40-45].

Особливий зміст набуває дослідження особливостей ціннісних орієнтацій населення різних країн, які знаходяться у різних зв'язках, контактах та взаємодії. А також, і перш за все, вагомим є дослідження особливостей ціннісних орієнтацій молоді, якій належить відкривати нові шляхи розвитку суспільства.

Зміна загальної економічної, соціальної, політичної ситуації розвитку світового товариства веде до зміни значних життєвих параметрів, способів задоволення потреб і реалізації базових цінностей. Виникають нові ціннісні орієнтації та змінюються попередні ціннісні ієрархії. При цьому з врахуванням процесів глобалізації можна передбачати збільшення культурної близькості та схожості цінностей і векторів їх зміни навіть в зовсім різних культурах [99].

З погляду В. Алексєєвої, ціннісні орієнтації є формою включення суспільних цінностей у механізм діяльності і поведінки особистості. За її словами, система ціннісних орієнтацій – це „основний канал засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людей” [1, с. 63-70.].

Ціннісні орієнтації становлять найвищий рівень диспозиційної саморегуляції поведінки особистості зазначає З. Карпенко. Особистісні смисли трансформуються у ціннісні орієнтації внаслідок самовизначення особистості, оволодіння власною мотиваційно-смісловою сферою [39, с. 95].

Р. Немов під ціннісними орієнтаціями розуміє те, що людина особливо цінує в житті, чому вона надає особливий, позитивний життєвий зміст [63]. Є.Волков визначав ціннісні орієнтації як свідомий регулятор соціальної поведінки особистості. На думку вченого ціннісні орієнтації відіграють

мотиваційну роль і визначають вибір діяльності. Ціннісні орієнтації формуються на основі вищих соціальних потреб, і їхня реалізація відбувається в загально-соціальних, соціально-класових умовах діяльності. Вони є складовими елементами свідомості, частиною її структури [84].

А. Воронін дає наступне тлумачення цьому поняттю: "Ціннісні орієнтації розглядаються як "найважливіші елементи структури особистості", закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань і обмежують значиме, істотне для цього індивіда від неважливого, несуттєвого" [16]. На думку В. Ядова, включення ціннісних орієнтацій в структуру особистості дозволяє вловити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації поведінки, витoki якої слід шукати в соціально-економічній природі суспільства, його моралі, ідеології, культурі, в якій формувалася соціальна індивідуальність [97].

З. Карпенко зазначає, що системний аналіз свідомості індивіда надає можливість окреслити базові ціннісні орієнтації особистості. В залежності від міри включеності особистості в суспільні стосунки вибудовується певна ієрархія ціннісних орієнтацій. Відповідно до рівнів влюченості «індивід», «група», «суспільство» ціннісні орієнтації виражають спрямованість особистості на духовні цінності. До прикладу, істина, справедливість, користь виступають цінностями індивідуального рівня буття людини. Їх можливо досягнути в пізнавальній, комунікативній та практично-перетворювальній діяльності відповідно. Тоді як добро виступає цінністю функціонування індивіда в групі. Краса ж виступає найвищою цінністю людського існування, яка підкреслює її суспільну вартість через неповторний творчий внесок індивідуальності [40, с. 9].

Важливим елементом на шляху формування повноцінної особистості, гідного представника своєї держави є ціннісні орієнтації – це відображення у свідомості людини цінностей, визнаних ним у якості стратегічних життєвих цілей і загальних світоглядних орієнтирів. [6, с. 117-121].

Як бачимо, існують різноманітні підходи до детермінації понять

«цінності» та «ціннісні орієнтації». Дефініції одних науковців відносять до поведінкового, діяльнісного підходу, інші – до особистісного. Так, Ш. Шварц наголошує, що цінності стосуються бажаних кінцевих цілей, відображають три універсальні потреби людського існування, а також все, що необхідно для виживання і функціонування групи. М. Рокич, який запропонував першу надійну методику дослідження цінностей, звертає особливу увагу на поведінковий аспект цінностей. На думку В. Ядова цінності повинні бути включені в мотиваційну структуру особистості, де спонукальні мотиви діяльності вибудовуються в послідовність: потреби перетворюються у інтереси, а пізніше переходять у цінності. Ціннісне ставлення людини до світу має об'єктивну сторону – цінність, а також, і суб'єктивну сторону – оцінку, як зазначає Л. Столович. В. Тугарінов визначає поняття «цінність» через категорію, яка зайняла своє важливе місце в аксіології ще з давніх давен - «благо». Точки зору науковців сходяться на тому, що цінності належать до ментальних утворень людини та мають незаперечний вплив на її життя, долю. І навпаки, постійно змінні умови життя чинять вплив на цінності особистості. Таким чином, система цінностей має дволику основу. Цінності виступають і компонентом свідомості окремої людини, і невід'ємною складовою суспільної свідомості.

В. Татенко описує людський індивід як «унікальну, неповторну тілесно-душевно-духовну цілісність, свого роду лейбніцівську монаду, але водночас відкриту для взаємодії зі світом – природним і соціальним» [86, с. 193]. Таким чином, людина відкрита до інтеріоризації суспільного досвіду, а також водночас готова до збагачення та передачі цього досвіду нащадкам. Тому спостерігається безперервний перехід індивідуального в суспільне, а також суспільного в індивідуальне. Цей процес безпосередньо відображається у ціннісних орієнтаціях, а також культурно-ціннісних орієнтаціях особистості. Метою ж такого переходу вважають такі цінності як саморозвиток, самоактуалізацію, самовдосконалення людини та розвиток суспільства, соціальний прогрес [86, с. 179-202].

Ціннісні орієнтації особистості є складним утворенням, яке має багатокomпонентну структуру. Дослідники виокремлюють різні компоненти у структурі ціннісних орієнтацій, зокрема: емоційний, когнітивний, поведінковий (Л. Антілогова, В. Драченко) інтелектуальний, поведінковий, мотиваційний, оцінно-емоційний [29; 87].

В. Драченко так характеризує виокремлені ним компоненти ціннісних орієнтацій: когнітивний компонент містить систему засвоєння особистістю “соціальних знань”, а саме понять, правил, оцінок, норм, переконань, поглядів, вірувань, цінностей; емоційно-мотиваційний компонент містить мотивацію, особистісний сенс цінності, який викликає та закріплює в особистості позитивні емоції, інтерес, бажання і, як наслідок, формує стійке прагнення дотримуватися певних норм і правил; діяльнісний компонент фіксує готовність практично діяти у напрямку того ставлення до об’єктів, що пов’язане з когнітивним та емоційним компонентами і сукупністю відповідних прийомів діяльності, уміннями та навичками [29]. Л. Антілогова наголошує на послідовній ролі виокремлених нею компонентів у формуванні змістовного наповнення ціннісних орієнтацій. У процесі розвитку ціннісних орієнтацій відбувається, перш за все, емоційне оцінювання, емоційне переживання зовнішньої ситуації, явища-цінності. Це перший безпосередній та інтуїтивний зв’язок особистості з новим явищем дійсності. У процесі встановлення цього зв’язку актуалізуються установки, потреби, мотиви особистості. Наступна стадія полягає у раціональному оцінюванні, яке пов’язане з усвідомленням мотивів, вчинків, що і становить когнітивну основу ціннісних орієнтацій. Поведінковий компонент становить собою практичне втілення ціннісних орієнтацій з урахуванням реальних можливостей особистості у певній діяльності [87].

Серед функцій, які виконують ціннісні орієнтації, А. Бітуєва виокремлює сенсоутворюючу та регуляційну. Успішна реалізація регуляційної функції передбачає формування повноцінної мотиваційної структури, що містить актуальне переживання на відносно високому рівні значущості:

- 1) бажаного рівня життєдіяльності і відповідних позитивних уявлень;
- 2) небажаного рівня життєдіяльності та відповідних негативних уявлень;
- 3) діяльнісної готовності, включаючи мобілізацію функціонального потенціалу і готовність до необхідних витрат (часових, функціональних, матеріальних) [6].

Л. Антілогова, слідом за Є. Соколовим, виокремлює такі функції ціннісних орієнтацій: 1) експресивна, яка сприяє самоствердженню та самовираженню індивіда через прагнення досягти успіху і визнання, а також передати власні цінності іншим; 2) адаптивна, що полягає у здатності індивіда задовольняти власні потреби через ті засоби та з урахуванням тих цінностей, які притаманні певному суспільству; 3) функція захисту особистості (ціннісні орієнтації є ніби фільтрами, що пропускають лише ту інформацію, яка узгоджується із засвоєними цінностями); 4) пізнавальна (спрямована на пошук інформації, необхідної для підтримки цілісності особистості); 5) координативна (полягає у гармонізації психічних процесів) [87].

1.2. Моделі культурно-ціннісних орієнтацій у теоретичних та емпіричних дослідженнях

Формування ціннісної орієнтації відбувається на основі базових, основних цінностей. Співставлення і навіть зміст ключових цінностей як протягом життя окремої людини, так і в історії людства загалом є дуже різними. Смісл життя людини визначають ціннісні орієнтації. В різні епохи у окремої людини або соціальних груп орієнтації були різними. Ціннісні орієнтації направляли погляди свого носія на його особисте життя, потойбічний світ або на суспільство.

Культурні цінності являють собою принципи (на рівні культури), що відображають низку вірувань, які глибоко вкорінились і характеризують світогляд певної культури включаючи бачення людства загалом і взаємовплив людства та природи, навколишнього середовища та часу.

В. Васютинський наголошує на проблемі співвідношення індивідуальних і колективних цінностей, орієнтація на які мотивує й наснажує як окрему особу, так і великі соціальні групи, об'єднує одних людей і протиставляє їх іншим.

Науковець зазначає, що на сьогоднішній день процес того, як колективне стає індивідуальним, формує індивідуальне, інтеріоризується є більш дослідженим. Тоді як знання про втілення індивідуального у колективному, соціальному є досить умовними та нечіткими [11].

У зв'язку з цим, важко пояснити психологічний зміст взаємозумовлення індивідуальних та соціальних цінностей, їхні протилежності, взаємозалежності, причинно-наслідкові зв'язки.

Культурно-ціннісні орієнтації подають параметри, за якими можна встановити приклади культурно-специфічної поведінки. Культурно-специфічна поведінка базується на світоглядах, які підлягають порівнянню у різних культурах з метою розуміння поведінки представників цієї культури. Важливим є те, що дані цінності осмислюються однаково на індивідуальному та культурно-груповому рівні, однак фокусуються на культурно-груповій поведінці, а не на індивідуальній [196, с. 23-47].

Домінуючі культурно-ціннісні орієнтації репрезентують ідеали суспільства. Відповідно, вони пропагують однорідність між різними аспектами культури. Несумісні з домінуючими культурно-ціннісними орієнтаціями аспекти культури часто генерують напругу та викликають критику, як наслідок, їх постійно прагнуть змінити. Зрозуміло, що жодна культура не є повністю однорідною. Субгрупи висувають свої цінності, які суперечать домінуючим культурно-ціннісним орієнтаціям. Таким чином, домінуючі культурно-ціннісні орієнтації зазнають змін у відповідь на силу взаємодії між цими субгрупами. Але такі зміни відбуваються дуже повільно [148; 199]. Однак, культурно-ціннісні орієнтації поступово таки змінюються. Адаптація суспільства до епідемій, технологічного прогресу, збільшення загального добробуту, контакт з іншими культурами, війни та інші екзогенні

чинники призводять до змін у культурно-ціннісних орієнтаціях.

Ф. Клакхон та Ф. Стродбек аналізували культурно-ціннісні орієнтації та виокремлювали групи культурних ціннісних орієнтацій. Дж. Хофстеде пропонував свою класифікацію культурно-ціннісних орієнтацій і також виокремлював їх групи.

Дж. Хофстеде, провівши глобальне крос-культурне дослідження, надав поштовх чисельним дослідженням колективістської та індивідуалістичної природи ціннісних орієнтацій. Велику кількість емпіричного та теоретичного матеріалу, присвяченого даній проблематиці, було накопичено завдяки роботам Ш. Шварца, Г. Тріандіса, М. Вугта та ін. Особливо масштабне дослідження, теоретичні розробки та експериментальні дослідження культурно-ціннісних орієнтацій провів Ш. Шварц і виокремив групи інтернаціоналізованих цінностей.

Таким чином, проаналізувавши велику кількість теоретичного матеріалу слід зазначити, що існують чотири найвагоміші моделі культурно-ціннісних орієнтацій:

- 1) Виміри ціннісних орієнтацій (Ф.Клакхон, Ф.Стродбек).
- 2) Виміри культурно-ціннісних орієнтацій (Е. Холл).
- 3) П'ятивимірна модель цінностей (Г.Хофстеде).
- 4) Сім культурно-ціннісних орієнтацій (Ш. Шварц).

Головна ідея у всіх цих моделях полягає в тому, що всі культури стикаються з одними і тими ж проблемами внутрішньої та зовнішньої адаптації, а також використовують аналогічні засоби, щоб знайти успішні способи адаптації. Однак висновки щодо вирішення проблем, досягнуті різними культурами, можуть проявлятися у дуже різних формах.

За визначенням відомих психологів Ф. Клакхона та Ф. Стродбека культурно-ціннісні орієнтації являють собою складні та в певному порядку згруповані принципи, які визначають напрямок людської думки та діяльності під час вирішення загальнолюдських проблем [161].

Згідно досліджень Ф. Клакхон та Ф. Стродбека культурно-ціннісні орієнтації виступають результатом вирішення людьми, приналежних до різних культур, одних і тих же проблем, які виникають у всіх: Як ставитись до природи? Якою є людська природа? Який часовий фокус людського життя? Як ставитись до інших людей? Яка основна мотивація поведінки?

Таким чином Ф. Клакхон та Ф. Стродбек виділяють 5 ціннісних вимірів, кожен з яких фіксує ціннісні орієнтації:

1. природа людини (добра, зла, змішана, нейтральна), а також здатність змінюватись чи не змінюватись на протязі життя;
2. ставлення людини до природи (визначається домінуванням одної над іншою; господарювання, гармонія або підпорядкування);
3. ставлення людини до оточуючих (ієрархічне, рівноправне, індивідуалістичне; базуються на індивідуальності, групі, родоводі);
4. мотивація поведінки (активна, пасивна, зростаюча);
5. орієнтація на час (минуле, теперішнє, майбутнє) [161].

Ф. Клакхон та Ф. Стродбек вважають, що спосіб, згідно якого представники певної культури поєднують вищезазначені елементи, принципово формує світогляд людей у цій культурі (рис. 1.1). Культура, у якій вважають людей злими та недобрими від народження, матиме інший підхід до особистих та соціальних відносин, ніж культура, яка вважає людей добрими за своєю природою.

Незважаючи на численні класифікації культурно-ціннісних орієнтацій найважливішими вважаємо дослідження саме Флоренс Клакхон та Фреда Стродбека, оскільки науковці виділяють групи культурно-ціннісних орієнтацій. А саме, такі групи як ставлення людини до людської природи, ставлення людини до природи, ставлення людини до інших людей, ставлення людини до часу, а також спрямованість діяльності людини.

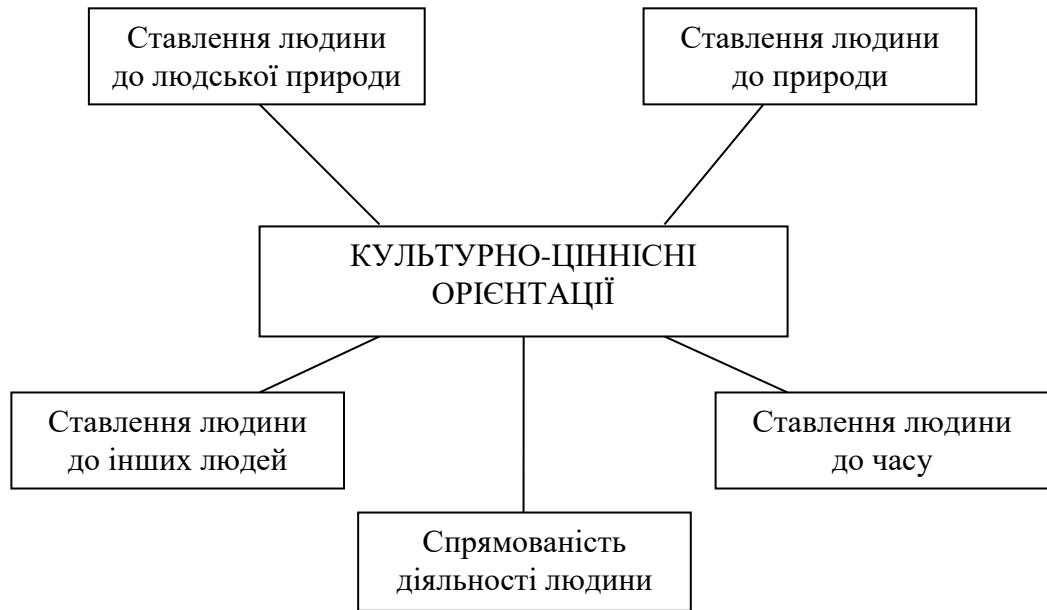

Рис. 1.1. Модель культурно-ціннісних орієнтацій (за Ф. Клакхон та Ф.Стродбеком)

Стосовно *природи людини* від народження, то в даному контексті поняття «зла» і «добра» можна замінити на «погана» та «хороша». Науковці розглядають кілька варіантів та комбінацій:

- природа людини зла і може змінитись. Людина народжується злою, але може стати доброю. Однак, в даному варіанті, завжди існує небезпека для людини знову стати злою;
- природа людини зла і не може змінитись. Людина народжується поганою і з цим нічого неможливо вдіяти. У такій ситуації людина потребує порятунку від зовнішніх сил;
- природа людини змішана і може змінитись. У людині поєднані і добро, і зло, але вона може стати або добрішою, або злішою;
- природа людини змішана і не може змінитись. Людина має як хороші, так і погані риси, їх поєднання вважається незмінним;
- природа людини нейтральна і може змінитись. Людина народжується нейтральною, але може стати доброю, або ж злою;
- природа людини нейтральна і не може змінитись. Припускають, що людина народжується нейтральною і такою помирає;

- природа людини добра і може змінитись. Людина від природи добра, однак може зіпсуватись;
- природа людини добра і не може змінитись. Люди народжуються добрими і такими залишаються протягом усього життя [196, с. 23– 47.].

Як бачимо, природу людини насправді важко окреслити чітко і однозначно. Існує багато варіантів її існування і прояву. Пояснити чому так багато різних опцій існування людської природи можуть хіба що найрізноманітніші чинники її формування та функціонування, до яких, наприклад, можемо віднести генетичні задатки, вплив оточуючого середовища. Однак, хоча людська природа ще не вивчена до кінця, проведено багато досліджень, які дають можливість розуміння найважливіших моментів у поведінці людини. Також слід зазначити, що кожен обирає те визначення, яке найбільше йому підходить, тобто своїм вибором підходу до розуміння людської природи показує себе, власну людську природу.

На думку Ф. Зімбардо людська природа не є злою та не є доброю, і це становить основоположний дуалізм людської природи. Підпорядкування авторитету та конформізм можуть взяти гору над особистою ініціативою. В такому випадку владу соціальної ситуації неможливо переоцінити [34].

Як одну з найважливіших проблем науковці розглядають *ставлення людини до природи*. В даному контексті виділяють:

- господарювання. Люди можуть і повинні встановлювати повний контроль над природою та надприроднім;
- гармонія. Люди можуть і повинні встановлювати частковий, але не повний, контроль, живучи у рівновазі з силами природи;
- підпорядкування. Люди не можуть і не повинні встановлювати контроль над природою, а навпаки, самі виступають об'єктом контролю зі сторони природи.

Особливості природокористування у різних культурах виступають екологічним фактором у даній ситуації і вони виникають під дією

етнопсихологічних особливостей народів, традицій їх представників, виховання, освіти.

Коли ж мова йде про *ставлення людини до оточуючих*, а саме до інших людей, то науковці виокремлюють:

- ієрархічні стосунки. Робиться акцент на ієрархічних принципах та виокремленні авторитету (або ж авторитетів) у групі;
- рівноправні стосунки. Наголос падає на консенсус всередині великої групи рівних;
- індивідуалістичні стосунки. Акцент робиться на індивіді або на окремій сім'ї у групі, які приймають рішення незалежно від інших.

Розглядаючи стосунки людини як систему зв'язків зі світом, С.Рубінштейн вказував, що із ставлення однієї людини до іншої виникає об'єктивна змістовність психології людини та діяльності людини. Видатний науковець підкреслював вирішальне значення суспільних відносин, ставлень однієї особистості до іншої, ставлення до природи, а також наголошував на тому, що людина є людиною лише завдяки своєму ставленню до іншої людини [75].

Щодо того, як культурно-ціннісні орієнтації мотивують поведінку людини, тобто коли йдеться про *спрямованість людської діяльності*, ідентифікують наступні означення:

- активна. Наша мотивація є внутрішньою, спонукає діяльність, яка цінується самою особистістю, але не обов'язково іншими членами групи;
- зростаюча. Мотивація полягає у розвитку та рості своїх можливостей, які цінуються нами, хоча і не обов'язково іншими членами групи;
- пасивна. Мотивація є зовнішньою для нас, спонукає діяльність, яка цінується і нами, і схвалюється іншими членами групи.

Загальновідомим є факт, що людська діяльність відбувається свідомо і цілеспрямовано. Людина як суб'єкт діяльності взаємодіє з навколишнім

середовищем, вибудовує перед собою певні цілі, мотивує їх та обирає засоби для їх реалізації. У свою чергу середовище, його потреби, інтереси обумовлюють спрямованість діяльності, яку можна ідентифікувати як активну, зростаючу та пасивну. Коли мова іде про активну спрямованість людської діяльності, то мотивація до діяльності іде від самої особистості, яка надає великого значення і цінує саме цю діяльність, незважаючи на підтримку чи її відсутність з боку інших. Натомість пасивна спрямованість діяльності характеризується мотивацією, яка іде ззовні, від суспільства. Така діяльність є важливою і цінною для нас особисто і одночасно схвалюється суспільством, його членами. Суть зростаючої спрямованості діяльності полягає в тому, що мотивацією виступає постійний розвиток та ріст особистості, її досвіду та можливостей, які мають велике значення і цінність для неї особисто, хоча не обов'язково для інших членів групи.

І стосовно останнього виміру, *ставлення людини до часу*, розрізняють:

- орієнтацію на минуле. Люди сфокусовані на минулому (час до «зараз»), а також на збереженні та підтриманні традиційних вчень і вірувань;
- орієнтацію на теперішнє. Люди сфокусовані на теперішньому («зараз») і підлаштовують зміни у вірування та традиції під себе;
- орієнтацію на майбутнє. Люди сфокусовані на майбутньому (час, який ще не наступив), планують наперед, шукають способи для заміни старих.

Серед важливих характеристик психіки є часові особливості, і одночасно, час є полем для розвитку особистості. Тому для того, щоб створити цілісне уявлення про людину в будь-якій культурі необхідно дослідити індивідуальні особливості організації, планування та «проживання» часу [44, с. 64-72].

Як бачимо, щодо групи ставлення людини до часу, то тут виокремлено орієнтацію на минуле, теперішнє та майбутнє. При орієнтації на минуле людям притаманні стереотипний підхід до вирішення проблем, спрямованість у минуле, підтримання традицій та звичаїв своїх предків. Тоді як зорієнтовані

на теперішнє пристосовують традиційні вірування під реалії сьогодення, власні інтереси та зручності, живуть сьогодишнім днем. Орієнтація на майбутнє спонукає людей концентрувати увагу на прийдешньому, шукати нових рішень старих проблем, нових підходів і актуальних способів життя.

Узагальнення результатів дослідження Ф. Клакхон та Ф. Стрідбека представлено у табл.1.1.

Розглянемо ціннісні виміри детальніше. Як бачимо у наведеній таблиці, кожній групі відповідають певні культурно-ціннісні орієнтації. Ставлення до людської природи у різних культурах може кардинально відрізнятись. Одні культури спрямовані на те, що людина від народження є злою, в інших прийнято вважати, що людська природа є однозначно доброю, треті культури дотримуються певного нейтралітету і її представники вважають, що природа людини є змішаною.

Таблиця 1.1

Групи культурно-ціннісних орієнтацій

Групи	Культурно-ціннісні орієнтації		
<i>Людська природа</i>	Зла	Нейтральна/змішана	Добра
<i>Ставлення людини до природи</i>	Підпорядкування	Гармонія	Господарювання
<i>Орієнтація на взаємовідносини</i>	Лінійні (ієрархія)	Рівноправні (група)	Індивідуалізм
<i>Орієнтація на час</i>	Минуле	Теперішнє	Майбутнє
<i>Спрямованість діяльності</i>	Бути (гедоністично-спонтанне)	Ставати (саморозвиток)	Робити (досягнення у дії)

Схожа ситуація постає з ставленням людини до природи. Одні суспільства використовують усі можливі природні ресурси для своєї користі і вигоди. Представники таких культур вважають, що людина повинна керувати природою. В даному випадку домінує культурно-ціннісна орієнтація

господарювання. Однак, існують культури, у яких люди прагнуть жити у максимальній гармонії з природою, зважати на навколишнє середовище, берегти та охороняти його. Ще одна культурно-ціннісна орієнтація, виокремлена у даному кластері, це підпорядкування природі, явищам природи та надприродному. Представники окремих культур вважають, що людина повинна підпорядковуватись природі, жити згідно її законів.

Орієнтація на взаємовідносини також у різних культурах характеризується значною варіативністю: від чіткої ієрархії до індивідуалізму. Як бачимо у табл. 1, взаємовідносини можуть мати чітку ієрархію, або бути рівноправними, чи опиратись на індивідуальні цінності.

Коли досліджуємо групу часової орієнтації, виокремлюємо орієнтацію на минуле, теперішнє та майбутнє. Приклад, який наводять у своїх дослідженнях Флоренс Клакхон та Фред Стродбек стосується часової орієнтації у випадку ставлення до навчання дітей. Одним культурам характерний погляд, коли надається важливе значення минулому досвіду та навикам попередніх поколінь у навчанні дітей. Представники інших культур наголошують на тому, що виключно сьогодення має значення, не потрібно оглядатись на минуле, яке безповоротно пройшло. Третій підхід наголошує на важливості виключно майбутнього у справі навчання дітей, оскільки нічого не стоїть на місці, таким чином потрібно орієнтувати і навчати тільки того, що буде актуальним у прийдешньому, не витрачаючи час та зусилля на речі, які завтра будуть уже застарілими.

Що стосується групи спрямованості діяльності людини, то слід зазначити, що діяльність є цілеспрямованим процесом взаємодії людини з навколишнім світом. У представників культури може переважати гедоністично-спонтанне ставлення до діяльності людини. В такому випадку діяльність сконцентрована на понятті «бути», характерний підхід отримання задоволення від життя тут і зараз. Іншою орієнтацією виступає спрямованість діяльності людини на саморозвиток, коли інтерес викликає збагачення своїх навиків і знань. В даному випадку говоримо про поняття «ставати».

Досягнення у дії можна виокремити як ще одну орієнтацію. Представники певних культур надають перевагу і бачать великий сенс у постійному русі і дії, вважають, що людина може бути реалізованою лише у процесі досягнення. Таким чином, постає поняття «робити» в контексті орієнтації досягнення у дії.

Поряд із класифікацією культурно-ціннісних орієнтацій Ф. Клакхон та Ф. Стродбека існують і інші. Наприклад, Дж. Хофстеде пропонує дещо іншу класифікацію культурно-ціннісних орієнтацій, яка більше відповідає викликам сучасності. Науковець пропонує наступні групи культурно-ціннісних орієнтацій:

1. орієнтація на взаєностосунки між людьми (визначені в поняттях індивідуалізму та колективізму);
2. орієнтація на життя (довготривале проти короткотривалого, наближене до орієнтації на час та надання переваги особистості);
3. орієнтація на фемінність та маскулінність;
4. орієнтація стосовно поведінки в ситуаціях невизначеності;
5. орієнтація на владу (наприклад, соціальна нерівність) [149, с. 6 – 7]

Е. Холл додає ряд інших концепцій, що стосуються трьох важливих областей культури, а саме контекст, час та швидкість повідомлення. Його ідеї полягають у тому, що культури існують у наступних полярностях:

- культури високого контексту та культури низького контексту;
- монохронні та поліхронні культури;
- контактні та дистантні культури.

У висококонтекстуальних культурах більша частина значення повідомлень між людьми закодована в навколишньому середовищі та в контексті, у якому люди взаємодіють. Це означає, що вербальні або письмові повідомлення не можуть бути прийняті тільки за прямим його значенням, не беручи до уваги контекст.

У низькоконтекстуальних культурах спілкування базується на фактичних вербальних повідомленнях. Люди у низькоконтекстуальних культурах не надають великого значення контексту.

Представники культур низького контексту стикаються з проблемами розуміння людей з культур високого контексту. Значна частина змісту якогось повідомлення кодується в ситуації, і представники культури низького контексту часто не розуміють або не вміють читати підказки, вбудовані в ритуали.

Також Е. Холл для класифікації культур використовував і такий фактор, як час. Він запропонував розмежування монохронних і поліхронних культур [145]. У країнах монохронної культури час жорстко регулює поведінку людей і відносини між ними. Дотримуватися монохронного сприйняття часу означає зосереджуватися на чомусь одному, робити тільки одну справу в кожен момент часу. Для людини виконання завдання важливіше, ніж стосунки з людьми, які надають йому сприяння.

У поліхронній культурі увагу людей спрямовано відразу на кілька подій – людина вміє гнучко поводитися, роблячи відразу три-чотири заплановані справи. Дружні стосунки ставляться вище намічених термінів, і особистісні стосунки можуть брати верх над інтересами справи.

За відношенням до простору Е. Холл розділяє культури на контактні і дистантні. У контактних культурах люди в процесі спілкування тримаються ближче один до одного. У дистантних, навпаки, люди тримаються один від одного на відстані [145, с. 58-63].

Окрім того, культурно-ціннісні орієнтації розглядаються як принципи, що застосовуються для опису, розуміння та критики різноманітних понять культури у таких широких сферах як дослідження споживачів, міжнародного бізнесу, крос-культурної психології, розвитку дитини, міжнародних відносин, антропології та соціології. Дані цінності охоплюють широкий спектр культурних вірувань, включаючи сучасність та традиціоналізм; романтизм та спіритуалізм [138, с. 97-117]; незалежні та залежні автопортрети; гедонізм,

доброзичливість, конформність та спрямованість на себе [196, с. 23-47]. Як показують численні дослідження дані ціннісні принципи є ознакою групи і можуть плідно поєднуватись та легко перегукуватись (наприклад, крос-культурні порівняння невербальної поведінки).

Ш. Шварц розробив дві незалежні методики, які відображали два рівня аналізу – суспільний (культурно-ціннісні орієнтації) та індивідуальний. Базуючись на цінностях, виявлених на основі філософських і релігійних пам'яток різних культур, вчений згрупував їх у окремі блоки за типами мотивацій і представив у вигляді полюсів на трьох осях: автономія і включеність, ієрархія та егалітаризм (рівноправ'я), панування і гармонія [196, с. 1-25].

Ш. Шварц розглядає культуру як латентну, змінну, яку можна виміряти тільки через її прояви. Основним проявом культури, на думку автора, є цінності. Ш. Шварц вважає, що культура пов'язана з тиском, який відчуває індивід в певній соціальній системі. З точки зору психології, тиск культури виявляється в стимулах, з якими людина стикається в повсякденному житті і на яких свідомо чи несвідомо фокусує свою увагу. Учений вважає, що існують базові людські цінності, які з високою ймовірністю виявляються в усіх культурах, бо представляють універсальні людські потреби (біологічні потреби, необхідність координації соціальної взаємодії і т. д.) [38, с. 38].

У той же час Ш. Шварц визнає, що в певних випадках емпірична структура цінностей може мати деякі розбіжності з «ідеальною», наприклад через особливі соціальні умови життя респондентів [197, с. 490]. Таким чином людські цілі й мотиви на індивідуальному рівні універсальні, а культура обумовлює лише ступінь їх відносного вираження. Важливим положенням теорії є ідея, що цінності особистості існують на двох рівнях: нормативних ідеалів (цінності стабільні й відбивають життєві принципи поведінки людини) та індивідуальних пріоритетів (залежні від групового тиску й співвідносяться з конкретними вчинками) [68, с.108-118].

Всі цінності в рамках моделі Ш. Шварца об'єднані у сім ціннісних типів:

гармонія, включеність, ієрархія, панування, афективна автономія, інтелектуальна автономія, рівність. За умови, що певна ціннісна орієнтація культури виявляється в крайньому положенні, вона виявляє свою темну сторону. Проблеми в суспільстві виникають через відсутність протилежної цінності. Наприклад, вкрай сильний акцент на включеність стирає індивідуальність, а вкрай сильний акцент на автономію розриває життєво важливі соціальні зв'язки.

В цілому, теорія Ш. Шварца визначає три біполярних осі для вимірювання культури, які представляють собою альтернативні рішення кожної з трьох проблем, з якими стикається суспільство:

1. Включеність – Автономія;
2. Ієрархія – Рівність;
3. Панування - Гармонія.

Соціальний акцент на тип цінності, представлений на одному полюсі осі вимірювання, зазвичай супроводжується знеціненням типу на протилежному полюсі.

Проаналізувавши та дослідивши підходи до проблематики культурно-ціннісних орієнтацій вітчизняних та іноземних науковців, автор роботи визначає **культурно-ціннісні орієнтації** як складні згруповані динамічні принципи, що визначають спрямованість мислення і діяльності особи при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи та активності, міжособових стосунків, часового фокусу людського життя.

1.3. Поняття етнічної ідентичності та етапи її становлення

У часи гострої соціальної нестабільності людина часто звертається до етносу як до «аварійної групи підтримки». Саме у такі часи людина орієнтується на свою приналежність до етнічної групи і часто перебільшує позитивні відмінності своєї групи від інших.

У радянський період нашої історії етноси виявились одними з небагатьох груп, здатних виконувати ціннісно-орієнтаційну та захисну функції для людини. Коли людина не розуміє навколишній світ, вона прагне приєднатися до груп, які б допомогли відновити стабільність і впевненість у завтрашньому дні, захистити від труднощів життя.

У період зламу соціальної системи необхідно ідентифікуватись із стабільними групами, до яких індивід «приписується» за самим фактом свого народження. Ідентифікація з цими стабільними групами закріплюється в процесі соціалізації. Найчастіше в епохи гострої соціальної нестабільності такими групами виступають міжпоколінні групи – сім'я та етнос. У багатьох випадках ідентифікація із сім'єю та ідентифікація з етносом взаємопов'язані та підсилюють одна одну [69].

О. Гринчук у своєму дослідженні констатує факт, що " у ХХІ столітті в усьому світі загострилось усвідомлення людьми своєї етнічної належності, ідентифікації з власною етнічною спільнотою «...сучасна молода людина, опиняючись в епіцентрі світової полікультурності, фактично віч-на-віч стикається із явними суперечностями: між толерантним ставленням до інших етнічних культур та релігій і збереженням власної унікальної етнічної самобутності; між проявами патріотизму й національної гідності та етнофанатизмом, ксенофобією, расизмом; між вираженням етнічної ідентичності, з її культурними цінностями й традиціями, і створенням загального культурного простору; між вираженою конфліктогенністю певних видів ідентичності і нерозробленістю методів формування міжгрупової толерантності; між визначенням кордонів, своєрідних меж толерантності та інтолерантності, що дозволить відрізнити терпимість від нетерпимості» [25, с. 30]. Даний погляд чітко показує сукупність контроверсій та суперечностей проблематики дослідження етнічної ідентичності.

Проблема етнічної ідентичності не є новою для наукової літератури. Розгляду різних аспектів цього феномену присвячено чимало публікацій у різних галузях науки, зокрема, філософії, соціології, культурології, психології.

Значний внесок у дослідження сутності етнічної ідентичності зробили М. Барретт, М. Боришевський, Т. Стефаненко, Г. Ставицький, С. Бондирева, Г. Солдатова, О. Донченко, Г. Кожухар, В. Петрицький, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, М. Ротар та інші [25, 31, 52, 80, 81, 85].

Вагомі теоретичні та емпіричні дослідження у вивченні проблеми етнічної ідентичності, яка є формою соціальної ідентичності, представлено в роботах О. Бичко, О. Колісника, Ю. Мухлинкіної, Л. Співак [56, 60, 85].

Велику кількість публікацій присвячено психологічним аспектам формування етнічної ідентичності. Ці питання висвітлені у роботах Г. Солдатової, К. Коростеліної та інших [52, 78].

Особливу увагу присвячено дослідженням трансформації етнічної ідентичності (С. Л. Бухарева, Н.М. Лебедева, В. М. Павленко); чинників, які впливають на формування етнічної ідентичності (С.А. Баклушинський, О. П. Белінська, А. І. Донцов, В.П. Левкович, Н. Г. Панкова, М.Т. Уталієва).

На сьогоднішній день формування етнічної ідентичності та її сутність стають актуальними проблемами як для теоретичних дослідників, так і для практичних психологів.

Слід зазначити, що віднесення людиною себе за певними ознаками до певних спільнот західні науковці називають ідентичністю. Такі певні ознаки можуть бути різними, наприклад, класові, гендерні, вікові, відповідно і ідентичність виступає різною. Таким чином, утворюється певна кількість ідентичностей, які взаємодіють між собою і утворюють «ієрархію ідентичностей», де кожна посідає своє власне важливе місце. В такій ситуації закономірно, що одні ідентичності займають центральну увагу та набувають першочергового значення для особи чи групи осіб, а інші знаходяться на периферійних місцях. І характерною рисою сьогодення є факт появи етнічної ідентичності саме у першій групі ідентичностей. Існує чимало вдалих та точних визначень етнічної ідентичності [42].

Конструкт «етнічна ідентичність» можна краще зрозуміти досліджуючи його етимологічне походження. Таким чином, термін “етнічний” має

латинське та грецьке походження – *ethnicus* та *ethnikas* - обидва слова перекладаються як “нація”. Історично цей термін вживали стосовно людей, які були чужинцями.

Ethos, із грецької, означає звичай, розташування або риса. *Ethnikas* та *ethos* разом означає групу людей, які живуть разом і мають спільні звичаї.

Друга частина конструкту, ідентичність, має латинське походження та бере початок від слова *identitas*; слово утворилось від слова *idem* однакового за значенням. Даний термін використовується для вираження поняття про однотипність, подібність та єдність. Якщо говорити точніше, ідентичність означає однаковість особи чи повного предмету у будь-який час і за будь яких обставин; тобто необхідною умовою є те, що особа чи предмет є самим собою, а не кимось або ж чимось іншим [209, с. 620].

Аналізуючи визначення, інтерпретації термінів ідентичність та етнічність можна зробити висновок, що вони означають, або ж як мінімум охоплюють, однаковість групи чи нації людей, які мають спільні звичаї, традиції, історичний досвід та, в деякій мірі, географічну територію.

На першому рівні інтерпретації визначення етнічної ідентичності досліджують яким чином ідентичність концептуалізується та використовується для розуміння етнокультурних впливів на формування та розвиток ідентичності.

На другому рівні етнічну ідентичність розглядають майже як синонім етнічності та декларують, що етнічна ідентичність більше не є актуальним терміном [136].

Крім того, у зв'язку з тим, що поняття ідентичності стає все популярнішим, воно швидко трансформується у так зване кліше і, як наслідок, стає складнішим для розуміння [187, с.63- 81.].

Визначення конструкту етнічна ідентичність відрізняються одне від одного, оскільки дослідники та науковці опираються на різні теорії з метою розкриття концептуального значення цього конструкту.

Поширене визначення етнічної ідентичності звучить наступним чином - це афіліативний конструкт, що передбачає розуміння індивідом своєї приналежності до певної етнічної або культурної групи, при тому, що інші індивіди також визнають цю приналежність. Індивід може обирати поєднання з групою, особливо якщо у нього є кілька опцій до вибору в ситуації змішаного етнічного походження.

На сьогоднішній день, найбільш популярним у психології є визначення конструкту, яке подає Дж. Фінні. Воно звучить так: “етнічна ідентичність - це динамічний, багатовимірний конструкт, що стосується особистої приналежності чи відчуття себе як члена етнічної групи” [187, с. 67].

З точки зору Дж. Фінні, про ідентичність можна говорити в контексті субгрупи, яка має спільну спадщину та спільну, принаймі, культуру, расу, релігію, мову, спорідненість або місце походження.

Дослідниця продовжує свою думку, що “Етнічна ідентичність не є фіксованою категорією, а скоріше є змінним і динамічним розумінням себе та свого етнічного коріння. Етнічна ідентичність формується і змінюється, коли індивід ознайомлюється зі своєю етнічністю в широкому соціокультурному розумінні” [187, с. 63]. Таким чином, отримання більшої кількості інформації про своє походження, про етнос сприяє формуванню етнічної ідентичності, її розвиткові.

Дж. Фінні розглядає ідентичність особистості як пункт відправлення, що в кінці кінців веде до розвитку соціальної ідентичності, яка ґрунтується на членстві в етнічній групі.

П. Вайнрайх зазначає, що етнічна ідентичність не є статичним процесом. Вона змінюється в залежності від соціального контексту. До прикладу, людина може уникати ситуацій, коли її етнічній ідентичності щось загрожує, і шукати ситуації, де її ідентичність виступає привілейованим станом [225].

Один з найавторитетніших канадських дослідників етнічної ідентичності В. Ісаїв зазначає, що «етнічна ідентичність – це відданість соціальній групі спільного походження» [42].

Підхід Дж. Гааса, У. Шаффіра враховують суб'єктивні та об'єктивні, внутрішні та зовнішні фактори при визначенні етнічної ідентичності особи, а також надають великого значення етнічній ідентичності, особливо її придатності для соціальної стратифікації себе та інших.

Згідно досліджень науковців, висвітлено випадки, коли особа чи група осіб хоче щоб їй чи їхня належність до спільноти була визнана, але члени-засновники тієї спільноти відмовляють у цьому, заперечують етнічну приналежність. І навпаки, існують особи, які хочуть відмежуватись від етнічної спільноти, але інші особи надалі вважають їх членами цієї спільноти. Такий дисонанс, дає підстави науковцям зробити висновок, що етнічна ідентичність водночас є і стабільним, і мінливим феноменом. Однак, більша частина науковців та фахівців вважає етнічну ідентичність основоположною серед багатьох інших ідентичностей [42].

З. Карпенко розглядає етнічну ідентичність як системний, полімотивований й онтогенетично протяжний феномен, що базується на ментально специфічній матриці колективного несвідомого окремого народу. Культурний складник етнічної ідентичності особистості охоплює базові ціннісні орієнтації, фольклорні вподобання, міфологічні сюжети, традиційно-звичаєві особливості, мовну картину світу тощо [41, с. 165].

За Ю. Мухлинкіною етнічна ідентичність – один із найстійкіших історичних видів соціальної ідентичності, який є результатом пізнавально-емоційного процесу самовизначення особистості чи спільноти в соціокультурному просторі, що характеризується усвідомленням своєї приналежності до певної етнічної групи, а також усвідомленням, оцінкою та переживанням свого членства в ній. З-поміж головних ознак етнічної ідентичності, на думку авторки, варто виділити володіння рідною мовою;

співзвуччя духовності етносу; наявність певної спрямованості світогляду, соціальних якостей, освоєння духовної культури етносу; спільність психічного складу; залученість до господарської діяльності народу; дотримання традицій, звичок, обрядів, свят етносу; усвідомлення свого зв'язку з культурою народу, готовність діяти в його інтересах [60].

На нашу думку, **етнічна ідентичність** – це динамічний, багатовимірний конструкт, результат процесу усвідомлення, оцінки та переживання своєї приналежності до певної етнічної спільноти за такими об'єктивними характеристиками приналежності як культурна спадщина, релігія, мова, звичаї, обряди, місце походження.

Велика кількість досліджень процесу розвитку та становлення етнічної ідентичності показують, що діти отримують перші уявлення про етнічність ще у дошкільному або ж у ранньому шкільному віці. Даному етапу характерні неусвідомленість спорідненості з представниками свого етносу, немотивований вибір своєї етнічної приналежності та низький рівень знань про етнічність. Часто вже у такому ранньому віці етнічність стає джерелом неприємних переживань для представників етнічних меншин.

Підлітковий вік є наступним важливим етапом становлення етнічної ідентичності. Більшість дітей може обґрунтувати мотиви вибору своєї етнічної приналежності на цьому етапі. У підлітків відбувається формування системи уявлень щодо етнокультурних особливостей своєї етнічної групи, порівняння цих особливостей з іншими етнічними групами [140, с. 460-487.].

Однак, етнічні установки стають стійкими лише у ранній юності, у 16 – 17 років. На даному етапі становлення етнічної ідентичності усвідомлення власної етнічної приналежності стає чітким, визначається мотивація вибору етнічної приналежності та формується етнічний світогляд. Важливою ознакою даного етапу є ще й те, що у старшому шкільному віці найбільший вплив на

формування етнічної ідентичності має школа, а не сім'я, як на попередньому етапі [56, с. 9 – 45.].

Ж. Піаже досліджував становлення етнічної ідентичності та виділив основні етапи її розвитку:

1. У віці 6 – 7 років дитина отримує перші неповні та несистематичні знання про свою етнічну приналежність;

2. У віці 8 – 9 років дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою та обґрунтовує ідентифікацію національністю батьків, місцем проживання, рідною мовою;

3. У молодшому підлітковому віці (10 – 11 років) етнічна ідентичність формується у повному об'ємі. Підліток визначає унікальність історичного минулого, специфіку традиційної побутової культури як особливості різних народів.

Проведено велику кількість досліджень, де науковці уточнюють і конкретизують вікові межі етапів розвитку етнічної ідентичності. Перші прояви дифузної ідентифікації себе з власною етнічною групою декларують у дітей віком 3 – 4 роки. Однак, майже усі психологи згодні з дослідженнями Ж. Піаже, який зазначає, що дитина досягає реалізованої етнічної ідентичності у молодшому підлітковому віці. Оскільки рефлексія себе в молодшому підлітковому віці має першочергове значення [62].

Таким чином, аналізуючи різні підходи до виокремлення етапів формування етнічної ідентичності, можна стверджувати, що становлення етнічної ідентичності починається з раннього дитинства і закінчується в похилому віці.

Етнічний статус залишається незмінним на протязі всього життя людини. Однак, все ж таки, етнічна ідентичність не статичне, а динамічне утворення, оскільки процес її становлення не закінчується в підлітковому віці. Зовнішні обставини можуть спонукати людину переосмислювати роль етнічної приналежності, призводити до її трансформації.

1.4. Взаємозумовленість культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності

За результатами теоретичного аналізу проблеми культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності було розроблено теоретичну модель взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості (рис. 1.2.).

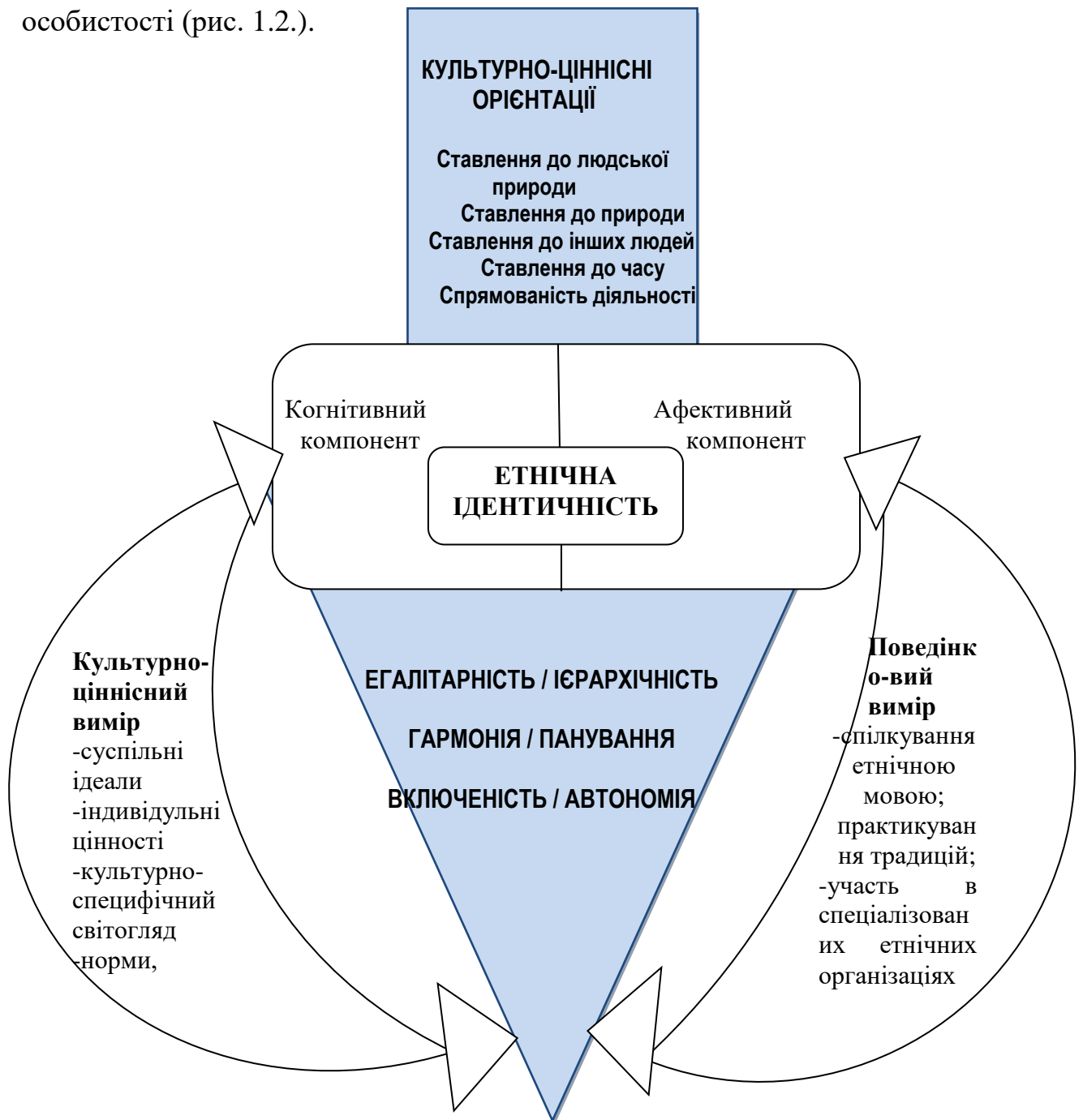

Рис. 1.2. Теоретична модель взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості

Представлена теоретична модель відображає взаємозв'язок культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності. Культурно-ціннісні орієнтації, які формуються при вирішенні різними народами, етнокультурами таких глобальних проблем, як ставлення до людської природи, ставлення до природи, ставлення до інших людей, ставлення до часу, спрямованість діяльності, проходячи крізь призму етнічної ідентичності, чинячи свій вплив на когнітивний та афективний компоненти етнічної ідентичності, набувають певного полярного типу культурно-ціннісних орієнтацій: егалітарності або є ієрархічності, гармонії або ж панування, включеності чи автономії. В даному процесі беззаперечний вплив здійснюють суспільні ідеали, індивідуальні цінності, норми та правила з одного боку, а також спілкування етнічною мовою, практикування традицій, участь в інституалізованих, етнічних організаціях.

Цінності залишаються незмінними на протязі тисячоліть. Разом з тим, у кожного народу спостерігається властива тільки йому пріоритетність цінностей. Тобто спостерігається виражений етнічний та географічний аспект цінностей. Більше того, групи всередині кожного етносу мають різні пріоритети цінностей.

Молоді люди, незважаючи на те, до якого народу належать чи у якій країні живуть, прагнуть пригод і новизни. Тоді як для людей похилого віку важливою цінністю є безпека та збереження традицій. В решті решт, одні і ті ж слова, поняття цінностей мають різний зміст і відповідають різним груповим уявленням, часто протилежним. Наприклад, до таких цінностей належать традиції. Вони у всіх етносів різні. Дана цінність, яка тісно пов'язана з антропологічним типом етносу, має виражений етнічний аспект і зв'язок з етапом соціальної еволюції. Однак, культурно-ціннісна орієнтація на традиції є у всіх народів. Пояснюємо це тим, що традиції зумовлені досвідом виживання та адаптації до нових умов [64].

Д. Леонт'єв зазначав, що особисті цінності є одночасно і джерелами, і носіями важливих для людини смислів [32].

З цього випливає, що ціннісні орієнтації виступають вагомою психологічною складовою у структурі етнічної ідентичності, механізмом особистісного росту та самоактуалізації. Ціннісні орієнтації являються динамічною системою. При освоєнні особистістю етнічної ідентичності відбувається процес рефлексивної діяльності, коли відновлюються контексти та смислові зв'язки. Таке освоєння є і розумінням етнокультурної традиції, в рамках якої знаходиться суб'єкт, і саморозумінням цього суб'єкта. Саморозуміння, в свою чергу, передбачає осмислення системи цінностей, життєвих цілей, мотивів поведінки суб'єкта, способів дій стосовно інших.

В процесі еволюції людство поступово сформувало усвідомлення народами спільності походження, поняття про батьківщину, предків, культурних відмінностей, релігійних поглядів. Етнічна ідентичність дозволяє людині усвідомити свою тотожність з групою, свою унікальність, відмінні ознаки від групи не лише своєї, але й чужої. Завдяки спілкуванню з чужою групою відбувається оцінка значення етнічної приналежності, її ролі в житті і діяльності людини. Розвиток етнічної самосвідомості та визначення етнічного статусу також не відбувається без участі етнічної ідентичності. Таким чином, етнічна ідентичність займає важливе місце у процесі становлення особистості і виконує необхідні функції: вона виступає орієнтиром у навколишньому світі, задає загальні життєві цілі.

Загалом проблема ідентичності має солідну традицію вивчення у психології. Її родоначальником можна вважати У. Джемса з його концепцією усвідомлення особистістю своєї тотожності, своїх границь та місця у світі. На думку У. Джемса уявлення про себе у людини складається у двох площинах: особистісній та соціальній. Звідси виникають і два аспекти ідентичності: в особистісному аспекті створюється образ самоотожності, а в соціальному аспекті образ Я формується як сукупність соціальних зв'язків індивіда [28].

Крім У. Джемса до ідеї про два аспекти усвідомлення особистістю себе звертались Г. Мід, Ч. Кулі, Е. Еріксон.

На сьогоднішній день проведено велику кількість досліджень, присвячених різним аспектам проблеми ідентичності. Потрібно виокремити такі роботи як дослідження Т. Г. Стефаненко щодо етнічного самовизначення [82, 83]; роботи В. Ядова щодо вивчення соціально-психологічних механізмів формування ідентичності [96]; Н. Іванової щодо соціальної ідентичності в різних соціокультурних умовах [35]. Проаналізувавши вищезгадані дослідження, можна зробити висновки про те, що людина завжди прагне зберегти позитивну ідентичність.

Дж. Марсія пропонує модель статусу ідентичності [173, с. 551-558]. Він визначає ідентичність як особливу структуру Его, внутрішню, самотворчу, динамічну структуру здібностей, вірувань та індивідуальних контекстів. На нашу думку, ідея Марсія, що ця структура розкривається через паттерни розв'язання проблем, є надзвичайно важливою. Згідно цього підходу, вирішуючи будь-яку проблему, навіть найменшу, допомагає людям зрозуміти власні особливості та значення свого життя в контексті формування ідентичності. Коли розглядаємо даний підхід до розвитку ідентичності, можемо стверджувати, що у процесі становлення особистості вирішується велика кількість проблем ціннісно-орієнтаційного характеру, таких як соціалізація, приватність та самовизначення. Визначення та ціннісно-вольові аспекти є основною ідеєю роботи А. Ватермана, де він визначає кореляцію між ідентичністю та системою цілей, цінностей та вірувань, які діють як «елементи ідентичності»: ідентичність, мораторій, первинна ідентичність, дифузна ідентичність [224, с. 591-621]. Формування моделі етнічної ідентичності Дж. Марсія та його колег є цікавою тим, що бере до уваги два критерії:

1. наявність або відсутність кризи;
2. наявність або відсутність важливих цілей, цінностей та вірувань.

Ці етапи важливі у житті особистості, оскільки визначають напрямок її діяльності. Наявність, або ж відсутність кризи стає новою точкою відліку та діяльності особистості, певним «перезавантаженням». У свою чергу, наявність, або ж відсутність важливих цілей та цінностей основоположно впливає на вектор руху людини, або ж констатує його відсутність та, як наслідок, його пошук.

Наявність етнічної ідентичності є надзвичайно важливою для адаптації до змін у культурі та збереження психічного здоров'я. Канадський дослідник Д. Тейлор зазначає, що психічно здорова людина має чітко визначену колективну (етнічну, культурну) ідентичність. Така людина готова до осмисленої, позитивної взаємодії з фізичним, соціальним середовищем та світом, який змінюється [214]. У маргінальній щодо етнічної ідентичності особистості розвивається комплекс негативних індивідуально-психологічних властивостей, що свідчать про фрустрацію: відчуття психологічної незахищеності, замкненість, пасивність, небажання відстоювати свої цінності, цінності свого роду і етнічної спільності.

О. Татарко, М. Козлова для характеристики, що описує результат адаптаційних процесів особистості та оцінює її готовність до зміни своєї життєвої ситуації, пропонують використовувати поняття "психологічне благополуччя". Суб'єктивна оцінка психологічного благополуччя відображає сприйняття індивідами їх положення в житті і системі цінностей відносно власних цілей, очікувань і стандартів. У кожній культурі існують домінуючі цінності-цілі. Ступінь відповідності між індивідуальними цілями та цілями, які схвалюються в культурі, згідно моделі С. Оайші, веде до формування позитивних почуттів індивіда [124, с. 71-75].

Усі етнокультури характеризуються органічною цілісністю. В основі будь-якої етнокультури лежать культурні універсалії, що творять цілісний образ світу людини. Даний образ людського світу включає аксіологічні

компоненти. Вивчаючи ці компоненти, ми досліджуємо нормативно-ціннісну сторону етнічної традиції. Культурна цінність етнічної ідентичності має велике значення для самореалізації людини, яка є результатом виховання людини в конкретній етнічній групі. Прийняття особистістю осмислених потреб являється необхідною умовою виникнення особистісних цінностей [8].

Висновки до першого розділу

Аналіз та узагальнення існуючих теоретичних підходів до розуміння цінностей, ціннісних орієнтацій як психологічного феномену, дозволили визначити систему цінностей як основу діяльності як суспільства, так і особистості, встановити, що ставлення особистості до важливих цілей життєдіяльності визначають її ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації, виникаючи в результаті соціальної практики, беруть участь у формуванні типу особистості, її поведінки, ментальних навичок, спрямовують на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб, тим самим пронизують собою всю культуру, а в ієрархічній системі цінностей займають вищий рівень.

Культурно-ціннісні орієнтації як психологічний феномен виконує певні психологічні функції в житті особи: сприяє особистому розвитку та самоефективності, бере участь у психологічному/фізичному відновленні особи, сприяє переживанню позитивних емоцій та естетичного задоволення, надає почуття приналежності, безпеки та захищеності в межах місцевості, підвищує рівень задоволеності життям та ін.

Теоретично обґрунтовано взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності. Культурно-ціннісні орієнтації виступають у зв'язку з етнічною ідентичністю, механізмом особистісного росту та самоактуалізації. При освоєнні особистістю етнічної ідентичності відбувається процес рефлексивної діяльності, коли відновлюються контексти та смислові

зв'язки. Таке освоєння є і розумінням етнокультурної традиції, в рамках якої знаходиться суб'єкт, і саморозумінням цього суб'єкта.

Аналізуючи різні підходи до формування етнічної ідентичності, виокремлено етапи її формування. Доведено, що становлення етнічної ідентичності починається з раннього дитинства і закінчується в похилому віці. Етнічна ідентичність не статичне, а динамічне утворення, оскільки процес її становлення не закінчується в підлітковому віці. Зовнішні обставини можуть спонукати людину переосмислювати роль етнічної приналежності, призводити до її трансформації.

На основі проаналізованої літератури розроблено теоретичну модель культурно-ціннісних орієнтацій, в якій представлені структура культурно-ціннісних орієнтацій, їхні біполярні типи, виміри, взаємозумовленість з етнічною ідентичністю, компонентами етнічної ідентичності.

Основні результати та положення розділу представлені автором у 10 наукових працях, 2 з яких опубліковано у фахових виданнях [72, 73].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У розділі висвітлюються питання організації емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності, зокрема, описується програма дослідження, у якій відображено основні його етапи; обґрунтовується вибір методичного інструментарію для вимірювання емпіричних показників; аналізуються та інтерпретуються емпіричні результати дослідження.

2.1. Методичні засади емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Для досягнення поставленої мети було висунуто ряд практичних завдань, серед яких:

- проаналізувати культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності;
- виявити відмінності в особистісній, ціннісно-орієнтаційній та мотиваційній сферах психіки студентів, яким притаманний різний рівень етнічної ідентичності;
- побудувати профілі досліджуваних з високим, середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності.

Для розв'язання основних практичних завдань було розроблено програму дослідження, що містить три етапи (Таб. 2.1).

Емпіричне дослідження проводилось протягом 2015–2018 років. Загальна кількість досліджуваних, які взяли участь у всіх його етапах, склала 556 осіб. На всіх етапах дослідження проводилося однією людиною – автором дисертаційної роботи.

Таблиця 2.1

**Програма емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій
студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності**

	Основні завдання	Група досліджуваних	Методи дослідження
Підготовчий етап (пілотажне дослідження)	1) окреслення емпіричних показників; 2) перевірка комплексу психодіагностичних методик; 3) аналіз та інтерпретація даних; 3) вибір групи досліджуваних	80 осіб	психодіагностичні; методи математичної статистики
Основний етап	збір емпіричних даних	476 осіб	метод анкетування, психодіагностичні методики
Етап опису, аналізу та інтерпретації даних	1) статистичне опрацювання емпір. даних; 2) опис та інтерпретація результатів; 3) формулювання висновків за результатами дослідження; 4) розробка рекомендацій для практичних психологів; 5) визначення перспектив подальших досліджень у даному контексті	476 осіб	методи математичної статистики; метод інтерпретації емпіричних даних

На *підготовчому* етапі було проведено пілотажні дослідження, визначено емпіричні показники, підібрано методичний інструментарій, випробувано комплекс психодіагностичних методик та обрано групу досліджуваних.

На *підготовчому* етапі дослідження брали участь 80 студентів 3-5 курсів Львівського національного університету імені Івана Франка. Перевірці

піддавалися припущення про те, що існує взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та типу культури, до якого вона тяжіє; ціннісні орієнтації осіб, які тяжіють до різних типів культури, є різними.

Для перевірки цих припущень були застосовані наступні методики: Тест “Ціннісні орієнтації” М. Рокича; морфологічний тест життєвих цінностей В.Сопова та Л. Карпушиної, тест “Культурно-ціннісні орієнтації” Л. Почебут, тест “Розуміння моральних цінностей” І. Дячука, а також тест “Сенсожиттєві орієнтації” Д. Леонтєва .

Відома дослідниця соціальних груп, етнопсихолог Л. Почебут займалась дослідженням культури та її типологією. На основі тесту Л. Почебут створила класифікацію та виокремила три типи культур, а саме, традиційну, сучасну та культуру, що динамічно розвивається.

Традиційна культура характеризується орієнтацією людей на минуле, дотриманням традицій, інтересом до історії своєї країни. Представники цієї культури сприймають природу як вічну таємницю буття, яку вони не прагнуть розгадати. Людина розглядається як істота, залежна від найближчого соціального оточення. Велике значення мають сімейні стосунки, традиційність рольових стосунків у сім'ї, релігійні орієнтації. Внутрішня свобода людини не допускається у такій культурі. За вчинками, діями і навіть думками людини ведеться постійний строгий нагляд зі сторони суспільства. Процедура прийняття рішень відбувається колективно, результат рішення залежить від старших за віком. Діяльність людини чітко регламентована. За успіхи у роботі та творче ставлення до своєї справи людину винагороджують, як правило, не відразу, а через певний час.

Сучасна культура характеризується орієнтацією людей на теперішнє, на сучасні події. Люди намагаються жити у гармонії з природою, берегти її, цікавляться екологічними питаннями. Людська суть приймається як досить суперечливе явище. Цінності цієї культури зосереджені на людині, її правах,

покликанні, розвитку її здібностей, самореалізації та самоактуалізації. Стосунки між людьми зазвичай носять формальний характер, вони чітко визначені статусом і роллю в соціальній системі. Дружні взаємостосунки налагоджуються повільно і характеризуються глибиною та відданістю. Суспільство прагне регулювати поведінку людини опираючись на мораль, етичні норми і правила. В процесі спілкування люди зазвичай стримані, намагаються дотримуватись соціальної дистанції і рольових приписів. Прийняття індивідуальних рішень здійснюються в процесі погодження взаємних потреб, інтересів і планів на майбутнє з групою, сім'єю, робочим колективом. За результати своєї діяльності людина прагне отримати не матеріальну, а моральну винагороду (славу, визнання, успіх).

Культура, що динамічно розвивається, характеризується орієнтацією людей на майбутнє, на досягнення швидких вагомих результатів. Люди створюють короткотермінові плани і намагаються їх реалізувати якнайшвидше. Для людей цієї культури «час – гроші». Природа не являє собою загадку. Оскільки життя – це проблема, яку потрібно швидко та успішно вирішити, природа повинна підкорятись людині. Усі її таємниці потрібно розгадати, закони розвитку повинні бути встановлені та описані. Завдання людини – керувати природою. Людська природа вважається свободолюбною. Культивується індивідуальність, незалежність, автономність від соціального оточення. Процес прийняття рішень відбувається індивідуально. Індивідуальні інтереси та цінності мають велике значення. Люди відверті, щирі, безпосередні у спілкуванні, орієнтуються на рівність рольових стосунків, а не на ієрархію. Надання суспільством рівних можливостей для розвитку кожної людини визнається соціальною цінністю. Основу суспільного контролю складає не мораль, а законність, неможливість уникнення покарання і неминучість матеріальної винагороди. Увага представників даної культури зосереджена на справі, завданні, роботі.

Людина часто свідомо приносить себе в жертву справі, успіху, прогресу, матеріальному достатку. Успішна діяльність передбачає, перш за все, швидку матеріальну винагороду.

Узагальнюючи ці характеристики різних типів культури, можна подати такі їх відмінності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Відмінності різних типів культур (за Л. Г. Почебут)

Традиційна культура	Сучасна культура	Культура, що динамічно розвивається
Орієнтація на минуле	Орієнтація на теперішнє	Орієнтація на майбутнє
Дотримання традицій, інтерес до історії своєї країни	Цінності цієї культури зосереджені на людині, її правах, покликанні, розвитку її здібностей, самореалізації та самоактуалізації	Рівні можливості для розвитку кожної людини визнаються соціально визнаною цінністю. Індивідуальні інтереси та цінності.
Велике значення найближчого соціального оточення	Стосунки між людьми зазвичай носять формальний характер	Культивується індивідуальність, незалежність, автономність від соціального оточення
За вчинками, діями і навіть думками людини ведеться постійний строгий нагляд зі сторони суспільства	Суспільство прагне регулювати поведінку людини опираючись на мораль, етичні норми і правила	Основа суспільного контролю складає не мораль, а законність
Традиційність ролевих стосунків у сім'ї	Стосунки між людьми зазвичай носять формальний характер, вони чітко визначені статусом і роллю в соціальній системі	Відвертість, щирість, безпосередність у спілкуванні, орієнтація на рівність ролевих стосунків, а не на ієрархію
Колективна процедура прийняття рішень	Прийняття індивідуальних рішень здійснюються в процесі погодження взаємних потреб, інтересів і планів з групою, сім'єю	Процес прийняття рішень відбувається індивідуально

Для опрацювання первинних результатів використано якісний, кластерний, порівняльний та кореляційний аналіз (у програмі (STATISTICA 8.0). Групу досліджуваних склали 80 досліджуваних, а саме студенти

Львівського національного університету імені Івана Франка віком 22 – 24 роки.

Для повнішого з'ясування суті цінностей ми провели *кластерний аналіз*, який дозволив виділити дві групи досліджуваних схильних до різних типів культури. За основу поділу бралися шкали схильності до певного типу культури, де досліджувані схильні до ТК (традиційної культури) утворили перший кластер, досліджувані схильні до СК (сучасної культури) і КДР (культури, що динамічно розвивається) – другий кластер. Перший кластер досліджуваних умовно названо «досліджувані схильними до традиційної культури», а другий кластер, відповідно, умовно названо «досліджувані схильні до сучасної культури».

До першого кластеру увійшли 37 досліджуваних (коректність кластеризації 100%), до другого кластеру – 43 особи (коректність кластеризації 100%), Отже, до першого кластеру потрапили 46% досліджуваних, до другого кластеру – 54 % досліджуваних.

Рис. 2.1. Порівняння середніх значень ціннісних орієнтацій досліджуваних схильних до традиційної та до сучасної культури

Порівняльний аналіз за t-критерієм Стюдента показав статистично значущі відмінності між цими двома групами. Як бачимо з рисунка (рис. 2.1), досліджувані першого кластеру демонструють вищий показник таких життєвих цінностей як розвиток себе (пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик), духовне задоволення (дотримання морально-етичних принципів, перевага духовних потреб над матеріальними), соціальні контакти (налагодження сприятливих стосунків у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособових зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі), збереження індивідуальності (переважання власних думок, поглядів, переконань, над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності), прагнення займатись громадською діяльністю, і реалізовувати свої захоплення, тобто усі дані цінності є важливішими для досліджуваних, схильних до ТК. Цікавим є те, що збереження індивідуальності є важливішим для схильних до ТК, ніж для схильних до СК.

За методикою М. Рокича було використано ранжування цінностей, тому менший результат свідчить про більшу вагомість цінності для даного кластеру. Що стосується термінальних цінностей, то виявлено, що досліджувані схильні до СК надають більшого значення наявності добрих і вірних друзів (саме СК характеризується тим, що дружні стосунки налагоджуються повільно і характеризуються глибиною та відданістю). Тоді як схильні до ТК більше цінують продуктивне життя, тобто максимальне використання своїх можливостей, сил і здібностей на благо суспільства та соціального оточення.

Щодо інструментальних цінностей, схильні до СК приділяють особливе значення освіченості, тобто широті власних знань і високій загальній культурі, а також раціоналізму, тобто вмінню реалістично і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення.

Таким чином, результати дослідження дозволили з'ясувати специфіку цінностей досліджуваних, схильних до різних типів культури.

Беручи до уваги ієрархію цінностей для двох кластерів, слід відзначити наступні відмінності. Найважливішими термінальними цінностями для осіб, що тяжіють до традиційної культури виявились здоров'я, любов, життєва мудрість, впевненість у собі, активне діяльне життя. У свою чергу, для осіб, що тяжіють до сучасної культури, вибудувалась наступна ієрархія: любов, здоров'я, впевненість у собі, розвиток, щасливе сімейне життя. Таким чином, у традиційній культурі на першому місці виступає цінність здоров'я, а в сучасній культурі – любов. За теорією Еріка Еріксона, саме у юнацькому віці люди розв'язують питання любові [33, с. 178]. Бачимо цю цінність на першому місці у осіб, які тяжіють до сучасної культури. У традиційній культурі посідає перше місце глобальна цінність здоров'я, а любов посідає вже друге місце. На третьому місці виступає життєва мудрість, яка передається від покоління до покоління і демонструє важливість взаємозв'язку поколінь, на відміну від сучасної культури, де цей взаємозв'язок не є вирішальним, акцент робиться на індивідуальність та на розвиток особистості. Таким чином, у сучасній культурі на третьому і четвертому місці за важливістю є впевненість у собі та розвиток відповідно. Це пояснюється тим, що у сучасній культурі люди розраховують на власні сили, опираються на свої здібності. Ще одна особливість осіб, які тяжіють до сучасної культури, надання великого значення щасливому сімейному життю, тоді як у осіб, схильних до традиційної культури, на п'ятому місці ціннісної матриці виявляється активне діяльне життя. Дана ситуація пояснюється тим, що активне діяльне життя передбачає максимальну віддачу людини на користь загальному благу, на користь суспільства, у якому знаходиться людина.

У свою чергу, в ході дослідження найважливішими інструментальними цінностями для осіб, які тяжіють до традиційної культури виокремились чесність, життєрадісність, незалежність, відповідальність та освіченість. Тоді як в осіб, які тяжіють до сучасної культури, освіченість зайняла перше місце серед інструментальних цінностей. В сучасній культурі освіченість

розглядається як спосіб досягнення самостійності, фінансової незалежності. На відміну від осіб сучасної культури, особи, які тяжіють до традиційної культури, надають першочергово значення такій інструментальній цінності як чесність, що є важливою для добробуту не лише окремої людини, але й цілого суспільства. Життєрадісність та незалежність виступають однаково важливими для обох кластерів. Самоконтроль займає п'яту важливу позицію для осіб, що тяжіють до сучасної культури, оскільки вважають, що все знаходиться у їхніх руках, своїм життям можливо керувати, тільки для цього потрібно навчитись керувати собою, тобто здійснювати самоконтроль. Тоді як для осіб, що тяжіють до традиційної культури, важливою цінністю виступає відповідальність, в першу чергу відповідальність перед суспільством за свої вчинки, здобутки.

Кореляційний аналіз результатів дослідження цінностей осіб, що схильні до різних типів культур виявив наступні взаємозв'язки між шкалами (при рівні значущості $p < 0,05$ та $R_{кр.} = 0,39$):

Прямий взаємозв'язок схильності до ТК з такими шкалами: розвиток себе (0,24), духовне задоволення (0,24), соціальні контакти (0,29), матеріальне становище (0,26), збереження індивідуальності (0,28) (Таб. 2.3).

Таблиця 2.3

Взаємозв'язок типів культур та цінностей

	Схильність до традиційної культури	Схильність до сучасної культури
Розвиток себе	0,24	
Духовне задоволення	0,24	-0,22
Соціальні контакти	0,29	
Матеріальне становище	0,26	
Збереження індивідуальності	0,28	-0,26
Продуктивне життя	0,28	
Наявність гарних і вірних друзів	-0,25	

Спостерігається обернена кореляція схильності до ТК зі шкалою „Наявність гарних і вірних друзів” (0,25). Прямий взаємозв’язок встановлено схильності до ТК з такою шкалою як „Продуктивне життя” (-,28). У зв’язку з ранжуванням інтерпретація проводиться від зворотного.

Особи, які тяжіють до традиційної культури, надають великого значення продуктивному життю, тобто максимально повному використанню своїх можливостей, сил і здібностей на благо суспільства та його членів. В той час, як наявність гарних і вірних друзів не є важливою цінністю для осіб схильних до традиційної культури, що пояснюється наявністю міцних стосунків в межах родини та сім’ї.

У схильних до СК спостерігається обернена кореляція із наступними шкалами: духовне задоволення (0,22), збереження індивідуальності (0,26).

Як бачимо, особи, які тяжіють до сучасної культури, надають меншого значення духовному задоволенню, що пояснюється сприйманням сучасної дійсності як динамічного процесу. Також дані особи не надають великої ваги збереженню індивідуальності. Такий стан речей пояснюється тим, що дана цінність реалізована, люди не відчують загрози збереженню власної індивідуальності, можуть її вільно виявляти.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження підтверджено взаємозв’язок ціннісних орієнтацій особистості та типу культури, до якого вона тяжіє. Проведене емпіричне дослідження дало змогу визначити наступні особливості:

- **збереження індивідуальності** є важливішим для групи досліджуваних, які тяжіють до традиційної культури (далі ТК), ніж для групи досліджуваних, які тяжіють до сучасної культури (далі СК). Цей факт можна пояснити тим, що традиційна культура характеризується меншою можливістю забезпечення людині захисту її неповторності та незалежності, тобто збереження її індивідуальності, тому досліджувані наголошують на цій цінності.

- досліджувані, що тяжіють до СК надають більшого значення **наявності добрих і вірних друзів**. Сучасний тип культури характеризується тим, що дружні відносини налагоджуються повільно і характеризуються глибиною та відданістю. Тоді як ті, хто тяжіє до ТК більше цінують **продуктивне життя**, тобто максимальне використання своїх можливостей, сил і здібностей на благо суспільства та соціального оточення.

- досліджувані, що тяжіють до СК приділяють особливе, більше ніж досліджувані, що тяжіють до ТК, значення **освіченості**, тобто широті власних знань і високій загальній культурі, а також **раціоналізму**, тобто вмінню реалістично і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення.

Проаналізувавши різні підходи до типології культури, бачимо, що культура складається з багатьох підсистем і компоненти цих підсистем тісно взаємодіють між собою. Кожен компонент виступає необхідною умовою функціонування культури. Застосування методів, які не порушують основоположні взаємозв'язки і дозволяють виокремити простіші блоки та описати важливі ознаки всередині цих блоків. Таким чином, виділення типів культури є методологічним прийомом її аналізу та вивчення. Виділення таких типів культури як традиційна, сучасна та культури, що динамічно розвивається дозволяє детальніше з'ясувати особливості культури загалом. Поділ культури як системи на простіші підсистеми, які характеризуються певними ознаками, дозволяє детально проаналізувати сам феномен культури. Крім того, у даному дослідженні наголошується значення цінностей та ціннісних орієнтацій як невід'ємної характеристики культури.

Провівши попереднє дослідження, стало очевидним, що тест "Культурно-ціннісні орієнтації" Л. Почебут описує загальні тенденції культурно-ціннісних орієнтацій. Поділ культур на традиційну, сучасну та культуру, що динамічно розвивається є дуже влучним та достатньо широким. В подальшому дослідженні бажаним було чіткіше та конкретніше окреслити культурно-ціннісні орієнтації, їх змістове наповнення. Таким чином, в основному дослідженні використовувались такі методики, як ціннісний

опитувальник Ш. Шварца (адаптація В. Карандашева), портрет цінностей Ш. Шварца (адаптація І. Семків).

В результаті теоретичного огляду емпіричних досліджень культурно-ціннісних орієнтацій було виявлено, що лише небагато з них присвячені комплексному вивченню окресленої проблеми, зокрема, це дослідження Ш. Шварца, Ф. Клакхон, Ф. Стродбека. В українській психології вивчено порядок формування соціокультурного уявлення про цінності, які узагальнюються в концепції універсальних людських цінностей [68], формування та трансформацію ціннісних орієнтацій молоді у кризовому світі [8], вплив культурно-ціннісних орієнтацій на господарську діяльність [66]. Достатньо розкрита тематика дослідження культурно-ціннісних орієнтацій та економічних установок, ставлення до інновацій [55]. Вітчизняні дослідження власне культурно-ціннісних орієнтацій практично відсутні. Недостатність висвітлення цієї проблеми, поряд з її значною соціальною значущістю призвело до визначення емпіричних показників, які б дали змогу вивчити культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

Як було зазначено у попередньому розділі, який присвячений теоретичному аналізу літературних джерел, роль приналежності до етнічної групи у формуванні та розвитку особистості є вкрай важливою. У запропонованому нижче емпіричному дослідженні свідомо ігноровано такий важливий аспект, як етнічна група студентів, адже він має постати окремим предметом у подальших наукових роботах внаслідок своєї багатогранності, яка має бути вивчена комплексно. Етнічна група розглядається як частина певного етносу, яка в силу різних обставин стала частиною суспільства, знаходиться в іншому етнічному середовищі та зберігає свої особливості. У даному дослідженні респонденти певним чином ототожнюють поняття етнічної групи та етносу. У зв'язку з цим, приналежність до етнічної групи вбачається перспективою подальших досліджень.

На другому – *основному* етапі здійснено дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів та показників етнічної ідентичності. В

основному дослідженні взяли участь 476 студентів. Досліджувані були ознайомлені із особливостями використання особистих даних, зокрема з умовою суворої конфіденційності. Для забезпечення досліджуваним комфортної атмосфери, процедура дослідження була анонімною, не вимагала від студентів називати свої справжні імена. Для створення додаткової мотивації до виконання завдання, досліджуваним (за їхнім бажанням) повідомлялися та пояснювалися результати опрацювання психодіагностичних методик.

Дослідження проводилося груповим способом тривалістю 60-80 хвилин, оскільки сумарна кількість запитань (закритих та напіввідкритих) склала 334. Додатково були отримані дані про вік та стать досліджуваних. Основна частина дослідження проводилася на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Запорізького національного університету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

В якості методичного інструментарію емпіричного дослідження було використано: тест культурно-ціннісних орієнтацій Л. Почебут, шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю Н.М. Лебедевої, шкала експрес-оцінки вираженості етнічної ідентичності Н. Лебедевої, морфологічний тест життєвих цінностей В.Ф. Сопова та Л.В. Карпушиної, сенсо-життєві орієнтацій Дж. Крамбо і Л. Махолика (адаптація Д.О. Леонтєва), ціннісний опитувальник Ш. Шварца (адаптація В. Карандашева), портрет цінностей Ш. Шварца (адаптація І. Семків), методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні, методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарко та Н. Лебедевої, методика дослідження типів етнічної ідентичності Г. Солдатової та С. Рижової, опитувальник етнічної афіліації Г. Солдатової та С. Рижової, етнопсихологічний опитувальник Н. Крюкової.

На третьому етапі – *етапі опису, аналізу та інтерпретації* даних, результати дослідження, отримані за допомогою стандартизованих методик, були опрацьовані відповідно до ключів та введені у електронне середовище. Опрацювання кількісних даних відбувалося методами математико-статистичного аналізу у електронному середовищі програм Statistica 8.0. та Microsoft Excel 2003.

Опрацьовані статистично результати були описані та психологічно проінтерпретовані. На основі отриманих під час дослідження даних було сформульовано висновки та розроблено практичні рекомендації для психологів психологічних служб навчальних закладів відносно оптимізації організації роботи із студентами з різним рівнем етнічної ідентичності. Проведене емпіричне дослідження дало змогу визначити перспективи подальших наукових пошуків у даному контексті. Отже, розроблена програма емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності забезпечила можливість реалізації практичних завдань поданого дисертаційного дослідження.

2.2. Обґрунтування вибору і опис методичного інструментарію емпіричного дослідження

На основі проведеного теоретичного аналізу літературних джерел, у яких висвітлюється проблематика культурно-ціннісних орієнтацій, спираючись на розроблену гіпотетичну модель культурно-ціннісних орієнтацій та проведені пілотажні дослідження, було окреслено основні емпіричні показники культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

Ш. Шварц розробив дві незалежні методики, які відображають два рівня аналізу – суспільний (культурно-ціннісні орієнтації) та індивідуальний [38, с. 1-25].

Оскільки методика Ш. Шварца застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як у групах (культурах) в зв'язку зі змінами у суспільстві, так і для особистості у зв'язку з її життєвими проблемами, тому основним методичним інструментарієм для діагностики культурно-ціннісних орієнтацій було обрано ціннісний опитувальник, розроблений Ш. Шварцом, адаптований та стандартизований В. Карандашевим [38, с. 3–70]. В основі опитувальника лежить теорія, згідно якої всі цінності поділяються на суспільні (культурно-ціннісні орієнтації) та індивідуальні. Ціннісний опитувальник Ш. Шварца складається із двох списків слів, які характеризують у сумі 57 цінностей. Усі вони мають ясну мотиваційну мету і є в тій чи іншій мірі значимими для різних культур. Перша частина опитувальника надає можливість вивчити нормативні ідеали, цінності особистості на рівні переконань, а також структуру цінностей. Це дослідження допомагає вивчити вплив цінностей на особистість, проте не завжди виявляється в реальній соціальній поведінці.

У першому списку містяться термінальні цінності, виражені у вигляді іменників, у другому списку — інструментальні цінності, виражені у вигляді прикметників. Респонденту пропонувалося оцінити ступінь важливості кожної цінності як домінуючого принципу його життя. Використовується шкала від – 1 до 7. Чим вищий бал, тим важливішою для досліджуваного є ця цінність. [63, с. 401-405].

Ш. Шварц вважає, що найбільш істотним аспектом, який лежить в основі відмінностей між різними групами цінностей, є тип мотиваційної цілі. На підставі аналізу цінностей різних культур, а також релігійних і філософських праць автор виокремив універсальні цінності, згрупував їх та визначив десять типів цінностей, згідно з відповідними мотиваційними цілями [196]: 1) самостійність (self direction). Провідна ціль цього типу цінностей – незалежність думок і дій, можливості вибору, творчості і діяльності; 2)

стимуляція (stimulation). Біологічним підґрунтям є потреба у постійній стимуляції, постійному стані збудження; 3) гедонізм (hedonism). Мотиваційна ціль – насолода, чуттєве задоволення; 4) досягнення (achievement). Провідна ціль – особистий успіх завдяки вияву компетентності згідно з соціальними стандартами; 5) влада (power). Функціонування соціальних інститутів потребує певної диференціації статусів у міжособистісних стосунках, домінування/підпорядкування, яке виникає у більшості культурах; 6) безпека (security). Мотиваційна ціль – гармонія і стабільність, “безпека для мене і моїх близьких”; 7) конформізм (conformity). Провідною ціллю цього типу цінностей є обмеження дій, схильностей і прагнень, які можуть зашкодити іншим, або порушити соціальні очікування чи норми; 8) традиція (tradition). Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виявом єдиних цінностей та гарантією виживання. Найчастіше традиції мають форму релігійних обрядів, вірувань, норм поведінки; 9) універсалізм (universalism). Мотиваційна ціль цієї групи цінностей – розуміння, прийняття, толерантність, захист благополуччя всіх людей та природи; 10) доброзичливість (benevolence). В основі цієї групи цінностей лежить добротність, спрямована на забезпечення благополуччя близьких у щоденному спілкуванні.

Базуючись на цінностях, виявлених на основі філософських і релігійних пам’яток різних культур, Ш. Шварц згрупував їх в окремі блоки за типами мотивацій і представив у вигляді полюсів на трьох осях: автономія та приналежність, ієрархія та егалітаризм, панування та гармонія.

Друга частина опитувальника вивчає цінності на рівні поведінки, тобто індивідуальні пріоритети, які найчастіше проявляються в соціальній поведінці особистості. Різниця показників за типами цінностей у цих двох частинах опитувальника, що характеризують два рівні функціонування цінностей, відображає ціннісний тиск, який здійснюється, з одного боку, через соціалізацію, а з іншого боку, за допомогою референтної групи і традицій.

Слід зазначити, що дані отримані у першій та другій частині опитувальника, зазвичай не співпадають. Таку ситуацію можемо пояснити тим, що ціннісні орієнтації особистості на рівні нормативних ідеалів не завжди можуть реалізуватись у поведінці, внаслідок обмеження можливостей людини, групового тиску, дотримання певних традицій, або ж слідування зразкам поведінки.

Методика “Портрет цінностей” Ш. Шварца виявляє десять типів цінностей (доброчливість, універсализм, самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, конформізм, безпека, традиція), які дозволяють побудувати ціннісний портрет студентської молоді. Десять ціннісних типів можна об’єднати у чотири більш загальні групи цінностей (цінності “виходу за межі я”, цінності “самозвеличення”, цінності “відкритості до змін” та “консервативні” цінності). Найважливішим у дослідженні цінностей студентської молоді є побудова ієрархічної структури цінностей шляхом обрахування середніх значень ціннісних пріоритетів студентської молоді.

Для вивчення ціннісних орієнтацій як важливого компоненту структури особистості, який акумулює весь життєвий досвід, був застосований опитувальник сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Дж. Крамбо і Л. Махолика (адаптація Д. Леонтєва). Опитувальник дозволяє оцінити джерело сенсу життя, яке може бути віднайдене людиною або у майбутньому, або у теперішньому, або у минулому, або у всіх трьох складових життя. Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, які відображають уявлення про фактори осмисленості життя особистості. Обробка результатів передбачає переведення первинної шкали у висхідну шкалу від 1 до 7 балів.

За кожною шкалою бали підсумовуються згідно з ключем. Методика представлена такими шкалами: «Цілі в житті» (шкала дозволяє визначити наявність чи відсутність в досліджуваного цілей, що надають життю змістовності), «Процес життя» (показники цієї шкали свідчать про те, чи

досліджуваний сприймає власне життя як цікаве, емоційно насичене та сповнене сенсовності), *«Результативність життя»* (шкала відображає оцінку людини минулого відрізка свого життя, наскільки продуктивною та змістовною була ця частина), *«Локус контролю – Я»* (шкала відображає уявлення людини про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, аби побудувати своє життя відповідно до власних планів, задумів та уявлень про його змістовність), *«Локус контролю – життя»* (шкала дозволяє визначити фаталізм в уявленнях людини про особисту відповідальність за власне життя), *«Змістовність життя»* – узагальнений показник наявності життєвих цілей, важливими складовими якого є: задоволення, яке особа отримує під час досягнення цілей; впевненість у власній здатності самостійно обирати задачі та досягати результатів; емоційна насиченість сьогодення; задоволення минулими досягненнями [47].

З метою дослідження мотиваційно-ціннісної структури та діагностики життєвих цінностей особистості було використано методикку *«Морфологічний тест життєвих цінностей»*, авторами якого є В. Сопов та Л. Карпушина. Морфологічний тест життєвих цінностей складається з 112 тверджень, кожне з яких потрібно оцінити за важливістю від 1 до 5 балів.

Опитувальник спрямований на вивчення індивідуальної системи цінностей людини з метою кращого розуміння мотивів її дій та вчинків. Індивідуальність людини формується відносно основних цінностей, які схвалюються суспільством. Однак, особистісні цінності можуть і не копіювати суспільні. Основним діагностичним конструктом МТЖЦ є термінальні цінності: розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності.

Автори методики визначають життєву цінність як ставлення суб'єкта до явища, факту, об'єкта, суб'єкта та визнання його важливим, таким, що має

велике значення. Таким чином, перелік життєвих цінностей за В.Ф. Соповим та Л.В. Карпушиною включає в себе: розвиток себе, тобто пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик; духовне задоволення, тобто слідування морально-етичним принципам, перевага духовних потреб над матеріальними; Креативність, тобто реалізація свого творчого потенціалу, прагнення змінювати навколишню дійсність; активні соціальні контакти, тобто встановлення сприятливих стосунків в різних сферах соціальної взаємодії, реалізація своєї соціальної ролі; власний престиж, як налагодження контактів в різних сферах соціальної взаємодії, розширення міжособистісних зв'язків, реалізація соціальної ролі; високе матеріальне становище – визнання чинників матеріального благополуччя визначальним сенсом існування; досягнення, тобто постановка і вирішення певних життєвих завдань як головних у житті; збереження власної індивідуальності – домінування власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності і незалежності. Цінності реалізуються у таких сферах життя як сфера професійного життя, сфера освіти, сфера сімейного життя, сфера громадської активності, сфера захоплень та сфера фізичної активності.

Життєві цінності реалізуються по-різному, в різних життєвих сферах. Життєвою сферою автори методики визначають соціальну сферу, де здійснюється діяльність людини. Значимість тієї чи іншої життєвої сфери для різних людей неоднакова. У методиці розглянуто сферу професійного життя, сферу освіти, сферу сімейного життя, сферу громадської активності, сферу захоплень та сферу фізичної активності.

В результаті аналізу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення рівня сформованості етнічної ідентичності, було обрано методику вимірювання етнічної ідентичності Дж. Фінні (в адаптації А. Арбітайло) [78], яка дозволяє визначити рівень сформованості етнічної ідентичності.

Опитувальник складається з 12 питань-тверджень, на які досліджувані повинні відповісти, використовуючи чотирибальну шкалу («повністю згоден», «більш згоден, ніж не згоден», «більш не згоден, ніж згоден», «повністю не згоден»). Відповіді оцінювались балами відповідно «2», «1», «0», «-1».

Опитувальник включає в себе дві субшкали. Вираженість когнітивного компонента перевірялась за допомогою тверджень: «Я проводжу багато часу, намагаючись дізнатися як можна більше про свою національну групу, про її історію, традиції, звичаї», «Я багато думаю про те, як національна приналежність вплине на моє життя», «Я активний в організаціях, або соціальних групах, які складаються, переважно з представників моєї національності», «Для того, щоб дізнатися побільше про свою націю, я говорив з багатьма людьми», «Я дотримуюсь українських традицій».

Вираженість афективного компонента етнічної ідентичності перевірялась за допомогою тверджень : «Я дуже добре знаю своє національне походження і розумію, що воно значить для мене», «Я задоволений тим, що належу до своєї нації», «Я чітко відчуваю зв'язок зі своєю нацією», «Я пишаюсь своєю нацією», «Я гостро відчуваю прихильність до своєї нації», «Я добре відношусь до свого національного походження», «Я добре усвідомлюю що значить для мене моя національна приналежність».

Показники субшкал обчислювались як середнє арифметичне від отриманих за субшкалою балів.

Для оцінки емоційної забарвленості, тобто валентності, етнічної ідентичності було застосовано шкалу експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю Н. Лебедевої. Фактично методика являється шкалою оцінки соціальної установки, а також установки стосовно власної етнічної ідентичності. Побудова шкали направлена на оцінку позитивності етнічної ідентичності.

Почуття, наведені для вибору в методиці, утворюють шкалу наростання позитивності почуттів від негативних (приниження, образа) до гіперпозитивних (гордість). Нормою на даній шкалі вважається варіант відповіді «спокійна впевненість». Результати кодуються від 1 до 5 балів по наростанню почуттів від негативних.

З метою оцінки вираженості етнічної ідентичності було використано шкалу експрес-оцінки вираженості етнічної ідентичності Н. Лебедевої. Даючи відповідь, респондент повинен оцінити наскільки він відчуває себе представником свого народу. Важливо зазначити, що при використанні даної шкали респондент повинен зазначити в анкеті свою національність. Результати кодуються від 1 до 5 балів.

Методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності (А. Татарко, Н. Лебедева) була використана для оцінки емоційний компонент етнічної ідентичності та оцінки відчуття респондента представником свого народу. Дана методика включає дві шкали, кожна з яких складається з чотирьох питань [85]. Перша шкала дозволяє оцінити емоційний компонент етнічної ідентичності, точніше, валентність (емоційну забарвленість) етнічної ідентичності. Оцінці підлягає ступінь позитивності етнічної ідентичності.

Друга шкала дозволяє оцінити, наскільки ясно респондент відчуває себе представником свого народу. Питання, що входять до цієї шкали, спрямовані на оцінку ступеня невизначеності етнічної ідентичності респондента. При обробці даних підраховується середнє значення за кожною шкалою. Шкали містять як зворотні, так і прямі запитання. Зворотні питання перед початком обробки підлягають перекодуванню. Результати розшифровують згідно ключа.

Для того, щоб діагностувати етнічну самосвідомість і її трансформації була використана методика дослідження типів етнічної ідентичності (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова). Опитувальник містить шість шкал, які

відповідають наступним типам етнічної ідентичності. Першою шкалою виступає етнотілізм — одна з форм гіпоідентичності, що представляє собою відхід від власної етнічної групи і пошуки стійких соціально-психологічних ніш не за етнічним критерієм. Друга шкала представлена етнічною індиферентністю — розмиванням етнічної ідентичності, вираженим в невизначеності етнічної приналежності, неактуальності етнічності. Третя шкала представлена нормою (позитивною етнічною ідентичністю), що являє собою поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. У поліетнічному суспільстві позитивна етнічна ідентичність має характер норми і властива переважній більшості. Вона задає такий оптимальний баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп, який дозволяє розглядати її, з одного боку, як умову самостійності і стабільного існування етнічної групи, з іншого — як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі. Посилення деструктивності в міжетнічних відносинах обумовлено трансформаціями етнічної самосвідомості за типом гіперідентичності, яка відповідає в опитувальнику трьом шкалам, а саме шкалою етноегоїзму, який може виражатися в нешкідливій формі на вербальному рівні як результат сприйняття через призму конструкту “мій народ”, але може припускати, наприклад, напруженість і роздратування у спілкуванні з представниками інших етнічних груп чи визнання за своїм народом права вирішувати проблеми за “чужий” рахунок. Наступною виступає шкала етноізоляціонізму, що визначається як переконаність у перевазі свого народу, визнання необхідності “очищення” національної культури, негативне ставлення до міжетнічних шлюбів, ксенофобія. Шоста шкала — це етнофанатизм, тобто готовність йти на будь-які дії заради етнічних інтересів, аж до етнічних “чисток”, відмови іншим народам у праві користування ресурсами і соціальними привілеями, визнання пріоритету етнічних прав народу над

правами людини, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за благополуччя свого народу. Етнотогоїзм, етноізоляціонізм і етнофанатизм є шаблями гіперболізації етнічної ідентичності, що означає появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин. У міжетнічній взаємодії гіперідентичність проявляється у різних формах етнічної нетерпимості: від роздратування, що виникає як реакція на присутність членів інших груп, до відстоювання політики обмеження їх прав і можливостей, агресивних і насильницьких дій проти іншої групи і навіть геноциду [68].

Відповіді респондентів переводяться у бали відповідно до шкали: – “згоден” - 4 бали; – “скоріше згоден” - 3 бали; – “в чомусь згоден, в чомусь ні” - 2 бали; – “скоріше не згоден” - 1 бал; – “не згоден” - 0 балів. Потім підраховується кількість балів по кожному з типів етнічної ідентичності. Залежно від суми балів, набраних досліджуваними за тією чи іншою шкалою (можливий діапазон — від 0 до 20 балів), можна говорити про вираженість відповідного типу етнічної ідентичності, а порівняння результатів за всіма шкалами між собою дозволяє виділити один або кілька домінуючих типів.

Опитувальник етнічної афіліації (Г. Солдатової, С. Рижової) був використаний для дослідження етнічних афіліативних тенденцій [78]. З метою вивчення вираженості мотиву етнічної афіліації у методиці використовують такі три критерії як підпорядкування індивідуальних цілей груповим, виражена ідентифікація зі своєю етнічною групою, сприйняття себе як частини групи, а групи як продовження самого себе. В методиці сформульовано 9 пар ціннісних тверджень, у яких протиставлені орієнтації на групу та орієнтації на особистість.

Опитувальник етнічної афіліації дозволяє визначити етнічне злиття з власною етнічною групою, або ж етнічне відособлення. Для етнічного злиття важливо підтримувати традиції та спосіб життя етнічної групи; пам'ятати про власну етнічну належність; у своїй поведінці варто зважати на групові

інтереси; окрема людина не може нести відповідальність за справи усієї групи. Етнічне відособлення означає домінуючу думку про те, що у вчинках важливіше керуватися не груповими, а особистими інтересами; потрібно «жити власним розумом», без огляду на норми і правила етнічної групи; натомість низка національних звичаїв і традицій є застарілими, а отже, непотрібними сучасній людині).

Отже, у емпіричному дослідженні в якості методичного інструментарію було використано вісім психодіагностичних методик, які разом містять сімдесят сім шкал, що дає змогу комплексно дослідити культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

2.3. Особливості прояву культурно ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності студентів залежно від соціальних та демографічних характеристик

Як було зазначено у попередньому розділі дисертаційного дослідження, в якому здійснено теоретичний аналіз літературних джерел, дослідження системи цінностей, ціннісних орієнтацій та культурно-ціннісних орієнтацій особистості, груп, соціальних верств в умовах трансформаційних змін є дуже важливим, так як дозволяє науково керувати соціальними, соціально-психологічними процесами в суспільстві. Від того, якими є цінності і ціннісні орієнтації сучасної молоді, залежить її майбутнє і майбутнє суспільства в цілому. Тому дослідження цієї проблеми є дуже актуальним на сучасному етапі. В умовах певної кризи соціальних ідеалів, війни, зневіри частини населення у оптимістичні перспективи для України і світу в цілому дуже важливим є виховання молоді на засадах тих суспільно-корисних цінностей, які є загальнозначущими, вічними, неперехідними. В умовах існування складних глобальних проблем одним із основних принципів життєдіяльності кожної особистості має стати гуманізм. Саме він повинен бути стрижнем ціннісних орієнтацій особистості та культурно-ціннісних орієнтацій в

сучасному світі. Відомі вчені-прогнозисти Ю. Яковець, Н. Моїсєєв передбачають "відродження гуманізму", вважають (Моїсєєв), що майбутнє суспільство може бути високо інтелектуальним тільки тоді, коли кожний член цього суспільства буде здатний відчувати відповідальність за долю всього суспільства і вести себе відповідно [98,с. 116].

На думку А. Петровського, студентство являє собою мобільну соціальну групу, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних та соціальних ролей. Таким чином, студенти постають певною соціально-рольовою групою з притаманними тільки їй особливостями [65].

Отже, студентство має свої специфічні особливості. Насамперед, це висока соціальна активність, пошук сенсу життя, прагнення до реалізації нових ідей, трансформація мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій. Студентство – найкультурніша частина молоді, джерело відтворення інтелекції, каталізатор та рушій змін у будь-яких історично важливих подіях. З огляду на це, дослідження культурно-ціннісних орієнтацій цієї соціальної категорії є вкрай важливим, адже це сприятиме вихованню молоді на засадах суспільно-прикладних цінностей, які є стійкими та мають велике значення для усіх.

У основному дослідженні взяли участь 476 студентів 2-5 курсів чотирьох вищих навчальних закладів: Львівського національного університету імені Івана Франка, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Запорізького національного університету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Отже, основну групу досліджуваних склали студенти віком 18-25 років (середній вік досліджуваних становить 19,68 років). Досліджувана група представлена 295 жінками (це складає 61,97% від загальної кількості досліджуваних) та 181 чоловіком (38,03 % від загальної кількості досліджуваних).

Особливості культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності студентів з різним місцем походження. Для виявлення відмінностей у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності студентів, що походять із сіл, селищ, районних міст, міст та обласних міст було використано однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA та тест Шеффе (Додаток Б). І хоча за ANOVA виявлено відмінності у студентів з різним місцем походження за показниками індивідуальних цінностей *традиції, доброзичливість, гедонізм* та нормативною цінністю *конформність* (Додаток Б. 1), однак тест Шеффе підтвердив лише відмінність за індивідуальною цінністю *традиції* (Додаток Б. 3) (рис.2.2.).

Рис. 2.2. Середні значення індивідуальної цінності «традиція» студентів з різним місцем походження

Зокрема, студенти, що походять з обласних міст мають значущо нижчі показники цінності традиція, особливо у порівняння з тими студентами, що походять з села ($M_{ом}=1,0$, $M_{с}=1,7$, $p=0,0104$).

Можна припустити, що студенти, що походять з обласних міст менше схильні підтримувати звичаї, приймати і визнавати ідеї, існуючі в певній культурі. Відповідно, студенти, що походять із сіл більше орієнтовані на підтримку різних традицій, звичаїв та ритуалів, є більш релігійними, у них більше виражене почуття вдячності, єднання з природою, доброзичливості та благочестя.

Відмінності у показниках етнічної ідентичності за місцем походження виявлено у досліджуваних студентів (Додаток Б. 2) за показниками *етнічне злиття*, *етнічна індиферентність*, *етноогоїзм*, *афективним компонентом етнічної ідентичності* та *загальним показником вираженості етнічної ідентичності*. Тест Шеффе підтвердив (Додаток Б. 3) відмінності за всіма вище згаданими показниками, окрім останнього.

Отже, студенти сільського походження, у порівнянні зі студентами з обласних міст, демонструють значущо вищі показники *етнічного злиття* ($M_c=8,4$, $M_{om}=6,5$, $p=0,0244$) та *етноогоїзму* ($M_c=6,8$, $M_{om}=4,9$, $p=0,0427$), а у порівнянні зі студентами міст мають статистично значущо нижчі показники *етнічної індиферентності* ($M_c=8,7$, $M_m=10,5$, $p=0,0417$) (рис. 2.3).

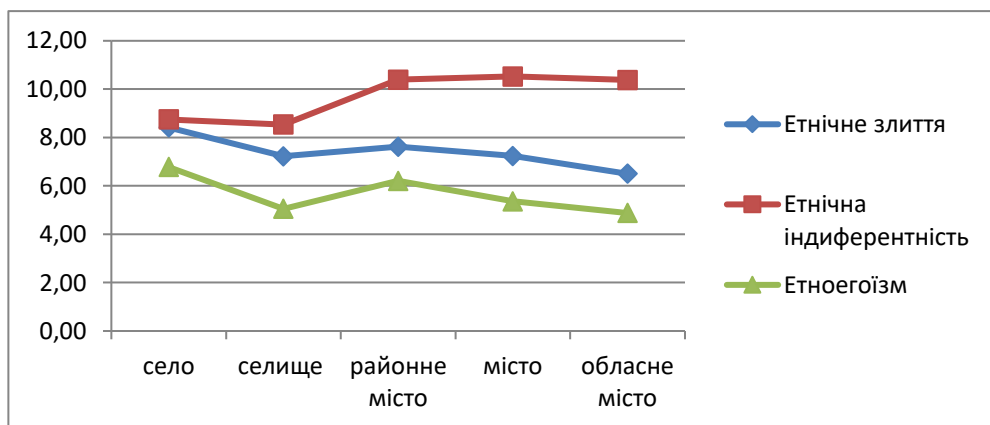

Рис. 2.3. Середні значення показників «етнічне злиття», «етнічна індиферентність», «етноогоїзм» студентів з різним місцем походження

Таким чином, якщо говорити про етнічні афіліативні тенденції, студенти сільського походження більше орієнтовані на групу, як наслідок, вважають правильним підпорядкування індивідуальних цілей груповим. У них більше виражена ідентифікація зі своєю етнічною групою і більше того, студенти сільського походження усвідомлюють себе як частину групи, а групу вважають продовженням самого себе. Етноогоїзм студентства сільського походження може виражатись у невинній формі на вербальному рівні як результат сприйняття інших через призму «мій народ», однак може проявлятися й у напрузі та дратівливості при спілкуванні з представниками

інших етнічних груп, або ж у визнанні права за власним народом вирішувати свої проблеми за рахунок інших.

Етнічність є більш актуальною для студентів сільського походження. Вони більшою мірою схильні ототожнювати себе з власною етнічною групою, позаяк у студентів міст більше виражена етнічна індиферентність, що виявляється у деякій байдужості до проблем етнічності і міжетнічних відносин. Містяни характеризуються більшою свободою від норм і традицій, і на їхню поведінку в будь-яких сферах діяльності ніяк не впливають ні їхня власна етнічна приналежність, ні етнічність інших.

Студенти, що походять з районних міст, у порівнянні зі студентами, що походять з міст, мають значущо вищі показники *афективного компоненту* ($M_{PM}=0,39$, $M_M = -0,11$, $p=0,0447$) (рис. 2.4).

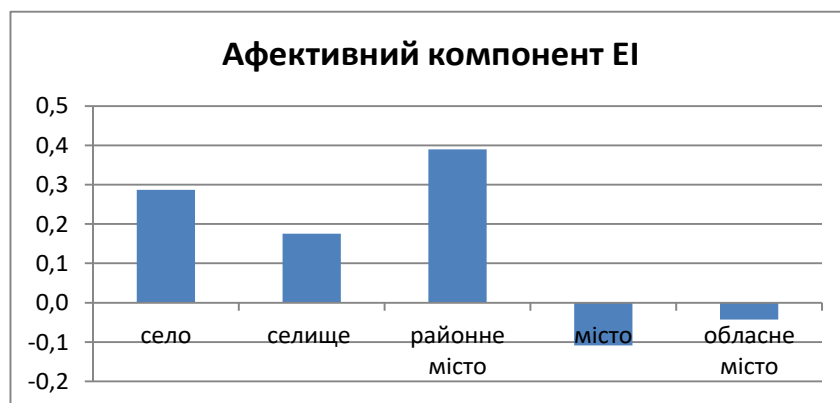

Рис. 2.4. Середні значення афективного компонента етнічної ідентичності студентів з різним місцем походження

Таким чином, у студентів із походженням з районних міст ставлення до своєї етнічної групи та свого членства у ній є більш вираженим. Вони схильні демонструвати суб'єктивну актуальність власної етнічної ідентичності та ступінь прихильності до неї, вони не готові відмовитись від неї та надають великого значення членству в ній. Відповідно, студентство з міст та обласних міст менше схильне демонструвати почуття належності до групи, почуття по відношенню до етнічної території, а також такі соціальні почуття як гордість, сором, провина, самоповага стосовно власної етнічної групи тощо.

Культурно-ціннісні орієнтації та показники етнічної ідентичності студентської молоді у зв'язку з освітою батьків. Розподіл досліджуваних студентів за показником освіти батьків представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл досліджуваних студентів за показником освіти батьків

	Батько		Мати	
	Кількість осіб	відсоток	Кількість осіб	відсоток
середня освіта	131	27,6	205	43,2
спеціальна освіта	94	19,7	73	15,3
вища освіта	251	52,7	198	41,5

Порівняння культурно-ціннісних орієнтації студентської молоді у зв'язку з різною освітою батька (Додаток В.1) виявило, що студенти, що мають батька з середньою освітою мають значущо вищі показники індивідуальної цінності *традиція* у порівнянні з тими, що мають батьків з спеціальною освітою ($M_c=1,5$, $M_{сп}=1,1$) та значущо вищі показники індивідуальної цінності *безпека* у порівнянні з тими, що мають батьків з вищою та спеціальною освітою ($M_c=2,4$, $M_{сп}=2,0$, $M_v=2,1$).

Таким чином, студенти, які мають батька з середньою освітою схильні більше робити все для того, щоб уникати загрозливих, ризикованих та нестабільних ситуацій. Відомо, що актуальність безпеки постає особливо гостро при загрозі її втрати, або ж при уявній загрозі її втрати. Відповідно чим вищий рівень освіти батьків, тим меншу тривожність та більшу впевненість у собі, у власних силах та безпеці вони схильні «передавати у спадок» власним дітям.

А також, студентство, що має батька з середньою освітою, може більше виявляти традиційний спосіб поведінки, який стає символом групової солідарності, виявом єдиних цінностей та гарантією виживання.

Виявлено також відмінності показників етнічної ідентичності студентів (Додаток В.2) за різною освітою батька. Студенти, що мають батька з

середньою освітою мають значущо вищі показники за *етноегоїзмом* у порівнянні з тими, хто має батька з вищою та спеціальною освітою ($M_c=6,1$, $M_{сп}=4,9$, $M_B=5,1$) та значущо вищі показники за *національним фанатизмом* у порівнянні з тими, хто має батька з спеціальною освітою ($M_c=7,1$, $M_{сп}=5,3$).

Дуже важливим моментом дослідження виявляється той факт, що для студентів, які мають батька з середньою освітою характерна гіперболізація етнічної ідентичності, появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин. В міжетнічній взаємодії гіперідентичність проявляється в різноманітних формах етнічної нетерпимості: від дратівливості при присутності членів інших груп, до відстоювання політики обмеження прав, агресивних дій щодо іншої групи.

Цікаво, що жодних відмінностей у показниках етнічної ідентичності студентів за різною освітою матері (Додаток В.3) виявлено не було.

Однак, щодо ціннісно-культурних орієнтацій студентської молоді у зв'язку з різною освітою матері (Додаток В.4) виявлено відмінності за нормативними цінностями *конформність*, *стимуляція*, *гедонізм*. А саме, студенти, у яких мати має середню освіту, у порівнянні з тими, чії матері мають вищу освіту, демонструють значущо вищі значення цінності *конформність* ($M_c=5,2$, $M_B=4,8$) та *стимуляція* ($M_c=4,9$, $M_B=4,6$). А студенти, що мають матерів з вищою освітою, демонструють значущо нижчі значення цінності *гедонізм* у порівнянні з тими, хто має матерів з середньою та спеціальною освітою ($M_c=5,1$, $M_{сп}=5,3$, $M_B=4,8$).

Незаперечним є вплив матері на життя людини. Результати нашого дослідження підтверджують, що рівень освіти матері впливає на формування цінностей особистості. Студенти, у яких мати має середню освіту, більш схильні ставитись з великою повагою до старших, поводитись згідно з соціальними очікуваннями та стандартами. Одночасно, виявляється важливим для них новий досвід, постійні зміни, новизна, чого, очевидно, бракує у житті

і тому проявилось у результатах даного дослідження. Також вони схильні до ризику, пошуку гострих вражень та нестандартних подій, змін у житті.

У свою чергу студенти, що мають матерів з вищою освітою, схильні надавати меншого значення розвагам та відпочинку, комфорту. Це можна пояснити, що матір, яка сама здобувала вищу освіту, не зупинялась на досягнутому, незважаючи, можливо, на певні труднощі та вихід із зони комфорту, передала ціленаправлено або ж своїм прикладом свій підхід до життя дітям.

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності україномовних та російськомовних студентів. Серед досліджуваних студентів 56,2% (266 осіб) є україномовних, та 43,8% (207 осіб) – російськомовних. Відтак, цікаво було дослідити, чи відрізняються вони за ціннісними орієнтаціями та чи мають відмінності у показниках етнічної ідентичності. Оскільки, як зазначає В. О. Васютинський “в психологічному відношенні ставлення до мови важить набагато більше і становить одну з найпотужніших мотиваційних характеристик поведінки особи та спільноти. Для частини українських громадян проблема вибору мови є головною, а для більшості їх – однією з головних у процесі соціального та особистісного самовизначення” [10, с.14].

Порівняльний аналіз (Додаток Г.1) виявив відмінності у досліджуваних україномовних та російськомовних студентів лише за показниками індивідуальних цінностей *традиція* ($M_{\text{укр}}=1,4$, $M_{\text{рос}}=0,9$) та *гедонізм* ($M_{\text{укр}}=2,4$, $M_{\text{рос}}=2,6$). Отож, для досліджуваних україномовних студентів, які надають перевагу цінностям традиції, більш важливими цілями є міжпоколінна єдність у родині, виконання звичних обрядів та святкування релігійних подій. Можна підсумувати, що вони більш схильні не виділятися з

натовпу, схильні бути менш амбітними. Дана група досліджуваних надає більшу перевагу перебуванню в зоні їхнього комфорту.

У свою чергу, досліджувані російськомовні студенти більш схильні надавати перевагу вибору власної зони комфорту, здоровому способу життя. Дана група досліджуваних більш схильна цінувати переваги сучасного життя та вдало їх використовувати.

Порівняння ж показників етнічної ідентичності (Додаток Г.2) виявило статистично значущі відмінності за *етнічним злиттям* ($M_{\text{укр}}=7,6$, $M_{\text{рос}}=6,6$), *етнічним відособленням* ($M_{\text{укр}}=7,7$, $M_{\text{рос}}=8,1$), *етнічною індиферентністю* ($M_{\text{укр}}=9,8$, $M_{\text{рос}}=10,8$), *етноогоізмом* ($M_{\text{укр}}=6,0$, $M_{\text{рос}}=4,7$), *національним фанатизмом* ($M_{\text{укр}}=7,1$, $M_{\text{рос}}=5,4$), *когнітивним компонентом етнічної ідентичності* ($M_{\text{укр}}=0,1$, $M_{\text{рос}}=-0,2$), *афективним компонентом етнічної ідентичності* ($M_{\text{укр}}=0,2$, $M_{\text{рос}}=-0,3$) та *загальним показником вираженості етнічної ідентичності* ($M_{\text{укр}}=2,7$, $M_{\text{рос}}=2,4$) (рис. 2.5; 2.6).

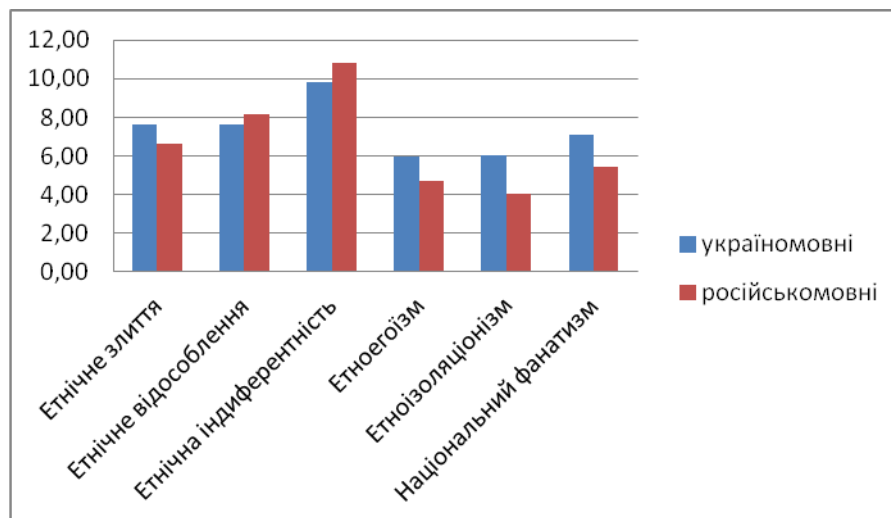

Рис. 2.5. Статистично значущі відмінності за показниками етнічної ідентичності україномовних та російськомовних студентів

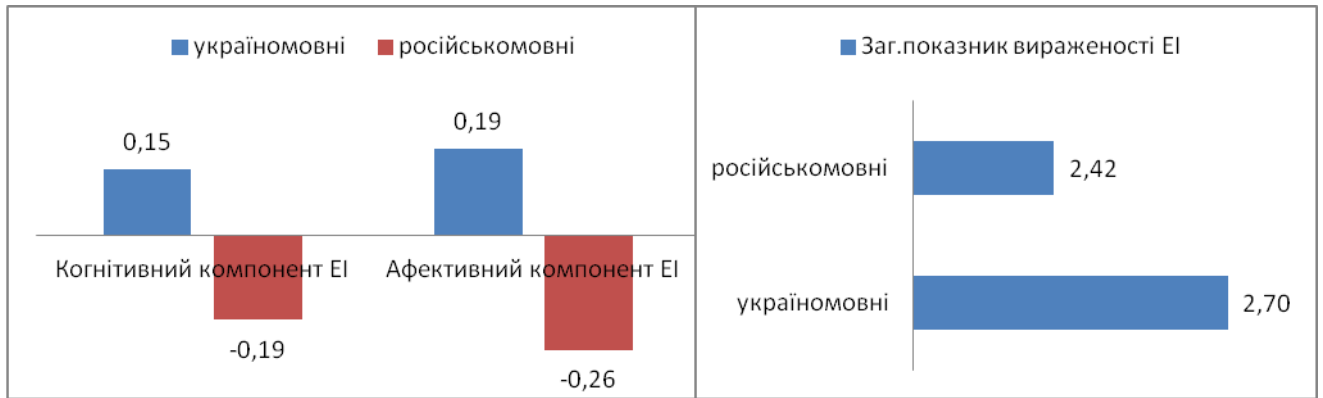

Рис. 2.6. Середні значення компонентів етнічної ідентичності (EI) українськомовних та російськомовних студентів та загального показника етнічної ідентичності

Таким чином, можна зробити припущення, що в українськомовних студентів більш виражена ідентифікація з етнічною групою. Їм більш притаманна орієнтація не на особистість, а на групу, усвідомлення себе як частини групи і, як наслідок, підпорядкування індивідуальних цілей груповим. Однак, у досліджуваних українськомовних студентів можуть спостерігатися прояви гіперболізації етнічної ідентичності, а саме роздратування під час спілкування з представниками інших етнічних груп, визнання за власною групою права вирішувати проблеми за рахунок «інших». Можлива навіть своєрідна готовність до будь-яких дій, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за власний народ, відмова іншим етнічним групам у користуванні соціальними привілеями та ресурсами. Крім того, для українськомовних студентів більшими є суб'єктивна актуальність етнічної ідентичності, а також, як почуття належності до групи, так і знання про власну етнічну групу, її територію, символи, звичаї, загальну спорідненість членів етнічної групи.

Відповідно досліджуваним російськомовним студентам більш притаманне розмивання етнічної ідентичності, виражене у невизначеності етнічної приналежності, неактуальності етнічності. Вони більше схильні до відособлення себе від етнічної групи.

Культурно-ціннісні орієнтації та етнічна ідентичність досліджуваних жінок і чоловіків. Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій у жінок і чоловіків у загальній групі досліджуваних (Додаток Д.1) виявило статистично значущі відмінності за показниками *традиційна культура* ($M_{ж}=21,2$, $M_{ч}=25,1$), *розвиток себе* ($M_{ж}=42,1$, $M_{ч}=40,6$), *активні соціальні контакти* ($M_{ж}=40,7$, $M_{ч}=39,3$), *професійна сфера* ($M_{ж}=56,8$, $M_{ч}=55,2$), *навчання і освіта* ($M_{ж}=60,5$, $M_{ч}=57,6$), *сімейне життя* ($M_{ж}=54,1$, $M_{ч}=52,0$), індивідуальної цінності *універсалізм* ($M_{ж}=2,5$, $M_{ч}=2,3$), *безпека* ($M_{ж}=2,3$, $M_{ч}=1,9$), індивідуальної та нормативної цінності *гедонізм* ($M_{ж}=2,6$, $M_{ч}=2,3$ і $M_{ж}=5,2$, $M_{ч}=4,8$), нормативних цінностей *конформність* ($M_{ж}=5,1$, $M_{ч}=4,8$) та *доброзичливість* ($M_{ж}=5,3$, $M_{ч}=5,0$).

Досліджувані жінки, у порівняння з чоловіками, більше орієнтовані на минуле, дотримання традицій, історію своєї країни, а також більш схильні вважати, що людина залежна від найближчого соціального оточення. Отож, велике значення для них мають сімейні відносини, традиційність ролевих стосунків у сім'ї, релігія. Більш прагнуть до пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійного розвитку своїх здібностей та інших особистісних характеристик, а також реалізувати свою соціальну сторону через своє улюблене заняття, яке має колективний характер, щоб знайти однодумців та взаємодіяти з ними. Окрім прагнення до постійного розвитку своїх індивідуальних здібностей, досліджувані студентки більш схильні до підвищення рівня своєї освіти та навчання, розширення світогляду, і відповідно, схильні надавати більшого значення власній професійній діяльності, що свідчить про готовність присвячувати багато часу своїй роботі, брати участь у вирішенні усіх робочих завдань. Разом з тим, вирішення проблем сім'ї, віддача сил та енергії сімейним обов'язкам та, загалом, благополуччя сім'ї вважаються одним з найважливіших викликів для досліджуваних жінок.

А також, потрібно зазначити, що досліджувані жінки, у порівнянні з чоловіками, більше цінують справедливість та рівність усіх юдей на землі. Тому вони частіше схильні ставати активним борцями за справедливість та рівність, здоровий спосіб життя, покращення екології на нашій планеті, брати активну участь у громадських об'єднаннях та рухах.

Також можна припустити, що у досліджуваних студенток більше фруструються потреби у безпеці, відтак цінності безпеки зростають, і не лише власної безпеки, але й безпеки близьких людей, національної безпеки та спокою. Гармонія, порядок є не менш цінними для них. Одночасно вони більш схильні надавати великого значення комфорту, відпочинку, доброму і здоровому харчуванню.

Згідно отриманих результатів можна стверджувати, що для досліджуваних жінок більш важливо поводитись згідно з соціальними очікуваннями та стандартами. Надзвичайної ваги для них набувають такі риси, як ввічливість, моральність, нормативність. Для них більш важливо виконувати усі правила та вимоги, навіть у тому випадку, якщо є можливість їх порушити. Разом з тим дана група досліджуваних студенток найчастіше більше дбають про благополуччя, щастя та добробут найближчих їм людей – членів родини, друзів.

Порівнюючи особливості сформованості та вираженості різних типів етнічної ідентичності за статтю, виявлено, що досліджувані жінки, у порівнянні з чоловіками, мають значущо вищий рівень показника *етнічне злиття* ($M_{ж}=7,5$, $M_{ч}=6,8$). А чоловіки мають значущо вищий рівень показника *етнічна індиферентність* ($M_{ж}=9,9$, $M_{ч}=10,7$) та *невизначеності етнічної ідентичності* ($M_{ж}=8,2$, $M_{ч}=9,5$).

Що може свідчити про більшу байдужість досліджуваних чоловіків до проблем етнічності і міжетнічних відносин, цінностей українського та інших народів. Вони більш схильні бути вільними від норм і традицій, і на їх поведінку в будь-яких сферах діяльності не впливають ні їх власна етнічна

приналежність, ні етнічність інших. Тобто ціннісна значущість відчуття себе як члена етнічної спільноти є низькою.

Однак, проведений порівняльний аналіз культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності за статевою ознакою у студентів різних міст України виявив деякі цікаві відмінності.

Так, зокрема, для студентської молоді міста *Києва* виявлено (Додаток Д.2), що чоловіки, у порівнянні з жінками, мають значущо вищі значення показників *процес життя* ($M_{ж}=29,5$, $M_{ч}=32,9$), *результат життя* ($M_{ж}=30,4$, $M_{ч}=33,3$), *локус контролю-життя* ($M_{ж}=31,5$, $M_{ч}=34,0$), *духовне задоволення* ($M_{ж}=43,2$, $M_{ч}=45,8$), *креативність* ($M_{ж}=36,9$, $M_{ч}=40,2$), *громадська діяльність* ($M_{ж}=45,8$, $M_{ч}=51,2$), *захоплення* ($M_{ж}=56,0$, $M_{ч}=59,9$), *фізична активність* ($M_{ж}=42,1$, $M_{ч}=46,9$) та нижчі значення за індивідуальною цінністю *безпека* ($M_{ж}=2,1$, $M_{ч}=1,8$).

Таким чином, досліджувані молоді чоловіки Києва більш схильні вважати сам процес свого життя цікавим, емоційно насиченим та наповненим змістом. Ймовірно, вони більш задоволені своєю самореалізацією, продуктивністю та змістовністю прожитого відрізка життя та більш схильні вважати, що можуть контролювати власне життя, вільно приймати рішення і пізніше втілювати їх у життя. Дана група досліджуваних має більшу схильність керуватись моральними принципами, духовними потребами, які переважають над матеріальними. Вони прагнуть реалізовувати свої творчі здібності та змінювати навколишню дійсність. Велике значення мають проблеми життя суспільства, тому вони більш схильні в суспільно-політичне життя, вважаючи політичні переконання достатньо вагомими. Одночасно поєднують роботу та захоплення, оскільки вважають, що без хобі життя людини є неповноцінним. Часто цим захопленням може бути фізична активність. Фізичну культуру розцінюють як елемент загальної культури людини та як чинник гармонії життя людини, так як необхідно чергувати інтелектуальну діяльність з

фізичною. Схильні вважати, що краса і зовнішня привабливість людини часто пов'язані зі здоровим способом життя, спортом.

Варто зазначити, що відмінностей у показниках, пов'язаних з особливостями сформованості та вираженістю різних типів етнічної ідентичності, у київських студентів за статтю не було виявлено.

Відмінностей у культурно-ціннісних орієнтаціях за статевою ознакою у студентів міста *Миколаєва* не було виявлено за жодним показником (Додаток Д.3). Однак, для чоловіків виявлено значущо вищі значення, у порівнянні з жінками, за шкалою *невизначеності етнічної ідентичності* ($M_{ж}=8,3$, $M_{ч}=10,3$).

Для студентської молоді міста *Львова* виявлено (Додаток Д.4), що жінки, у порівнянні з чоловіками, мають статистично значущо вищі значення показників *результат життя* ($M_{ж}=32,2$, $M_{ч}=29,6$), *матеріальне становище* ($M_{ж}=43,0$, $M_{ч}=39,6$), *сімейне життя* ($M_{ж}=53,1$, $M_{ч}=48,7$), індивідуальних та нормативних цінностей *конформізм* ($M_{ж}=1,8$, $M_{ч}=1,4$ і $M_{ж}=5,2$, $M_{ч}=4,5$), *традиція* ($M_{ж}=1,5$, $M_{ч}=1,1$ і $M_{ж}=4,1$, $M_{ч}=3,5$), *безпека* ($M_{ж}=2,2$, $M_{ч}=1,8$ і $M_{ж}=5,1$, $M_{ч}=4,5$), нормативних цінностей *доброзичливість* ($M_{ж}=5,3$, $M_{ч}=4,7$) та *гедонізм* ($M_{ж}=5,1$, $M_{ч}=4,6$).

Значущо вищі показники виявлено також у студенток-львів'янок за *етнічним злиттям* ($M_{ж}=7,9$, $M_{ч}=6,3$) і за шкалою *позитивності етнічної ідентичності* ($M_{ж}=15,5$, $M_{ч}=13,4$) та значущо нижчі показники *етнічної індиферентності* ($M_{ж}=8,5$, $M_{ч}=10,1$) та *невизначеності етнічної ідентичності* ($M_{ж}=7,6$, $M_{ч}=9,6$).

Цікавим виявився той факт, що досліджувані студентки міста Львова порівняно з студентами чоловіками, схильні поєднувати позитивне ставлення до свого народу та позитивне ставлення до інших народів, а також прагнути до культурного, мовного зближення з іншими народами та не надавати

великого значення відмінностям між етносами. Таку ситуацію можна пояснити наявністю у Львові цілої мозаїки етнічних груп та мирне їх проживання протягом тривалого часу.

Студенти міста *Запоріжжя* продемонстрували найбільшу кількість відмінностей за статтю (Додаток Д.5). А саме, жінки, у порівнянні з чоловіками, мають значущо вищі значення показників *процес життя* ($M_{ж}=32,2$, $M_{ч}=28,7$), *результат життя* ($M_{ж}=31,5$, $M_{ч}=29,3$), *локус контролю – Я* ($M_{ж}=27,6$, $M_{ч}=25,4$), *розвиток себе* ($M_{ж}=44,1$, $M_{ч}=39,0$), *духовне задоволення* ($M_{ж}=44,6$, $M_{ч}=41,2$), *креативність* ($M_{ж}=37,3$, $M_{ч}=33,8$), *активні соціальні контакти* ($M_{ж}=42,0$, $M_{ч}=38,1$), *особистий престиж* ($M_{ж}=38,8$, $M_{ч}=36,1$), *матеріальне становище* ($M_{ж}=46,7$, $M_{ч}=42,6$), *збереження індивідуальності* ($M_{ж}=43,6$, $M_{ч}=40,2$), *професійна сфера* ($M_{ж}=58,6$, $M_{ч}=53,9$), *навчання та освіта* ($M_{ж}=60,6$, $M_{ч}=55,3$), *сімейне життя* ($M_{ж}=57,2$, $M_{ч}=52,5$), *громадська діяльність* ($M_{ж}=54,9$, $M_{ч}=46,9$), індивідуальних цінностей *універсалізм* ($M_{ж}=2,7$, $M_{ч}=2,3$) та *безпека* ($M_{ж}=2,5$, $M_{ч}=2,1$), індивідуальної та нормативної цінностей *гедонізм* ($M_{ж}=2,9$, $M_{ч}=2,3$ і $M_{ж}=5,5$, $M_{ч}=5,0$), нормативної цінності *конформність* ($M_{ж}=5,5$, $M_{ч}=5,0$).

Однак, у запорізьких студентів статевих відмінностей за показниками, що пов'язані з особливостями сформованості та вираженістю різних типів етнічної ідентичності, виявлено не було.

Порівняльний аналіз культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різних міст виявив статистично значимі відмінності за *включеністю*, *ієрархічністю* та *гармонією* (Додаток Д.6). Так, студенти з Миколаєва мають вищі значення, у порівнянні зі студентами Києва ($p=0,0037$) і Львова ($p=0,0147$) культурно-ціннісної орієнтації *включеність* ($M_{Миколаїв}=4,91$, $M_{Київ}=4,35$, $M_{Львів}=4,41$), а також статистично вищі значення, у порівнянні зі студентами Києва ($p=0,0429$) культурно-ціннісної орієнтації *гармонія* ($M_{Миколаїв}=4,76$, $M_{Київ}=4,22$).

Студенти Запоріжжя та Миколаєва мають вищі значення, у порівнянні зі студентами Києва ($p=0,0027$, $p=0,0014$) та Львова ($p=0,0022$, $p=0,0011$) культурно-ціннісної орієнтації *ієрархічність* ($M_{\text{Запоріжжя}}=4,45$, $M_{\text{Миколаїв}}=4,53$, $M_{\text{Київ}}=3,89$, $M_{\text{Львів}}=3,87$).

Таким чином у теперішній ситуації нестабільності та близькості воєнних дій є очевидним, що студентство Миколаєва схильне прагнути гармонії та включеності у групу. Зрозумілим є те, що відчуття непевності та незахищеності породжує бажання бути у безпеці, що може гарантувати включеність у групу. Бажання досягнення миру та розв'язання військового конфлікту є одним з домінуючих. Включеність у групу, у суспільство забезпечує більше шансів досягнути цієї мети.

Притаманне для студентів Миколаєва та Запоріжжя прагнення дотримання кожним свого місця у суспільстві можна пояснити бажанням порядку та спокою, у чому, знову ж таки, відчувають велику потребу студенти саме цього регіону. Адже узгодженість дій, дотримання кожним свого місця у суспільстві, виконання кожним своїх обов'язків гарантує більшу згуртованість та можливість відстоювати позиції та інтереси групи, суспільства та країни загалом.

Досліджуваним студентам також було запропоновано дати 5 відповідей на питання «Хто Я?» (скорочений варіант методики самоопису М. Куна, Т. Мак-Партланда). 30% студентів (143 особи) надали своїй етнонаціональній належності одного з першочергових значень, відтак для 65,6% студентів (312 осіб) ця соціальна роль не є актуалізованою. 21 студент (4,4%) – ухилилися від відповідей (не захотіли виконувати завдання) (Додаток Е). Значна більшість студентів надавали першочергового значення таким соціальним ролям як син, дочка, чоловік, жінка, студент тощо, а не соціальній ролі громадянина, яка б вимагала діяти на користь соціальної групи, держави, брати активну роль у державотворенні, відстоювати та захищати її інтереси.

Відомо, що соціальна роль визначається як нормативний зразок поведінки особистості, яка займає певну соціальну позицію в суспільстві, групі, колективі і виконує відповідні їй функції [48, с. 283]. Якщо узагальнити, то соціальну роль можна визначити як очікувану поведінку людини з певним означеним статусом. Сьогоднішнє суспільство потребує постійної зміни моделі поведінки людини з метою виконання тих чи інших ролей, функцій. Наявність певної соціальної ролі передбачає виконання низки окреслених функцій від тих, хто займає певну позицію. Виконуючи певні функції, людина, зазвичай розуміє свої права та обов'язки. Вимоги, очікування, що встановлюються соціальною роллю, створюються в соціумі під впливом загальнокультурних норм, а також цінностей і традицій певної соціальної групи. Таким чином, визнаючи роль людини, суспільство відносить її до тої чи іншої соціальної групи, ідентифікує людину з певною групою.

Шукаючи особисту ідентичність людина визначає важливі для неї дії, а також норми оцінки власної поведінки та поведінки оточуючих. Відомо, що почуття ідентичності формується поступово, починаючи ще з різноманітних ідентифікацій у дитинстві. Вже у підлітковому віці спостерігається прагнення створення єдиної картини цінностей та оцінок [31].

Пошуки ідентичності можуть відбуватись різними шляхами. Часто проблема ідентичності вирішується шляхом випробовування різних ролей, а потім визначення і руху до своєї мети. В інших випадках спостерігається прийняття цінностей своєї сім'ї, спільноти та слідування їм.

Як влучно зазначав Еріксон, в багатьох випадках людині не вдається досягнути відчуття особистої ідентичності, виникає розмивання відчуття власного Я через певні сумніви в своїх можливостях, розгубленість. Тому важливим чинником у формуванні ідентичності виступають ціннісні орієнтації, у формі яких закріплюється найважливіше та першочергове для

людини. Ціннісні орієнтації показують зміст моральності особистості, і водночас, культурно-історичні умови і перспективи.

Аналізуючи розподіл відповідей за трьома кластерами, можна спостерігати, що найвище відсоткове значення (41,8%) з тих, хто актуалізував для себе етнічну належність серед інших першочергових соціальних категорій, демонструють студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, натомість найнижче відсоткове значення (18,5%) мають представники кластеру саме з низьким рівнем етнічної ідентичності (рис. 2.7).

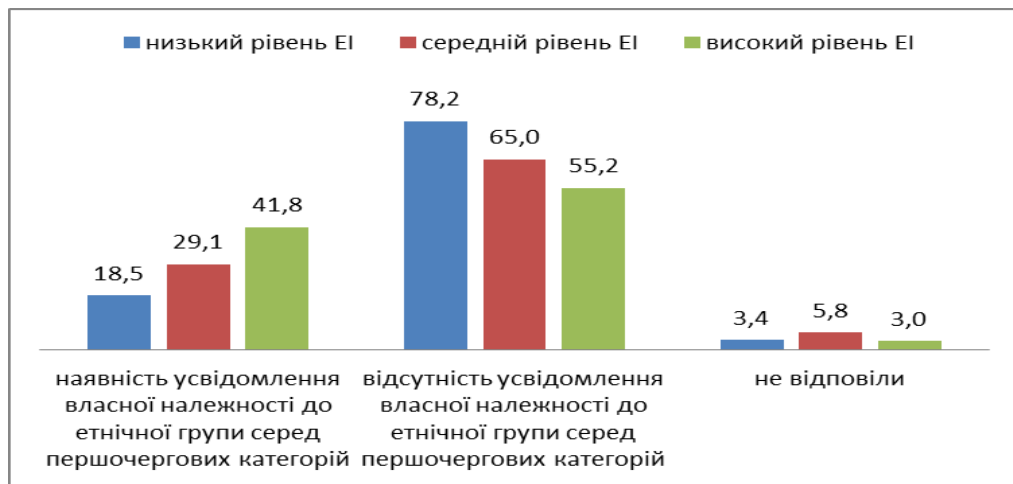

Рис. 2.7. Відсоткове співвідношення усвідомлення власної належності до етнічної групи

Порівнюючи відповіді досліджуваних за статтю, можна бачити, що дівчата трохи частіше за хлопців згадували про свою етнічну належність, відповідаючи на запитання «Хто Я?» (рис. 2.8).

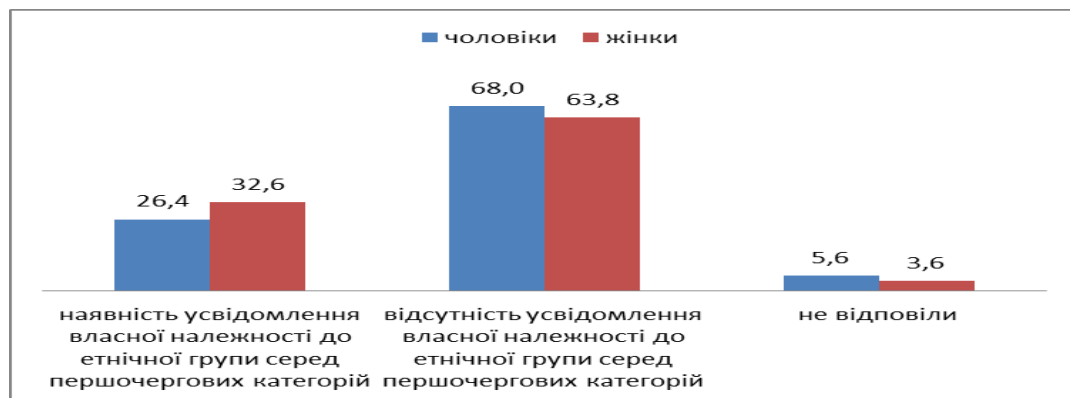

Рис. 2.8. Відсоткове співвідношення усвідомлення власної належності до етнічної групи за статтю

Аналізуючи відповіді студентської молоді на запитання «Хто Я?», що проживають у Львові, Києві, Запоріжжі та Миколаєві, виявилось, що найменше для себе актуалізують усвідомлення власної належності до етнічної групи студенти міста Запоріжжя (рис. 2.9). Натомість студенти Миколаєва найчастіше згадували про свою етнічну належність.

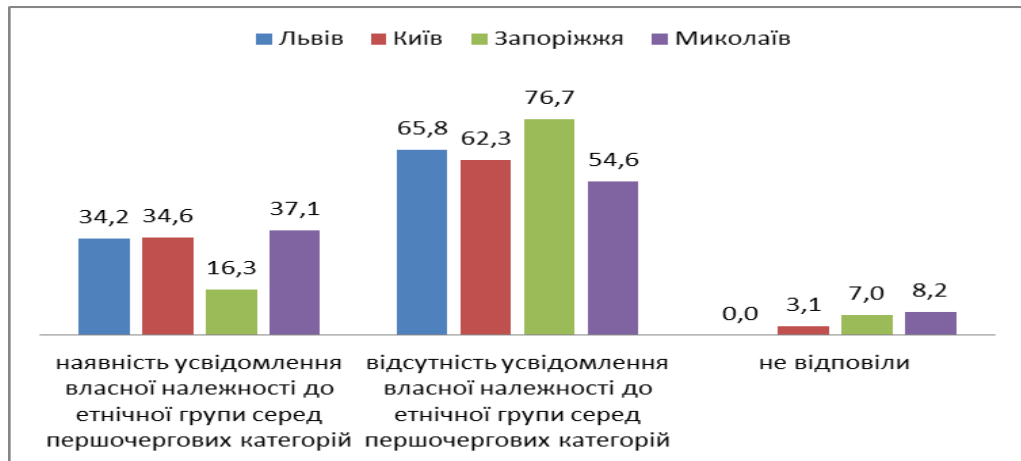

Рис. 2.9. Відсоткове співвідношення усвідомлення власної належності до етнічної групи студентів різних міст України

Встановлено, що для студентів Миколаєва питання усвідомлення власної належності до етнічної групи стоїть особливо гостро. Очевидно, такий стан речей пояснюється ситуацією війни в Україні та близьким географічним розташуванням до території проведення військових дій. Можемо припустити, що студенти Запоріжжя актуалізували для себе усвідомлення власної належності до етнічної групи набагато раніше з початком бойових дій на сході України, оскільки територіально знаходяться ближче. Таким чином, можемо припускати, що актуальність цього усвідомлення збільшується в ситуації загрози, невизначеності стосовно майбутнього, люди апелюють до свого етносу як до точки опори і як до можливості залишатись самими собою у мінливому та суперечливому світі.

Проведений порівняльний аналіз (Т-критерій Стьюдента) виявив (Додаток Е) статистично значущі відмінності ($p \leq 0,001$) у групах студентів, що актуалізують для себе усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових соціальних ролей і тих, для яких вона не перебуває в

актуальному стані, за *когнітивним* ($M_{\epsilon}=2,5$, $M_{\text{немає}}=2,2$), *ціннісним* ($M_{\epsilon}=3,0$, $M_{\text{немає}}=2,7$) компонентами, *загальним показником вираженості етнічної ідентичності* ($M_{\epsilon}=2,8$, $M_{\text{немає}}=2,5$) (рис. 2.10)

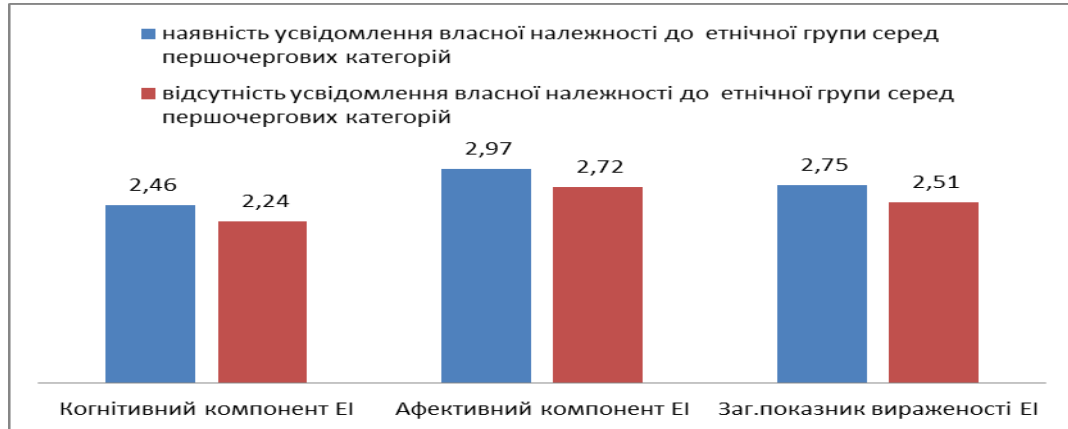

Рис. 2.10. Статистично значущі відмінності показників етнічної ідентичності серед студентів, що актуалізують/не актуалізують усвідомлення власної належності до етнічної групи

Також виявлено статистично значущі відмінності у вище згаданих групах за *етнічним злиттям* ($M_{\epsilon}=8,2$, $M_{\text{немає}}=6,7$), *етнічним відособленням* ($M_{\epsilon}=7,4$, $M_{\text{немає}}=8,2$), *етнічною індиферентністю* ($M_{\epsilon}=9,6$, $M_{\text{немає}}=10,5$), *етноогоізмом* ($M_{\epsilon}=6,0$, $M_{\text{немає}}=5,0$), *етноізоляціонізмом* ($M_{\epsilon}=5,8$, $M_{\text{немає}}=4,8$) (рис. 2.11).

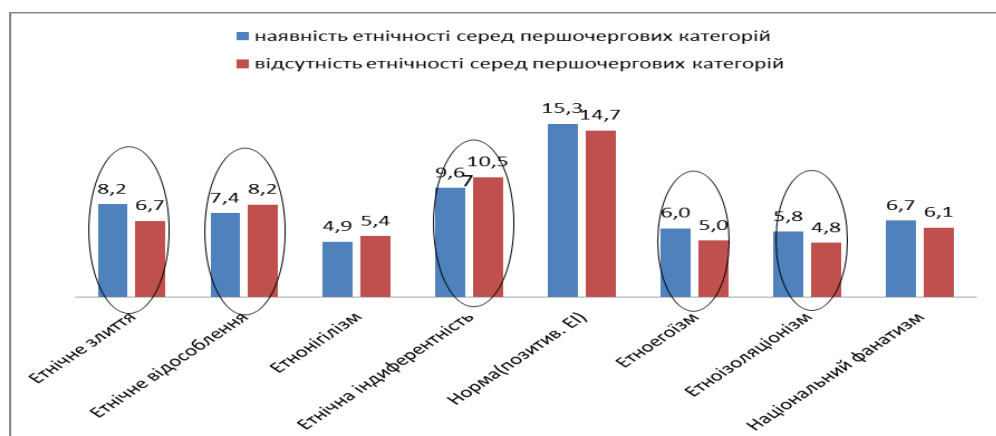

Рис. 2.11. Порівняння показників етнічної самосвідомості (типів етнічної ідентичності за Г. Солдатовою) студентів, що актуалізують/не актуалізують усвідомлення власної належності до етнічної групи

Примітка: \circ - статистично значущі відмінності

Отримані результати підтверджують можливість використання методики самоопису «Хто Я?» М. Куна, Т. Мак-Партланда у якості одного з діагностичних інструментаріїв етнічної ідентичності.

Студенти, що актуалізували для себе усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових соціальних ролей у порівнянні з тими, для яких вона не перебуває в актуальному стані, мають статистично значущо вищі показники ($p \leq 0,05$) за культурно-ціннісною орієнтацією *включеність* та нижчі значення за *інтелектуальною автономією*. Вони також мають статистично значущо вищі показники за цінностями *розвиток себе*, *креативність*, *соціальні контакти*, *особистий престиж*, *досягнення*, *збереження індивідуальності* та значущо вищі значення у таких сферах як *сімейне життя*, *громадська активність*, *захоплення* та *фізична активність* (Додаток Е), що підтверджує отримані вище результати.

Виявлені вищі показники за цінностями студентів, які надають усвідомленню власної належності до етнічної групи першочергового значення свідчать про зрілість їхньої особистості. Засвоюючи соціокультурні норми, цінності, приймаючи і засвоюючи різні ролі, індивід формує свою ідентичність.

З формуванням ціннісної сфери утверджується й ідентичність, тобто коли індивід має сформовані цінності, увиразнюється його ідентичність й етнічна ідентичність зокрема. За словами Б. Явора, саме цінності є важливими, так як виявляють частину світогляду спільнот і є системою, що забезпечує ідентичність [95]. Людина зі сформованою ідентичністю відповідно є і соціально зрілою та соціально адаптованою.

Встановлено, що студенти, які визначають етнічність однією з провідних соціальних ролей прагнуть зберігати традиції свого народу, звичаї, досвід, мудрість своїх предків. Вони акцентують увагу на забезпеченні та підтримці власної, та суспільної безпеки загалом. Таким чином, зрозумілим видається бажання і велике символічне значення одягання вишиванок

переселенцями, представниками східних регіонів України, тоді як для багатьох людей це набрало лише формального характеру.

У загальній групі досліджуваних студентів проведено кореляційний аналіз (Додаток 3.4) для підтвердження взаємозумовленості культурно-ціннісних орієнтацій з показниками етнічної ідентичності.

Виявлено, що *інтелектуальна автономія* прямо корелює ($p \leq 0,05$) з етнічним відособленням (0,28), етнічною індиферентністю (0,26) та позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,30) та обернено корелює з етнічним злиттям (-0,26), етнотогоїзмом (-0,29), етноізоляціонізмом (-0,30) та національним фанатизмом (-0,29).

Чим вищий рівень інтелектуальної автономії у студентів, тим вище прагнення до виокремлення та відмежування своєї етнічної групи в соціальному цілому, байдужість до етнічної ідентичності та нижчими є прояви гіперболізованої етнічної ідентичності. Спостерігається зниження бажання досліджуваних студентів вирішувати інтереси своєї етнічної групи за рахунок інших етнічних груп, вважати свою етнічну групу найкращою та такою, що заслуговує пріоритетного становища. А також зменшується роздратування, що виникає як реакція на присутність представників інших груп, знижується відстоювання політики обмеження їхніх прав і можливостей, агресивних і насильницьких дій проти іншої групи. Таким чином, інтолерантність стає не властивою та не актуальною. Таку ситуацію можемо пояснити тим, що зі зростанням саморозвитку, збільшення інтелектуальних прагнень особистість схильна більш лояльно оцінювати та розуміти інших, може мислити ширше та глобальніше.

Афективна автономія у досліджуваних студентів має прямі кореляції з позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,26), афективним компонентом етнічної ідентичності (0,24) та загальним показником етнічної ідентичності (0,24).

Отже, студенти, які прагнуть отримувати задоволення від життя, користуватись усіма його благами, втілювати свої бажання у життя більш

схильні бути толерантними, поважати та цінувати як власну приналежність до етнічної групи, так і шанувати, ставитись з повагою до інших етнічних груп, їх традицій, звичаївпредставників

Інтегральний показник культурно-ціннісної орієнтації *автономія* прямо корелює з етнічним відособленням (0,27), етнічною індиферентністю (0,25) та позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,30) та обернено корелює з етноізоляціонізмом (-0,24).

Щодо культурно-ціннісної орієнтації *включеність*, то вона прямо корелює з етнічним злиттям (0,51), позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,32) та шкалою позитивності етнічної ідентичності (0,39), а також з когнітивним компонентом (0,41), афективним компонентом (0,41) та загальним показником етнічної ідентичності (0,43). Натомість включеність обернено корелює з етнічним відособленням (-0,28), етнічною індиферентністю (-0,27) та шкалою невизначеності етнічної ідентичності (-0,36).

Закономірно, що орієнтація студентів належати до певної спільноти супроводжується бажанням належати до своєї етнічної групи, відчувати свою приналежність до цієї групи. Така ситуація веде до позитивного ставлення як до представників своєї етнічної групи, так і до представників інших груп. Також зрозумілим є студенти, які орієнтовані на включеність у суспільство, групу не схильні бути байдужими до свого етнічного походження, не прагнуть відмежовуватись від суспільства та схильні чітко ідентифікувати себе з тією чи іншою етнічною групою.

Виявлено пряму кореляцію *егалітарності* з позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,33), шкалою позитивності етнічної ідентичності (0,34), афективним компонентом (0,30) та загальним показником етнічної ідентичності (0,28), а також обернені кореляції з етноігілізмом (-0,27) та шкалою невизначеності етнічної ідентичності (-0,29).

Студенти, у яких проявляється прагнення рівності, рівних можливостей для кожного незалежно від віку, статі, походження схильні позитивно

приймати своє походження, прихильно ставитись до представників своєї та інших етнічних груп, не вивищуючи одних та принижуючи інших. Для даної групи досліджуваних не притаманне нівелювання значення етнічного походження та приналежності, байдужості до свого походження. Можемо припустити, що студенти цінують суспільство, в якому знаходяться, приймають його таким, яким воно є, та прагнуть зробити його кращим.

Культурно-ціннісна орієнтація *ієрархічність* має лише прямі кореляції з етнічним злиттям (0,33), етнотогоїзмом (0,25), етноізоляціонізмом (0,25), національним фанатизмом (0,25), когнітивним компонентом (0,28) та загальним показником етнічної ідентичності (0,25).

Можемо вважати студентів з прагненням дотримання ієрархії у суспільстві, чіткого місця у ньому, схильними до надання переваги представникам своєї етнічної групи, ба навіть прийняття можливості досягнення інтересів власної етнічної групи за рахунок інших. Дана група досліджуваних студентів схильна вважати свою групу найкращою, такою, що заслуговує особливого ставлення та привілеїв. А також, у зв'язку з цим, у даної групи досліджуваних може виникати гіперболізація етнічної ідентичності, що проявляється у відстоюванні власних інтересів будь-якою ціною, приниження гідності представників інших етнічних груп.

Щодо культурно-ціннісної орієнтації *гармонія*, то вона також має лише прямі кореляції з етнічним злиттям (0,26), позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,33), шкалою позитивності етнічної ідентичності (0,31), афективним компонентом етнічної ідентичності (0,24) та загальним показником етнічної ідентичності (0,25).

Студенти, які характеризуються прагненням жити у гармонії з навколишнім середовищем схильні прагнути об'єднуватись за етнічною ознакою та толерантно ставитись до представників інших етнічних спільнот. У них спостерігається тенденція відчувати єдність зі своєю етнічною групою, переживати позитивні емоції, пов'язані із своєю приналежністю до етнічної групи.

Панування як культурно-ціннісна орієнтація прямо корелює з етнічним злиттям (0,29), позитивною етнічною ідентичністю (нормою) (0,28), шкалою позитивності етнічної ідентичності (0,31), когитивним компонентом (0,27), афективним компонентом (0,26) та загальним показником етнічної ідентичності (0,27) та обернено корелює з шкалою невизначеності етнічної ідентичності (-0,26).

Цікавим виявляється факт, що студентство орієнтоване на активну позицію у навколишньому середовищі, підкорення собі природи схильні прагнути належати до своєї етнічної групи, відстоювати її інтереси, а також толерантно ставитись та поважати інші етнічні спільноти.

Висновки до другого розділу

У другому розділі дисертаційного дослідження обґрунтовано програму емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. Програма включає три етапи, у яких реалізовано виконання дослідницьких завдань дисертаційного дослідження. На першому (підготовчому) етапі розроблено план емпіричного дослідження, проведено пілотажне дослідження, визначено емпіричні показники, підібрано та обґрунтовано методичний інструментарій та обрано групу досліджуваних. На другому (основному) зібрано емпіричні дані, які піддані статистичному опрацюванню, аналізу та інтерпретації на третьому етапі дослідження.

Обґрунтовано теоретико-методичні засади дослідження особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності та розкрито особливості прояву цих орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних.

Виявлено особливості культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності студентів, які мають різне місце походження : студенти, що походять з обласних міст менше схильні підтримувати звичаї, характеризуються етнічною індіферентністю, свободою від норм і традицій.

Визначено особливості культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності студентської молоді у зв'язку з освітою батьків. Важливим моментом дослідження виявляється той факт, що для студентів, які мають батька з середньою освітою характерна гіперболізація етнічної ідентичності, появи дискримінаційних форм міжетнічних відносин, етнотогоїзм та національний фанатизм. А студенти, у яких мати має середню освіту, є більш конформними та гедоністичними.

Встановлено відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності україномовних та російськомовних студентів: україномовні студенти надають перевагу цінностям традиції, ідентифікації з етнічною групою, у свою чергу російськомовні студенти більш схильні надавати перевагу вибору власної зони комфорту, використовувати переваги сучасного життя, є більш етнічно відособлені, проявляють етнічну індиферентність.

Виявлено особливості культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності досліджуваних жінок і чоловіків: досліджувані жінки більше орієнтовані на минуле, дотримання традицій, традиційність ролевих стосунків у сім'ї, пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійного розвитку своїх здібностей, підвищення рівня своєї освіти та навчання, розширення світогляду, більше цінують такі індивідуальні цінності як безпека, гармонія, є більш конформними.

Основні результати та положення розділу висвітлені автором в 7 наукових працях, 1 з яких опублікована у фаховому виданні [74].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗУМОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У розділі представлено аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з низьким, середнім та високим рівнем етнічної ідентичності. Здійснено ґрунтовний психологічний аналіз виявлених відмінностей у культурно-ціннісних і сенсожиттєвих орієнтаціях, значущості різних життєвих сфер студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. Описано взаємозв'язки культурно-ціннісних орієнтацій з показниками етнічної ідентичності та сенсожиттєвими цінностями. Побудовано факторні моделі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності, що дозволило розробити відповідну емпіричну модель та окреслити культурно-ціннісні профілі молоді з високим, середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності.

3.1. Обґрунтування розподілу досліджуваних студентів на групи з різним рівнем етнічної ідентичності

На основному етапі емпіричного дослідження використано: тест культурно-ціннісних орієнтацій Л. Почебут, ціннісний опитувальник Ш. Шварца (адаптація В. Карандашева), портрет цінностей Ш. Шварца (адаптація І. Семків), морфологічний тест життєвих цінностей В. Сопова та Л. Карпушиної, сенсо-життєві орієнтацій Дж. Крамбо і Л. Махолика (адаптація Д. Леонтьєва), методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні, шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю Н. Лебедевої, шкала експрес-оцінки вираженості етнічної ідентичності Н. Лебедевої, методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарко та Н. Лебедевої, методика дослідження типів етнічної ідентичності

Г.Солдатової та С. Рижової, опитувальник етнічної афіліації Г. Солдатової та С. Рижової. Загалом у дослідженні використано 8 психодіагностичних методик, які складаються з 77 шкал та містять 334 запитання.

Основну групу досліджуваних склали студенти віком 18-25 років філософського, психологічного, філологічного факультетів. Досліджувану групу було поділено на три підгрупи за рівнем етнічної ідентичності («низький рівень сформованості етнічної ідентичності», «середній рівень сформованості етнічної ідентичності», «високий рівень сформованості етнічної ідентичності»). Було застосовано дискримінантний аналіз, в результаті якого встановлено високу достовірність такого поділу. Відмінність між груповими показниками рівня сформованості етнічної ідентичності виявилася статистично значущою.

Розроблена програма емпіричного дослідження, використання валідного і надійного методичного інструментарію, адекватного меті й завданням дослідження, коректне застосування методів математичної статистики та інтерпретації даних забезпечують надійність та вірогідність результатів дисертаційного дослідження.

У даному дослідженні етнічна ідентичність розглядається як динамічний, багатовимірний конструкт, що стосується усвідомлення, оцінки та переживання своєї приналежності до певного етносу з об'єктивними характеристиками цієї приналежності: культурною спадщиною, релігією, мовою, звичаями, обрядами, місцем походження.

Розподіл досліджуваних на групи з різним рівнем етнічної ідентичності проводився за допомогою кластерного аналізу емпіричних даних у загальній групі досліджуваних із використанням методу дерева кластеризації та методу к-середніх (Додаток Є).

При кластеризації брались до уваги показники шкал «Когнітивний компонент етнічної ідентичності» та «Емоційний компонент етнічної ідентичності» методики Дж. Фінні. До показників обраних шкал було

застосовано процедуру стандартизації даних. За результатами кластерного аналізу було виділено три кластери (рис. 3.1).

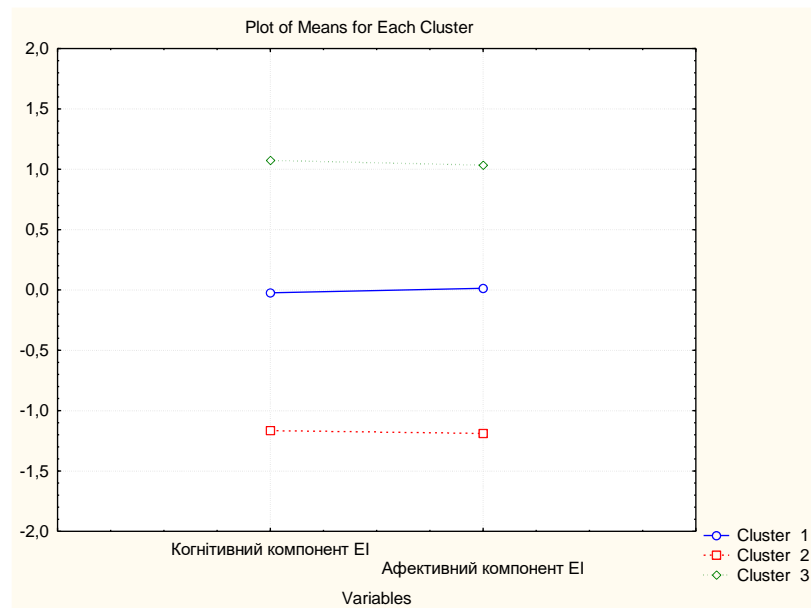

Рис. 3.1. Графік середніх значень показників когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності за кластерами

При розбитті групи досліджуваних на три кластери доведено, що відмінності у вираженні компонентів етнічної ідентичності між трьома кластерами є статистично значущими (Додаток Є.3 - Є.7).

Середні значення компонентів етнічної ідентичності у трьох кластерах та відсотковий розподіл рівнів сформованості етнічної ідентичності у загальній групі досліджуваних представлено на рис. 3.2 та 3.3.

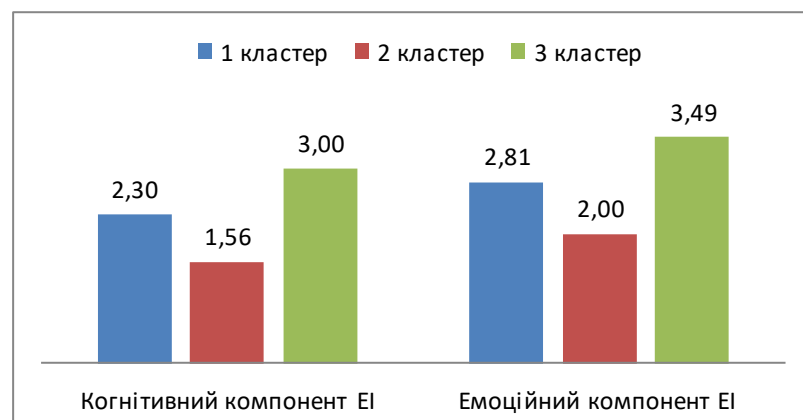

Рис. 3.2. Середні значення компонентів етнічної ідентичності у трьох кластерах

Рис. 3.3. Відсотковий розподіл рівнів сформованості етнічної ідентичності у загальній групі досліджуваних

До першого кластеру увійшло 223 студенти (46,8%), які характеризуються середніми значеннями вираженості когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності. Вони схильні відчувати певний зв'язок зі своєю етнічною групою, однак цей зв'язок не є постійним та дуже сильним, вони мають певне уявлення про історію своєї етнічної групи, її звичаї та традиції, однак ці знання, зазвичай, є фрагментарними та поверховими, вони можуть виявляти прихильність до представників своєї етнічної групи, однак ця прихильність не є якоюсь винятковою. Цей кластер можна назвати «студенти із *середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності*».

До другого кластеру увійшло 119 студентів (25%), що мають низькі значення когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності. Вони не схильні виявляти інтерес до свого етнічного походження, не відчують зв'язку зі своєю етнічною групою, чи якоїсь особливої прихильності до її представників, не цікавляться історією чи звичаями етнічної групи, не дотримуються її традицій, для них не властиво пишатися своїм етнічним походженням тощо. Цей кластер отримав назву «студенти із *низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності*».

До третього кластеру увійшло 134 студентів (28,2%), що мають високі та вище середнього значення когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності. Для них властиво переживати сильне почуття зв'язку та єдності зі своєю етнічною групою, а також гордості за своє етнічне походження, висока обізнаність щодо історії та звичаїв своєї етнічної групи, бажання дотримуватися її традицій тощо. Відтак цей кластер отримав назву «студенти із високим рівнем сформованості етнічної ідентичності».

Для перевірки коректності виділених груп було застосовано дискримінантний аналіз покроковим методом. Для позначення статистичної значущості потужності дискримінації використовувалася стандартна статистика Уїлкса лямбда. Її значення змінюється від 1.0 (немає дискримінації) до 0.0 (повна дискримінація). У нашому випадку дискримінація між групами є високо значущою (Wilks' Lambda: 0,1979, approx. $F(4,944) = 294,42$, $p < 0,0000$).

У матриці класифікації (табл. 3.1) представлено відсоток спостережень, які були правильно класифіковані для кожної сукупності за допомогою отриманих функцій класифікації (Додаток Є.8 - Є.9).

Таблиця 3.1

Класифікаційна матриця для груп досліджуваних з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності

Групи	Відсоток коректності (%)	середній - $p=,46849$	нижче середнього - $p=,25000$	вище середнього - $p=,28151$
середній рівень сформованості EI	100,00	223	0	0
низький рівень сформованості EI	89,08	13	106	0
високий рівень сформованості EI	89,55	14	0	120
Total	94,33	250	106	120

Загальний відсоток коректності здійсненої класифікації складає 94,33%, що свідчить про достатньо високу достовірність поділу осіб у групи за

рівнями сформованості етнічної ідентичності. Ці дані підтверджуються аналізом розміщення результатів у просторі канонічних змінних до трьох груп досліджуваних (рис. 3.4)

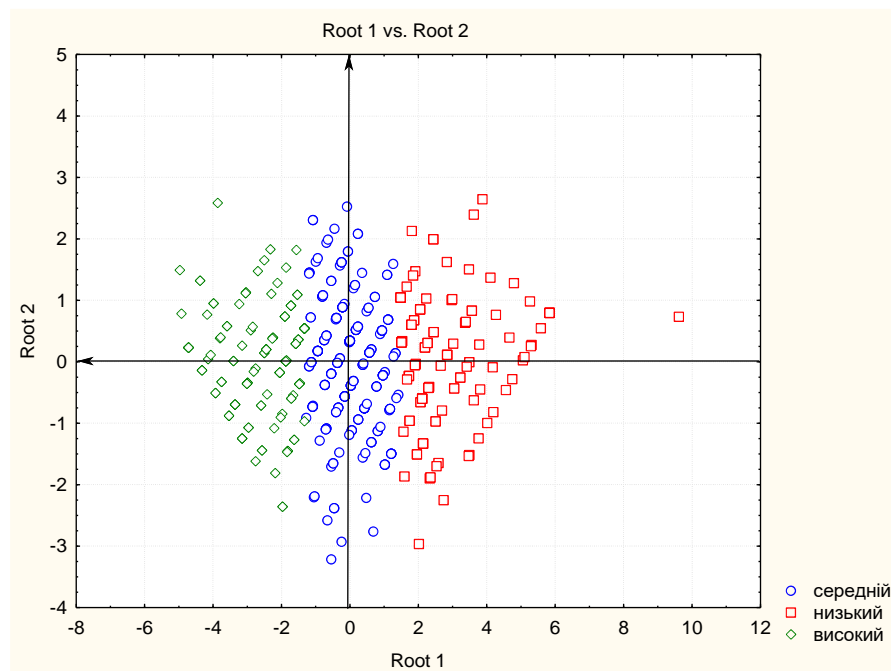

Рис. 3.4. Розміщення результатів дослідження у просторі канонічних змінних для груп студентів з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності

Виявлено, що групи осіб з низьким, середнім та високим рівнем сформованості етнічної ідентичності відмежовані одна від одної. Такі результати дають підставу стверджувати про коректність розподілу досліджуваних на групи з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності.

Порівнюючи результати розподілу досліджуваних студентів за *статтю* у трьох кластерах, було виявлено, що найбільша кількість жінок потрапила до групи осіб з середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності (131 особа, що становить 47% від загальної кількості жінок). В групі досліджуваних з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності – 81 жінка (29% від загальної кількості жінок), в групі досліджуваних з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності – 67 жінок (24% від загальної кількості жінок) (Додаток Є.10, рис. 3.5).

Найбільша кількість чоловіків (92, що становить 46,7% від загальної кількості чоловіків) знаходиться також в групі досліджуваних з середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності, майже однакова кількість чоловіків серед досліджуваних з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності – 52, що становить 26,4% та з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності – 53, що становить 26,9% (Додаток Є.10, рис. 3.5).

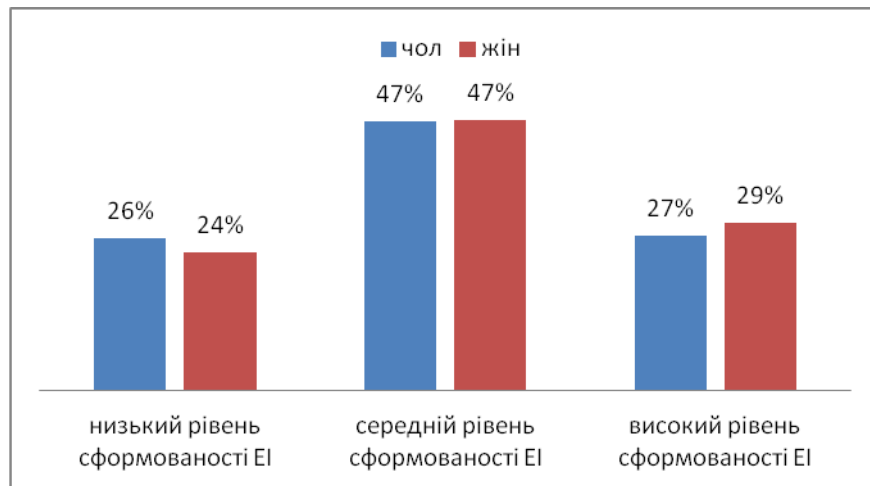

Рис. 3.5. Порівняльна діаграма відсоткового розподілу досліджуваних за статтю у групах із різним рівнем сформованості етнічної ідентичності

Як бачимо, серед досліджуваних студентів та студенток приблизно є однаковою кількістю тих, що мають низький, середній та високий рівень сформованості етнічної ідентичності.

Порівнюючи результати відсоткового розподілу досліджуваних студентів *різних міст України* за рівнями сформованості етнічної ідентичності, було виявлено, що 53,8% (70 осіб) досліджуваних студентів *Києва* мають середній рівень сформованості етнічної ідентичності, 26,2% (34 особи) мають високий рівень сформованості етнічної ідентичності, 20% (26 осіб) – низький рівень сформованості етнічної ідентичності. 43,4% студентів *Запоріжжя* (56 осіб) мають середній рівень сформованості етнічної ідентичності, до групи з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності потрапило 34 особи (26,4%), а 30,2% (39 осіб) – мають низький рівень сформованості етнічної ідентичності. 47,4% студентів *Миколаєва* (46 осіб)

мають середній рівень сформованості етнічної ідентичності, до групи досліджуваних з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності увійшло 23,7% (23 особи) і до групи досліджуваних з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності – 28,9% (28 осіб), що демонструє найбільше значення цього показника серед усіх регіонів. Розподіл за рівнями сформованості етнічної ідентичності досліджуваних студентів Львова виявився таким: 42,5% студентів (51 особа) має середній рівень етнічної ідентичності, 25,8% (31 особа) – низький рівень сформованості етнічної ідентичності та 31,7% (38 осіб) мають високий рівень сформованості етнічної ідентичності (Додаток Є.11, рис.3.6).

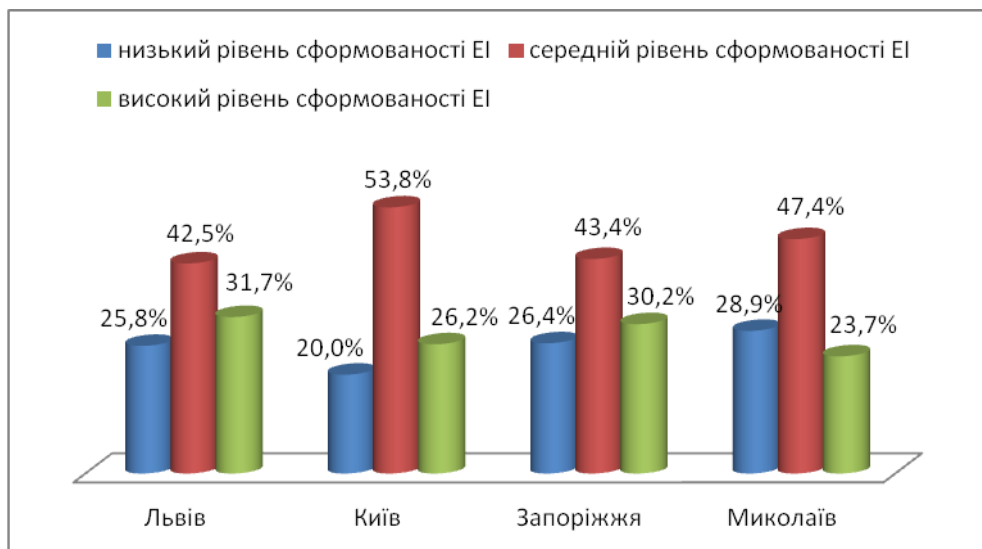

Рис. 3.6. Порівняльна діаграма відсоткового розподілу досліджуваних студентів різних міст України за рівнями сформованості етнічної ідентичності

Отримані результати дозволяють бачити, що, у порівнянні з досліджуваними студентами Києва та особливо Миколаєва, серед досліджуваних студентів Львова та Запоріжжя більший відсоток тих, хто має високий рівень сформованості етнічної ідентичності. А серед досліджуваних студентів Києва, у порівнянні зі студентами з інших міст, менший відсоток тих, хто має низький рівень сформованості етнічної ідентичності.

Студенти з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності мають відмінності у показниках *етнічної самосвідомості* (рис. 3.7). Порівняльний аналіз (Додаток Ж) виявив, що студенти з низьким рівнем сформованості

етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами із середнім та високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, мають статистично нижчі значення показників *етнічного злиття* ($M_B=8,44$, $M_C=7,14$, $M_H=5,79$), *норми* (позитивної етнічної ідентичності) ($M_B=15,78$, $M_C=14,70$, $M_H=13,69$), *етноегоїзму* ($M_B=6,33$, $M_C=5,49$, $M_H=4,33$), *етноізоляціонізму* ($M_B=5,94$, $M_C=5,20$, $M_H=4,37$), *позитивності етнічної ідентичності* ($M_B=16,10$, $M_C=15,04$, $M_H=13,39$) і відповідно, статистично вищі значення *етнічного відособлення* ($M_B=7,64$, $M_C=7,69$, $M_H=8,55$), *етнічної індивідуальності* ($M_B=9,57$, $M_C=10,22$, $M_H=11,00$) та *невизначеності етнічної ідентичності* ($M_B=7,60$, $M_C=8,62$, $M_H=10,33$).

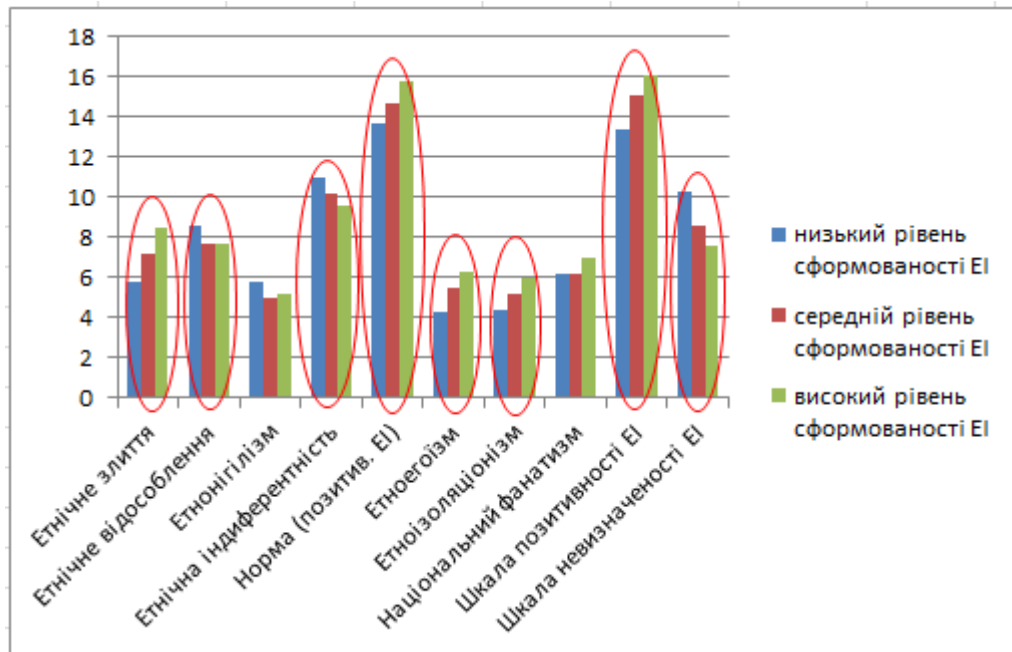

Рис. 3.7. Особливості етнічної самосвідомості студентів з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності (0 - статистично значущі відмінності)

Отримані результати свідчать про те, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності характеризуються етнічним відособленням, етнічною індивідуальністю, так званою гіпоідентичністю (відходом від власної етнічної групи та пошуки стійких соціально-психологічних ніш не за етнічною ознакою), а також розмитістю, невизначеністю етнічної приналежності.

Низький рівень сформованості етнічної ідентичності, на нашу думку, може відповідати дифузній ідентичності за Дж. Марсія [173].

Студенти з високим рівнем етнічної ідентичності характеризуються етнічним злиттям, вираженою ідентифікацією зі своєю етнічною групою, при цьому позитивне ставлення до власного народу поєднується з позитивним ставленням до інших народів, тобто існує баланс між самостійністю та стабільним існуванням своєї етнічної, і між мирною міжкультурною взаємодією в ситуації поліетнічності. Високий рівень етнічної ідентичності, на нашу думку, може відповідати досягнутій ідентичності за Дж. Марсія.

Середній рівень етнічної ідентичності, відповідно, можна співвіднести із таким статусом ідентичності за Дж. Марсія як мораторій.

Це ще раз підтверджує коректність поділу наших досліджуваних на групи з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності.

3.2. Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

З метою виявлення та психологічного аналізу відмінностей культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA (Додаток Ж.1) та тест Шеффе (Додаток Ж.2).

Виявлено статистично значущі відмінності у студентів з різним рівнем етнічної ідентичності за такими показниками шкал методики «Культурно-ціннісні орієнтації» (Л. Почебут) як *традиційна культура* та *сучасна культура* (рис. 3.8).

Виявлено, що досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з низьким рівнем етнічної ідентичності, мають статистично нижчий рівень показника *традиційна*

культура ($M_B=19,3$, $M_H=25,9$) та статистично вищий рівень показника *сучасна культура* ($M_B=57,0$, $M_H=46,2$).

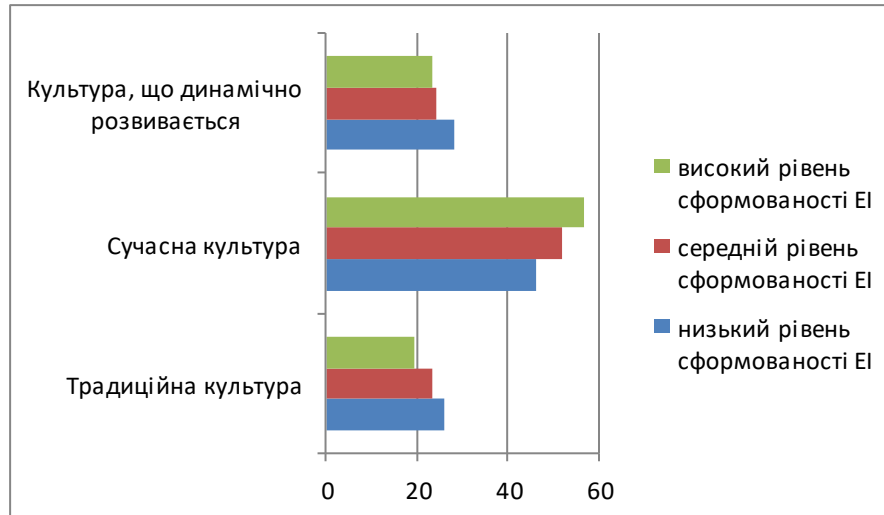

Рис. 3.8. Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій (за Л. Почебут) студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Отож, досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, більш орієнтовані на сучасні, теперішні події, а не на минуле, а також схильні більше цінувати внутрішню свободу, тому і не визнають залежності від найближчого соціального оточення. Вони більше орієнтовані на теперішнє, на сучасні події. Їхні цінності зосереджені на людині, її правах, покликанні, розвитку її здібностей, самореалізації та самоактуалізації. Певним чином, вони схильні визнавати право суспільства регулювати поведінку людини опираючись на мораль, етичні норми і правила, а також приймати індивідуальні рішення в процесі погодження взаємних потреб, інтересів і планів на майбутнє з групою, сім'єю, робочим колективом. Крім того, група досліджуваних студентів схильні цікавитись екологічними питаннями, гармонією з природою, її збереженням.

Порівняння виділених кластерів за шкалами методики «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. Леонтьєва) дозволило виявити значущі відмінності за всіма показниками шкал, а саме *цілі в житті, процес життя, результат життя,*

локус контролю – Я, локус контролю – життя. Отримані результати за шкалами методики зображені на рисунку 3.9.

Досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, мають статистично вищий рівень показників *процес життя* ($M_B=32,3$, $M_H=29,4$), *результат життя* ($M_B=32,5$, $M_H=29,7$), *локус контролю – Я* ($M_B=27,3$, $M_H=25,4$), *локус контролю – життя* ($M_B=32,9$, $M_H=30,7$). У порівнянні зі студентами із середнім рівнем етнічної ідентичності, досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності мають статистично вищий рівень показників *цілі у житті* ($M_B=32,2$, $M_C=30,1$) і *результат життя* ($M_B=32,5$, $M_C=30,7$).

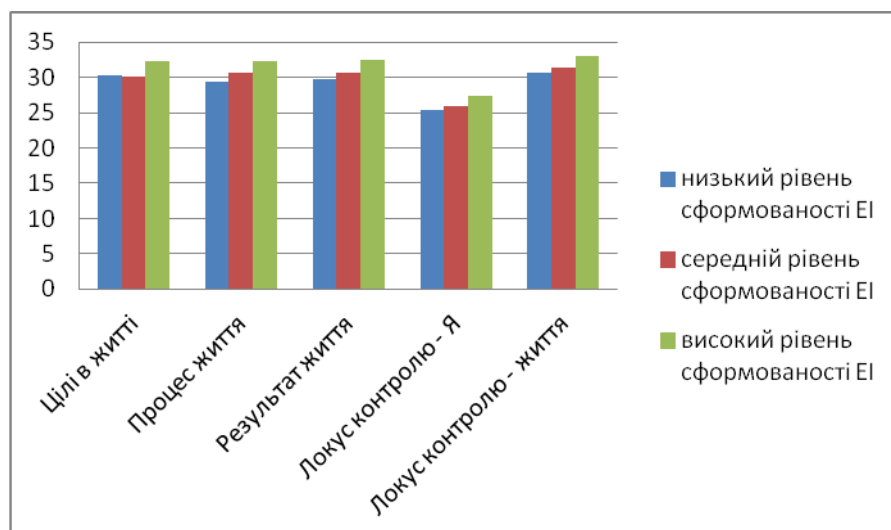

Рис. 3.9. Порівняння сенсожиттєвих орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Отож, для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності властиво сприймати сам процес життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом, а також оцінювати пройдений відрізок життя як продуктивний та змістовний, загалом, для них властива задоволеність життям. Вони більше схильні вважати себе сильною особистістю, яка володіє правом вибору та здатна самостійно побудувати своє життя згідно своїх цілей та уявлень про його зміст. Більше того, дана група досліджуваних студентів характеризується

більшою переконаністю в тому, що людина може контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя, а також наявністю у досліджуваних цілей в майбутньому, які надають зміст, напрямок та часову перспективу їхньому життю.

Порівняння виділених кластерів за шкалами «Морфологічного тесту життєвих цінностей» (В. Сопова, Л. Карпушиної) дозволило виявити значущі відмінності за показниками шкал *розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, особистий престиж, досягнення, високе матеріальне становище, збереження власної індивідуальності* (рис. 3.10), а також за такими життєвими сферами як *професійна сфера, навчання та освіта, сімейне життя, громадська діяльність, фізична активність* (рис. 3.11). Статистично значущих відмінностей у студентів з різним рівнем етнічної ідентичності не виявлено лише за сферою захоплень.

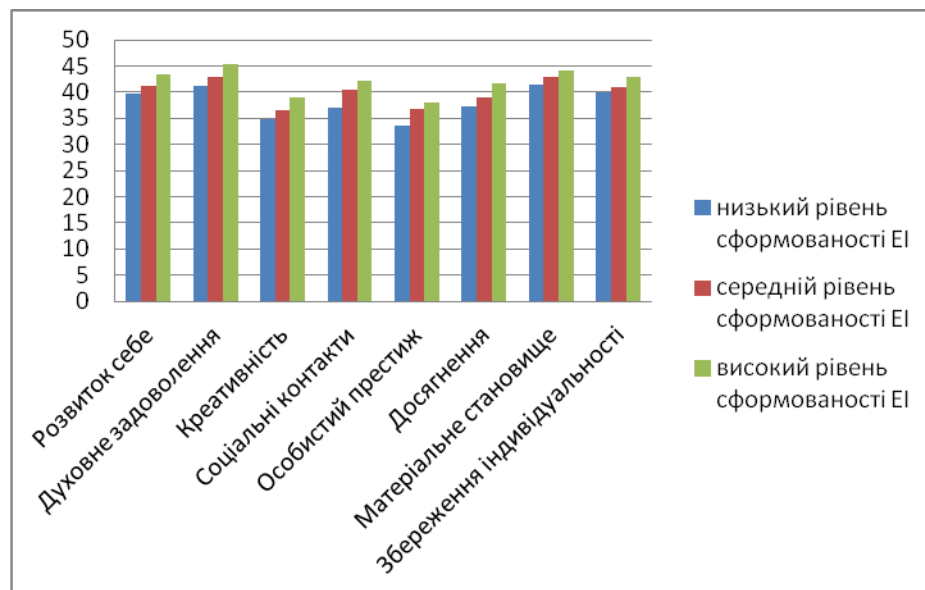

Рис. 3.10. Порівняння життєвих цінностей студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності, мають статистично вищий рівень показників *розвиток себе* ($M_B=43,4$, $M_C=41,3$, $M_H=39,7$), *духовне задоволення* ($M_B=45,3$, $M_C=42,9$, $M_H=41,2$),

креативність ($M_B=39,0$, $M_C=36,6$, $M_H=34,9$), *досягнення* ($M_B=41,8$, $M_C=39,1$, $M_H=37,4$), *збереження власної індивідуальності* ($M_B=42,9$, $M_C=40,9$, $M_H=39,9$).

Таким чином, студенти з високим рівнем етнічної ідентичності більш схильні прагнути до самовдосконалення, вважаючи потенційні можливості людини необмеженими та вірити, що потрібно досягнути повної реалізації в житті. Вони більш схильні серйозно ставитись до своїх обов'язків, компетентності та поблажливіше ставитись до інших людей, їхніх недоліків. Даній групі досліджуваних властиве прагнення отримати моральне задоволення у всіх сферах життя та бажання робити виключно те, що цікаво і приносить внутрішнє задоволення. А також, вони характеризуються прагненням до реалізації своїх творчих здібностей, внесення змін у всі сфери свого життя, тобто вище бажання уникати стереотипів та урізноманітнювати власне життя. У них спостерігається більше прагнення до досягнення конкретних результатів згідно запланованих подій, цілей, і досягнувши їх часто мають високу самооцінку. І більше того, студенти з високим рівнем етнічної ідентичності прагнуть зберегти неповторність своєї особистості, поглядів, переконань, свого стилю життя, намагаючись якнайменше піддаватись впливу масових тенденцій аж до проявів конфліктності та девіації поведінки.

Виявлено, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності, мають статистично нижчий рівень показників *активні соціальні контакти* ($M_H=37,1$, $M_B=42,3$, $M_C=40,4$, $p=0,0002$) та *особистий престиж* ($M_H=33,7$, $M_B=37,9$, $M_C=36,7$, $p=0,0027$). Вони також мають статистично нижчий рівень, у порівнянні зі студентами з високим рівнем етнічної ідентичності, життєвої цінності *високе матеріальне становище* ($M_H=41,5$, $M_B=44,3$, $p=0,0212$).

Отже, студентство з низьким рівнем етнічної ідентичності більш схильні виявляти нерішучість у спілкуванні з незнайомими людьми, небажання бути відкритими і, навіть, недовіру до інших. Дана група

досліджуваних характеризується відсутністю бажання бути лідером, бажанням бути поступливими, уникати невдач, конфліктів. А також цікавим є той факт, що вони більш схильні виявляти байдужість до матеріального добробуту, і навіть, ігнорування матеріального благополуччя як цінності, до якої слід прагнути.

Порівняльний аналіз значущості різних життєвих сфер виявив, що студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, мають статистично вищий рівень показника *професійна сфера* ($M_B=57,2$, $M_H=54,6$, $p=0,0428$). Вони також, у порівнянні зі студентами з середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності, мають статистично вищий рівень показника *фізична активність* ($M_B= 47,8$, $M_C= 43,4$, $M_H=41,1$, $p=0,0062$) (рис.3.11).

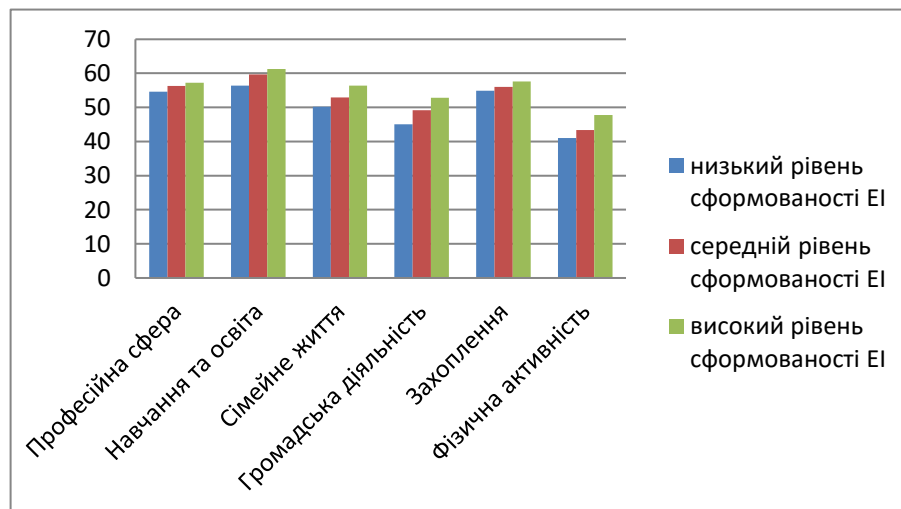

Рис. 3.11. Значущість життєвих сфер для студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Виходячи з цього, можемо стверджувати, що досліджуваним з високим рівнем етнічної ідентичності більш властиво прагнути до максимальної реалізації своїх здібностей у професійній сфері, підвищення своєї кваліфікації, як наслідок, ставити більші вимоги до себе, виконання своїх професійних обов'язків. Важливим моментом для них є прагнення мати цікаву, змістовну

професію, отримувати від процесу роботи моральне задоволення та мати можливість вносити елементи креативності в сферу своєї професійної діяльності, щось змінювати та модернізувати. При цьому, респонденти даної групи досліджуваного студентства схильні надавати перевагу колегіальній роботі, делегуванню повноважень, встановленню доброзичливих стосунків з колегами, тобто позитивному соціально-психологічному клімату колективу. Володіння професією, яка гарантує високий матеріальний дохід часто виступає для них обов'язковим елементом.

Студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності, мають статистично нижчий рівень показників *навчання та освіта* ($M_H=56,3$, $M_B=61,2$, $M_C=59,7$, $p=0,0005$), *сімейне життя* ($M_H=50,2$, $M_B=56,4$, $M_C=52,9$, $p=0,0380$) та *громадська діяльність* ($M_H=45,0$, $M_B=52,8$, $M_C=49,1$, $p=0,0059$). Варто зазначити, що за життєвими сферами *сімейне життя* та *громадська діяльність* статистично значущі відмінності виявлено між трьома кластерами.

Тому можна стверджувати, що студентству з низьким рівнем етнічної ідентичності притаманно прагнення отримати певного результату, що свідчить про досягнення певного рівня освіти, або ж навіть, повне ігнорування освіти як чинника розвитку. Зазвичай, вони характеризуються низькою пізнавальною активністю внаслідок відсутності пізнавального мотиву, прагненням досягнути нематеріальних цілей, що пояснюється ідеалістичною спрямованістю особистості, або ж зовнішньою ситуацією, коли, наприклад, заставили здобувати освіту. Вони часто демонструють стереотипність мислення, нездатність відійти від зразку.

У сімейних стосунках, студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності більш схильні прагнути до збереження консервативних традицій, норм і правил сімейного життя, закріплення своїх позицій у сім'ї. Вони можуть виявляти небажання змінювати особистісні властивості, які не подобаються, чи, навіть, шкодять членам сім'ї. Досліджувані даної групи характеризуються

ігноруванням матеріального достатку як цінності, до якої повинні прагнути усі члени сім'ї, та, взагалі, пошуку інших основ для об'єднання сім'ї, бажанням побудови взаємозалежної сім'ї.

У студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності спостерігається більше прагнення досягнути успіхів у громадській діяльності шляхом мінімізації власних зусиль та отримати практичну вигоду від своєї суспільно-політичної діяльності, при чому, будь-якими способами. Зазвичай демонструють прагнення до деполітизації, ігнорування авторитетів в суспільно-політичному житті. А також, їм властиве прагнення не виділятися своїми суспільно-політичними поглядами, підтримувати офіційну точку зору. Позиція «бути як всі» - головна позиція у сфері громадської діяльності.

Порівняння виділених кластерів за шкалами методики «Портрет цінностей» (Ш. Шварц, адаптація І. Семків) виявило значущі відмінності за такими індивідуальними та нормативними цінностями як *конформізм, традиція, досягнення, безпека*, а також такими індивідуальними цінностями як *доброзичливість і стимуляція* (рис. 3.12; 3.13).

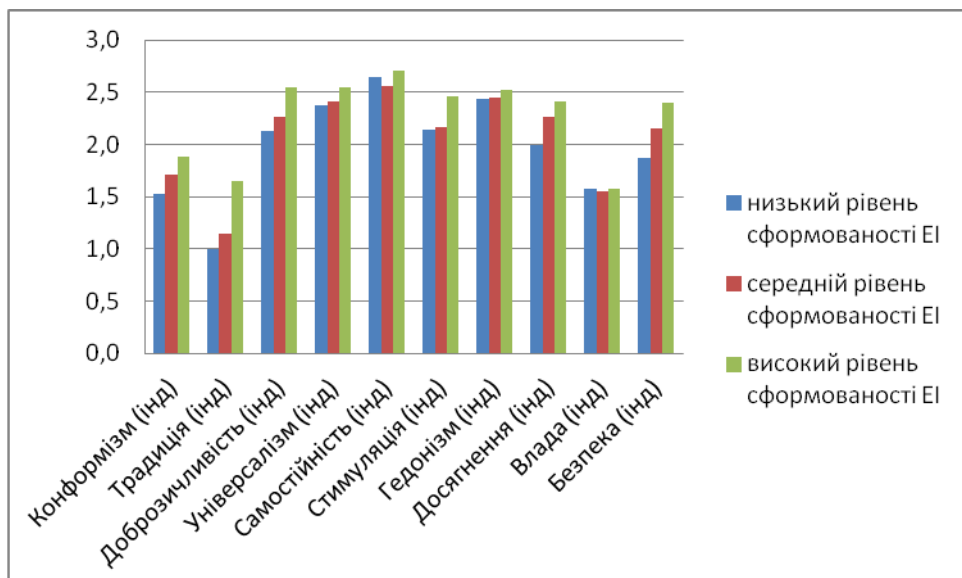

Рис. 3.12. Порівняння індивідуальних цінностей студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

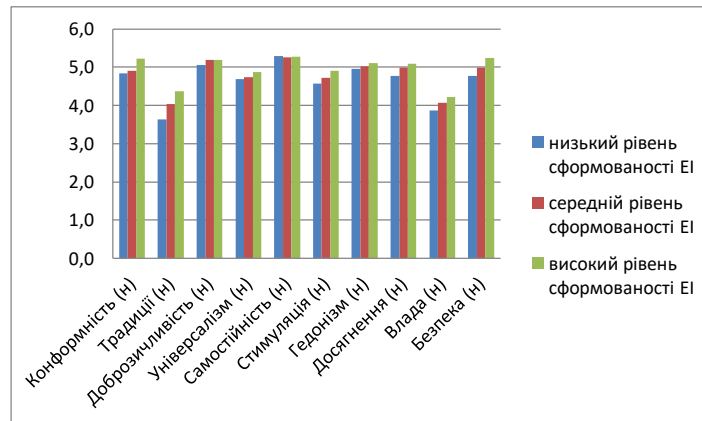

Рис. 3.13. Порівняння нормативних цінностей студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Студенти з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності, мають статистично вищий рівень показників індивідуальних цінностей *традиція* ($M_B=4,36$, $M_C=4,04$, $M_H=3,63$, $p=0,0316$), *доброзичливість* ($M_B=2,55$, $M_C=2,26$, $M_H=2,13$, $p=0,0130$), *стимуляція* ($M_B=2,47$, $M_C=2,16$, $M_H=2,14$, $p=0,0183$) та нормативної цінності *конформність* ($M_B=5,23$, $M_C=4,91$, $M_H=4,85$, $p=0,0256$).

Таким чином, для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності більш характерно дотримуватись традицій, норм поведінки, виконувати звичні обряди, святкувати релігійні свята, поважати старших та підтримувати між поколінням єдність у родині. В основі їхньої діяльності лежить добродійність, спрямована на забезпечення благополуччя найближчих людей – членів сім'ї, друзів, колег, оскільки намагаються бути опорою та підтримкою для людей, яких люблять і поважають. Разом з тим, для досліджуваних даної групи часто нестерпною виявляється монотонність, відсутність нових знайомств, а важливим є новий досвід, участь у різних соціальних групах. Вони зазвичай розуміють необхідність поводитись згідно з

соціальними очікуваннями та стандартами, виконувати усі правила і вимоги, навіть у тому випадку, якщо є можливість їх порушити.

Студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з високим та середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності, мають статистично нижчий рівень показника індивідуальної цінності *безпека* ($M_H=1,7$, $M_B=2,4$, $M_C=1,9$, $p=0,0250$).

Цікавим виявився результат дослідження, який демонструє, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності схильні менше прагнути стабільності, гармонії, відчуття безпеки. Це можна пояснити тим, що людина думає про власну безпеку тоді, коли відчуває загрозу її втрати. Студенти з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності мають розмиту етнічну ідентичність і, таким чином, не відчувають загрозу безпеці певної етнічної групи, оскільки не ідентифікують себе з нею.

Студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, мають статистично нижчий рівень показника індивідуальної цінності *конформізм* ($M_H=1,5$, $M_B=1,9$, $p=0,0093$), індивідуальної та нормативної цінності *досягнення* ($M_H=1,9$, $M_B=2,4$, $p=0,0068$ і $M_H=4,8$, $M_B=5,1$, $p=0,0440$), нормативної цінності *безпека* ($M_H=4,7$, $M_B=5,2$, $p=0,0027$).

Отож, виявлено, що студентство з низьким рівнем етнічної ідентичності характеризується більш пасивним прийняттям існуючого порядку, пануючих думок особистості, а також відсутністю власної позиції, некритичним слідуванням загальним поглядам, тенденціям, авторитетам, що часто у діяльності людини призводить до панування посередності, рабської психології, а отже, до застою, рутини, загибелі творчих думок та ідей, пошукової активності членів суспільства. Якщо ж трактувати конформізм до групових норм, то в одних випадках можна розглядати як позитивний, в інших — як негативний чинник функціонування групи. За твердженням прихильників цієї точки зору, деколи конформізм може стимулювати навіть

альтруїстичну поведінку або поведінку, яка узгоджується із моральними критеріями самої особистості. Натомість прийняття групових норм, що переслідує особисту вигоду, кваліфікується як пристосовництво. За таких обставин конформізм спричинює негативні ефекти. Окрім того, виявлено, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності більш схильні ігнорувати досягнення особистого успіху завдяки вияву компетентності згідно з соціальними стандартами, тобто для них не є важливими як досягнення, так і соціальне визнання, позитивні оцінки інших. Для даної групи досліджуваних студентів більш характерно нівелювання цінності безпеки групи, а саме соціальний порядок та національна безпека є менш важливими для них. Можливо, це зумовлено відсутністю переконання, що гармонія і стабільність суспільства здатні гарантувати особисту безпеку та безпеку близьких.

За шкалою нормативної цінності *традиція* виявлено статистично значущі відмінності між трьома кластерами ($M_B=4,4$, $M_C=4,0$, $M_H=3,6$, $p=0,0315$, $p=0,0069$, $p=0,0000$).

Відомо, що завжди і всюди соціальні групи розвивають свої ритуали та символи, які відображають їхній досвід. Ці соціальні вияви члени групи оцінюють як традиції та звичаї. Відповідно результатами дослідження підтверджується, що для студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, порівняно з студентами з середнім та низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, більш значимим є традиційний спосіб поведінки, який є символом групової солідарності, виявом єдиних цінностей та гарантією виживання, та виявляється у формі релігійних обрядів, вірувань, норм поведінки. Також результати дослідження ілюструють, що для студентства з середнім та низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, менш значимою ціллю є повага, прийняття звичаїв та ідей, які культура чи релігія декларує людині.

Порівняльний аналіз інтегральних ціннісних конструктів Ш. Шварца («Відкритість змінам», «Збереження», «Самоствердження»,

«Самотрансцендентність») виявив, що у студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з середнім та низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, значущо вищі показники індивідуальної та нормативної цінності «Збереження» ($M_B=2,0$, $M_C=1,7$, $M_H=1,5$, $p=0,0172$ і $M_B=4,9$, $M_C=4,6$, $M_H=4,4$, $p=0,0172$, $p=0,0173$) та індивідуальної цінності «Самотрансцендентність» ($M_B=2,5$, $M_C=2,3$, $M_H=2,3$, $p=0,0067$). Можна зробити висновок, що у студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності більш проявляються цінності колективізму. Вони схильні до обмеження власних дій, схильностей та прагнень, які можуть зашкодити іншим чи порушити соціальні очікування чи норми, до поваги, прийняття звичаїв та ідей, які культура чи релігія декларує людині, а також до розуміння, прийняття, толерантності, захисту добробуту всіх людей та збереження природи.

Статистично значущі відмінності у студентів з різним рівнем етнічної ідентичності, виявлено і за культурно-ціннісними орієнтаціями Ш. Шварца (рис. 3.14).

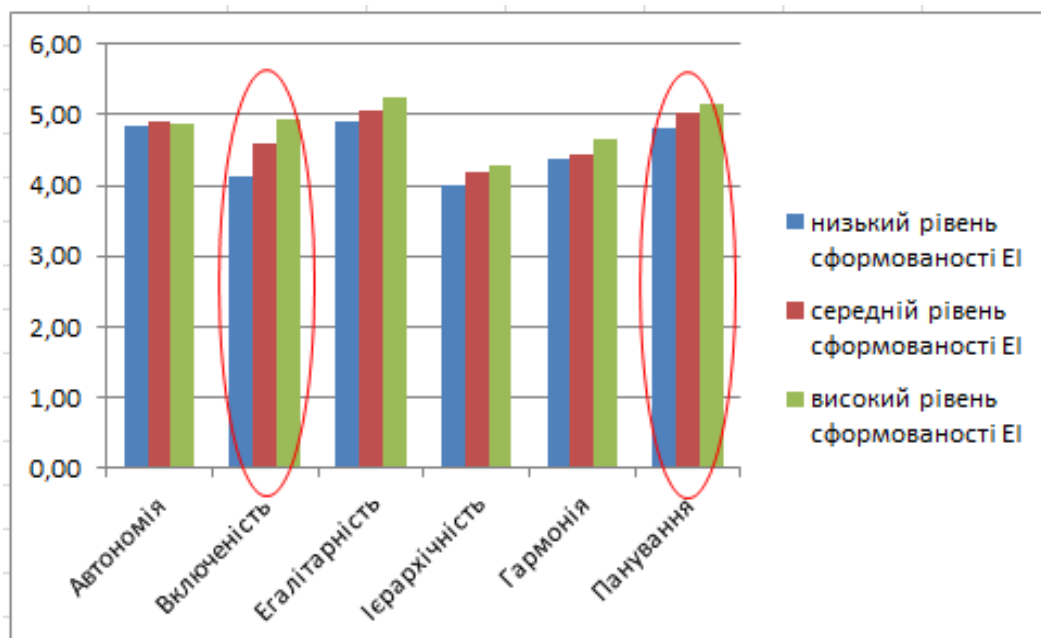

Рис. 3.14. Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій (за Ш. Шварцом) студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

У студентів з високим рівнем етнічної ідентичності, у порівнянні зі студентами з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, виявлено значущо вищі показники за такою культурно-ціннісною орієнтацією Ш.Шварца як *панування* ($M_B=5,2$, $M_H=4,8$, $p=0,0371$).

Студенти зі сформованою етнічною ідентичністю більше орієнтовані на те, щоб змінювати, перетворювати реальність задля досягнення групових чи особистих цілей; вони готові докладати зусилля для активного самоствердження, спрямованого на панування та зміну природного та соціального оточення, та схильні вірити, що проблеми можуть бути вирішені, якщо докласти достатньо зусиль.

Варто зазначити, що за культурно-ціннісною орієнтацією *включеність* виявлено статистично значущі відмінності між трьома кластерами ($M_B=4,9$, $M_C=4,6$, $M_H=4,1$, $p=0,0021$). Найвище значення демонструють студенти із сформованою етнічною ідентичністю, для них важливо бути залученим у суспільне життя. Соціальні відносини, ідентифікація з групою, групова солідарність, прагнення до загальних цілей додають їм сенс життя. Вони схильні розглядати особистість як таку, що належить групі і є продовженням групи.

3.3. Взаємозв'язки культурно-ціннісних орієнтацій з показниками етнічної ідентичності та сенсожиттєвими цінностями

Для виявлення взаємозв'язку між культурно-ціннісними орієнтаціями та *показниками етнічної ідентичності* (самосвідомості) проведено кореляційний аналіз окремо для емпіричних даних студентів з високим, середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності (Додатки 3.1 – 3.3).

В результаті кореляційного аналізу було виявлено такі значущі відмінності (табл. 3.2 – табл. 3.5).

Для студентів, що мають низький рівень етнічної ідентичності, зі зростанням їхньої орієнтації на *інтелектуальну автономію* (слідування власним ідеям та інтелектуальним прагненням, свободу, відкритість до нових ідей, допитливість та креативність), зростають показники етнічної індиферентності та відособлення, і знижуються показники етнічного злиття, етноогоїзму та етноізоляціонізму. І чим менше для них властива *афективна автономія*, тим меншою є вираженість етнічної ідентичності.

Таблиця 3.2

**Значущі коефіцієнти кореляції культурно-ціннісної орієнтації
«Автономія» з показниками етнічної ідентичності ($p \leq 0,05$)**

	Інтелектуальна автономія			Афективна автономія		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Етнічне злиття	-0,33	-0,06	-0,03	0,06	0,03	-0,01
Етнічне відособлення	0,31	0,07	0,15	0,06	0,10	0,13
Етнігілізм	-0,00	-0,08	-0,06	0,12	-0,13	0,08
Етнічна індиферентність	0,39	0,05	0,03	0,11	-0,05	0,30
Норма (позитив. EI)	0,13	0,08	0,40	0,12	0,08	0,13
Етноогоїзм	-0,31	-0,10	-0,12	0,10	-0,11	-0,03
Етноізоляціонізм	-0,32	-0,27	-0,06	0,01	-0,24	0,09
Національний фанатизм	-0,12	-0,25	-0,12	0,06	-0,11	0,05
Шкала позитивності EI	-0,08	0,04	0,28	0,02	0,02	0,14
Шкала невизначеності EI	0,18	0,12	-0,33	0,00	-0,02	-0,07
Когнітивний компонент EI	0,00	0,24	-0,02	0,13	-0,02	0,04
Афективний компонент EI	0,11	-0,11	-0,04	0,17	0,05	-0,01
Заг.показник вираженості EI	0,08	-0,02	-0,06	0,29	0,05	0,01

Натомість, для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності, *інтелектуальна автономія*, навпаки, зумовлює підсилення позитивності етнічної ідентичності та зменшення показників невизначеності. Однак, при

зростанні їхньої *афективної автономії* (прагнення до переживання емоційно позитивних почуттів, до життя, сповненого вражень, потурання своїм бажанням, задоволення, захоплюючого і різноманітного життя) може спостерігатися зростання етнічної індиферентності.

Для студентів з середнім рівнем етнічної ідентичності, зростання *інтелектуальної автономії* підсилює усвідомлення власної належності до етнічної групи (когнітивний компонент) і зменшує прояви національного фанатизму та етноізоляціонізму. Зменшенню етноізоляціонізму сприяє також зростання *афективної автономії* студентів даної групи.

Таблиця 3.3

Значущі коефіцієнти кореляції культурно-ціннісної орієнтації «Включеність» з показниками етнічної ідентичності ($p \leq 0,05$)

	Включеність		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Етнічне злиття	0,49	0,40	0,15
Етнічне відособлення	-0,10	-0,11	-0,07
Етнотігілізм	0,01	-0,29	-0,01
Етнічна індиферентність	-0,16	-0,24	0,07
Норма (позитив. EI)	0,12	0,26	0,10
Етноогоїзм	0,10	-0,06	-0,01
Етноізоляціонізм	0,10	-0,05	0,02
Національний фанатизм	0,03	-0,02	0,00
Шкала позитивності EI	0,31	0,29	0,28
Шкала невизначеності EI	-0,15	-0,25	-0,14
Когнітивний компонент EI	0,18	-0,02	0,16
Афективний компонент EI	0,03	0,29	0,07
Заг.показник вираженості EI	0,11	0,29	0,13

Для студентів, що мають низький рівень етнічної ідентичності, зростання показників етнічного злиття та позитивності етнічної ідентичності можливе при актуалізації культурно-ціннісної орієнтації *включеність*, за якої люди розглядаються як сутності, включені в колективне життя, сенс якого їм додають, насамперед, соціальні відносини, ідентифікація з групою, участь у загальному житті і прагнення до загальних цілей.

Зростання орієнтації на *включеність* сприяє зростанню позитивності етнічної ідентичності і для студентів, що мають високий, і для студентів, що мають середній рівень етнічної ідентичності. Для останніх, актуалізація культурно-ціннісної орієнтації *включеність* підвищує показники етнічного злиття, афективного компоненту етнічної ідентичності та її загального показника, і знижує прояви етнотілізму, етнічної індиферентності та показники за шкалою невизначеності етнічної ідентичності.

Таблиця 3.4

**Значущі коефіцієнти кореляцій культурно-ціннісних орієнтацій
«Егалітарність», «Ієрархічність» з показниками етнічної ідентичності
($p \leq 0,05$)**

	Егалітарність			Ієрархічність		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Етнічне злиття	0,06	0,06	-0,03	0,41	0,14	0,01
Етнічне відособлення	0,13	-0,02	0,01	0,03	-0,02	0,17
Етнотілізм	0,02	-0,33	-0,06	0,17	-0,05	0,12
Етнічна індиферентність	0,08	-0,10	0,05	-0,03	-0,06	0,34
Норма (позитив. EI)	0,10	0,30	0,15	0,03	0,12	-0,03
Етноетілізм	0,00	-0,28	-0,00	0,40	-0,02	0,07
Етноізоляціонізм	-0,03	-0,24	-0,04	0,29	0,01	0,12
Національний фанатизм	-0,05	-0,25	-0,06	0,28	0,01	0,15
Шкала позитивності EI	0,01	0,31	0,35	0,15	0,05	-0,02
Шкала невизначеності EI	0,04	-0,24	-0,34	-0,11	0,03	0,02
Когнітивний компонент EI	0,05	-0,08	0,02	0,31	0,03	0,15
Афективний компонент EI	0,14	0,27	0,03	0,06	0,01	-0,11
Заг.показник вираженості EI	0,11	0,11	0,03	0,14	0,03	0,00

Зростання орієнтації на *егалітарність* (де передбачається, що люди повинні розглядати інших як морально рівних і таких, які мають такі ж базові потреби, вони повинні відповідально співпрацювати один з одним і проявляти турботу про благополуччя кожного, рівність, соціальну справедливість, чесність, допомогу, відповідальність, лояльність) підвищує позитивність етнічної ідентичності та зменшує її невизначеність як для студентів з високим, так і з середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності. Ціннісна

орієнтація на рівні можливості з управління і доступу до матеріальних благ всіх членів суспільства зменшує у студентів з середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності прояви етнотолерантності, етнотолерантності, етноізоляціонізму, національного фанатизму та сприяє зростанню афективного компоненту етнічної ідентичності.

Натомість, при зростанні орієнтації на *ієрархічність* (соціальну владу, авторитет, підпорядкування та добробут, ієрархічну систему запропонованих ролей; при цьому нерівний розподіл влади, ролей і ресурсів вважається логічним і розумним) у студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності зростає етнічна індиферентність, а серед студентів з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності ієрархічність зумовлює зростання показників етнічного злиття, етнотолерантності, етноізоляціонізму, національного фанатизму та когнітивного компоненту етнічної ідентичності.

Таким чином, можна зробити переконливий висновок, що у всіх досліджуваних студентів зі зростанням орієнтації на інтелектуальну автономію знижується етноізоляціонізм. Тобто інтелектуальні прагнення, прагнення до новизни ідей, креативності, допитливості, відкритості сприяють зниженню ксенофобії, змінюють негативне ставлення до міжетнічних шлюбів на позитивне, а також зниженню переконання у перевазі свого народу та визнання необхідності "очищення" національної культури. Тоді як орієнтація на включеність підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності.

А також, слід зазначити, що згідно результатів дослідження можна стверджувати, що у студентів з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на соціальну рівність, справедливість та чесність веде до зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, тобто знижуються прояви національного фанатизму, бачення інших через призму «мій народ найкращий», ксенофобії. Тоді як, культурно-ціннісна орієнтація на ієрархічність, чітке дотримання кожним свого місця в соціальній системі веде, навпаки, до підвищення проявів гіперболізованої

етнічної ідентичності як у студентства з високим рівнем етнічної ідентичності, так і з низьким.

Таблиця 3.5

Значущі коефіцієнти кореляцій культурно-ціннісних орієнтацій «Гармонія», «Панування» з показниками етнічної ідентичності ($p \leq 0,05$)

	Гармонія			Панування		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Етнічне злиття	0,06	0,14	0,02	0,12	0,14	0,02
Етнічне відособлення	0,05	-0,01	0,06	0,06	0,01	0,08
Етнонігілізм	0,01	-0,28	0,04	0,11	-0,11	0,04
Етнічна індиферентність	0,15	-0,04	0,04	0,02	-0,05	0,08
Норма (позитив. EI)	0,30	0,18	0,13	0,08	0,13	0,12
Етноегоїзм	0,00	-0,26	-0,06	0,06	-0,08	-0,01
Етноізоляціонізм	-0,04	-0,12	0,02	0,10	-0,05	0,08
Національний фанатизм	-0,16	-0,11	0,05	0,10	-0,04	0,07
Шкала позитивності EI	0,08	0,29	0,14	0,15	0,11	0,27
Шкала невизначеності EI	0,09	-0,24	-0,08	-0,05	-0,04	-0,16
Когнітивний компонент EI	0,07	0,08	-0,03	0,08	0,07	-0,02
Афективний компонент EI	0,07	0,11	-0,03	0,13	0,03	-0,12
Заг.показник вираженості EI	0,09	0,17	-0,05	0,13	0,09	-0,12

Чим більше актуалізована культурно-ціннісна орієнтація *гармонія* (необхідність бути в добрих стосунках з іншими людьми і фізичним оточенням, цінувати мир і гармонію в суспільстві і природі, намагатися зрозуміти і прийняти світ (а не змінювати його, не управляти, не експлуатувати), мир у світі, світ краси, єдність з природою, захист навколишнього середовища), тим вищими є показники позитивності етнічної ідентичності і для тих, хто має низький, і для тих, хто має середній рівень сформованості етнічної ідентичності. Для останніх, орієнтація на гармонію знижує також прояви етнонігілізму, етноегоїзму та показники за шкалою невизначеності етнічної ідентичності.

Виявлено, що для студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, існує зв'язок між шкалою позитивності етнічної ідентичності та

культурно-ціннісною орієнтацією *панування*, що передбачає активне самоствердження, спрямоване на панування та зміну природного і соціального оточення для того, щоб досягти групових чи особистих цілей.

Для виявлення взаємозв'язку між культурно-ціннісними орієнтаціями та *сенсожиттєвими цінностями* проведено кореляційний аналіз також окремо для емпіричних даних студентів з високим, середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності (Додатки Ж.4 – Ж.6).

В результаті кореляційного аналізу було виявлено такі значущі відмінності (табл. 3.6 – табл. 3.9).

Таблиця 3.6

**Значущі коефіцієнти кореляцій культурно-ціннісних орієнтацій
«Інтелектуальна автономія» та «Афективна автономія»
із сенсожиттєвими цінностями* ($p \leq 0,01$)**

	Інтелектуальна автономія			Афективна автономія		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Процес життя			0,37			0,36
Результат життя			0,31			
Розвиток себе		0,33			0,41	
Духовне задоволення		0,30	0,32		0,38	
Соціальні контакти					0,32	
Матеріальне становище				0,31	0,30	
Збереження індивідуальності		0,32		0,32	0,36	0,32
Професійна сфера		0,31			0,38	
Навчання та освіта					0,31	
Сімейне життя					0,40	
Громадська діяльність					0,31	
Захоплення		0,36			0,33	

* - у таблиці представлено значущі коефіцієнти кореляцій $\geq 0,3$

Виявлено, що культурно-ціннісні орієнтації «Інтелектуальна автономія» та «Афективна автономія» мають зв'язок із сенсожиттєвою цінністю «процес життя» ($r=0,37$; $r=0,36$), однак, лише для студентів, що мають *високий рівень сформованості етнічної ідентичності*. Чим більше

вони поділяють цінності, пов'язані із свободою вибору, можливістю слідувати власним ідеям та інтелектуальним прагненням, бути вільним та відкритим до нових ідей, до розширення власних можливостей, до захоплюючого і різноманітного життя, тим більше вони цінують сам процес життя, схильні вважати його наповненим змістом, сприймають своє життя як щось цікаве та емоційно насичене.

Для студентів, що мають *високий рівень етнічної ідентичності* виявлено також взаємозв'язок культурно-ціннісної орієнтації «Інтелектуальна автономія» із сенсожиттєвими цінностями «результат життя» ($r=0,31$) та «духовне задоволення» ($r=0,32$), а також культурно-ціннісної орієнтації «Афективна автономія» та сенсожиттєвої цінності «збереження індивідуальності» ($r=0,32$). Це свідчить про те, що актуалізація цих культурно-ціннісних орієнтацій зумовлює задоволеність власною самореалізацією та прагнення отримувати моральне задоволення у всіх сферах життя, важливість робити тільки у житті те, що цікаво і що приносить внутрішнє задоволення, і у той же час, прагнення зберегти неповторність і своєрідність своєї особистості, своїх поглядів, переконань, свого стилю життя, прагнучи якомога менше піддаватися впливу масових тенденцій.

Для студентів, що мають *низький рівень сформованості етнічної ідентичності* виявлено лише взаємозв'язок культурно-ціннісної орієнтації «Афективна автономія» із сенсожиттєвими цінностями «матеріальне становище» ($r=0,31$) та «збереження індивідуальності» ($r=0,32$). Чим більше студенти даної групи підтримують для себе цінність «життя має бути сповненим вражень та задоволень», тим більше у них переконаність у тому, що матеріальний достаток є головною умовою їхнього життєвого благополуччя, а високий рівень матеріального добробуту сприяє самооцінці та розвитку почуття власної значущості, при цьому для них важливо також бути незалежними від інших людей.

Для студентів, що мають *середній рівень сформованості етнічної ідентичності* виявлено найбільшу кількість значущих взаємозв'язків. Зокрема,

культурно-ціннісні орієнтації «Інтелектуальна автономія» та «Афективна автономія» мають взаємозв'язки із сенсожиттєвими цінностями «розвиток себе» ($r=0,33$; $r=0,41$), «духовне задоволення» ($r=0,30$; $r=0,38$), «збереження індивідуальності» ($r=0,32$; $r=0,36$), «професійна сфера» ($r=0,31$; $r=0,38$), «сфера захоплень» ($r=0,36$; $r=0,33$). Окрім того, виявлено прямі кореляції «Афективної автономії» з цінностями «соціальні контакти» ($r=0,32$), «матеріальне становище» ($r=0,30$), «навчання і освіта» ($r=0,31$), «сімейне життя» ($r=0,40$) та «громадянська діяльність» ($r=0,31$).

Можна дійти висновку, що для студентів із середнім рівнем етнічної ідентичності, культурно-ціннісна орієнтація «Автономія» (інтелектуальна, афективна), що передбачає можливість висловлювати свої власні потреби, почуття, ідеї, проявляти особисті здібності і знаходити сенс у власній унікальності, і пов'язана з цінностями саморозвитку, пізнання себе, прагнення до самодоскональності та самоактуалізації, важливістю дотримання морально-етичних норм, значущістю спілкування і взаємодії з іншими, актуалізує для молодих людей різні сфери їхнього життя – освітню, професійну, сімейну, суспільну.

Культурно-ціннісна орієнтація «Автономія» сприяє прагненню молоді до підвищення рівня своєї освіченості та розширення кругозору, значущості сфери професійної діяльності (яка обирається у відповідності до власних здібностей та інтересів), важливості всього того, що пов'язано з життям сім'ї та благополуччям родини, а також з життям суспільства, суспільно-політичним життям у державі.

Аналізуючи виявлені значущі взаємозв'язки культурно-ціннісної орієнтації «Включеність» у групах студентів з різним рівнем етнічної ідентичності (табл.3.7), можна зробити висновок, що підтримка та прийняття таких цінностей у культурі як соціальний порядок, повага до традицій, безпека, підпорядкування і мудрість сприяє розвитку у студентської молоді таких сенсожиттєвих цінностей як «розвиток себе», «досягнення», «навчання і освіта» – для осіб із середнім ($r=0,32$; $r=0,37$; $r=0,30$) та високим рівнем ($r=0,33$;

$r=0,32$; $r=0,33$) сформованості етнічної ідентичності; «духовне задоволення», «збереження індивідуальності» і «громадська діяльність» – для студентів з *високим рівнем* етнічної ідентичності ($r=0,35$; $r=0,40$; $r=0,35$); «соціальні контакти» – для тих, хто має *низький* ($r=0,35$) та *високий* рівень ($r=0,35$) етнічної ідентичності, «особистий престиж» і «матеріальне становище» – для осіб з *низьким рівнем* сформованості етнічної ідентичності ($r=0,35$; $r=0,30$), «сімейне життя» – для всіх студентів, а саме з *низьким* ($r=0,43$), *середнім* ($r=0,39$) та *високим* ($r=0,34$) рівнем сформованості етнічної ідентичності.

Таблиця 3.7

Значущі коефіцієнти кореляції культурно-ціннісної орієнтації

«Включеність» із сенсожиттєвими цінностями* ($p \leq 0,01$)

	Включеність		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Розвиток себе		0,32	0,33
Духовне задоволення			0,35
Соціальні контакти	0,35		0,35
Особистий престиж	0,35		
Досягнення		0,37	0,32
Матеріальне становище	0,30		
Збереження індивідуальності			0,40
Навчання та освіта		0,30	0,33
Сімейне життя	0,43	0,39	0,34
Громадська діяльність			0,35

* - у таблиці представлено значущі коефіцієнти кореляції $\geq 0,3$

Варто зазначити, що для студентів з *низьким рівнем етнічної ідентичності*, значущість соціальних відносин, ідентифікація з групою, участь у загальному житті, прагнення до загальних цілей (культурна цінність «Включення»), актуалізує цінності, що пов'язуються, у першу чергу, з прагненнями до встановлення сприятливих взаємовідносин з іншими людьми з метою отримання визнання та матеріального достатку, підвищення власного престижу.

Натомість, для осіб з *високим рівнем етнічної ідентичності* культурно-ціннісна орієнтація «Включеність» актуалізує цінності, пов'язані з особистісним та духовним розвитком, досягненням важливих життєвих цілей, можливістю відстоювати власні ідеї, погляди та переконання, впливати на важливі суспільно-політичні справи через залученість у різні форми громадської діяльності.

Таблиця 3.8

Значущі коефіцієнти кореляцій культурно-ціннісних орієнтацій «Егалітарність», «Ієрархічність» із сенсожиттєвими цінностями* ($p \leq 0,01$)

	Егалітарність			Ієрархічність		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Цілі в житті		0,30				
Розвиток себе		0,36		0,39	0,40	
Духовне задоволення		0,37				
Соціальні контакти				0,37	0,33	
Особистий престиж				0,38	0,39	0,31
Досягнення		0,35		0,38	0,43	
Матеріальне становище				0,46	0,40	0,33
Збереження індивідуальності		0,33		0,37	0,37	0,35
Професійна сфера		0,37			0,34	
Навчання та освіта		0,38				
Сімейне життя	0,31	0,37		0,48	0,41	0,40
Громадська діяльність				0,43	0,41	0,30

* - у таблиці представлено значущі коефіцієнти кореляцій $\geq 0,3$

Культурно-ціннісна орієнтація «Егалітарність» для студентів з *низьким рівнем етнічної ідентичності* має значущий зв'язок лише зі шкалою «сімейне життя» ($r=0,31$). Це може свідчити про те, що такі цінності культури як рівність, справедливість, допомога, відповідальність, лояльність для цієї групи молодих людей є значущими лише у сімейній сфері; вище згадані цінності розглядаються ними як такі, що сприяють сімейному благополуччю, побудові міцних родинних стосунків.

Натомість, культурно-ціннісна орієнтація на рівність, що передбачає соціальну справедливість, те, що люди повинні розглядати інших як морально рівних і таких, які мають такі ж базові потреби, що вони повинні відповідально співпрацювати один з одним і проявляти турботу про благополуччя кожного, для студентів з *середнім рівнем етнічної ідентичності* актуалізується не лише у сімейній сфері ($r=0,37$), але й у сфері навчання і освіти ($r=0,38$) та професійній сфері ($r=0,37$). Крім того, для студентів цієї групи культурно-ціннісна орієнтація «Егалітарність» пов'язана також із сенсожиттєвими цінностями «цілі в житті» ($r=0,30$), «розвиток себе» ($r=0,36$), «духовне задоволення» ($r=0,37$), «досягнення» ($r=0,35$), «збереження індивідуальності» ($r=0,33$), тобто сприяє побудові життєвих планів, що надають життю осмисленості, особистісному та духовному саморозвитку, власній успішності та збереженню власної неповторності та унікальності.

Для студентів з *високим рівнем сформованості етнічної ідентичності* деякі значущі кореляції виявлено, однак коефіцієнти кореляції $< 0,3$ (демонструють слабкий зв'язок), відтак пропонуємо у роботі їх не описувати.

Культурно-ціннісна орієнтація «Ієрархічність», що передбачає соціальну владу, авторитет, підпорядкування, ієрархічний розподіл ролей пов'язується для всіх студентів (з низьким, середнім та високим рівнем етнічної ідентичності), але іноді з різною силою, з такими сенсожиттєвими цінностями як «особистий престиж» ($r=0,38$; $r=0,39$; $r=0,31$), «матеріальне становище» ($r=0,46$; $r=0,40$; $r=0,33$), «збереження індивідуальності» ($r=0,37$; $r=0,37$; $r=0,35$), «сімейне життя» ($r=0,48$; $r=0,41$; $r=0,40$) та «громадська діяльність» ($r=0,43$; $r=0,41$; $r=0,30$). Можна припустити, що чим більше студенти ціннісно орієнтовані на визнання, соціальне схвалення, досягнення високого матеріального статусу, незалежності від інших, тим більше вони схильні підтримувати та поділяти ієрархічний розподіл ролей у суспільстві, погоджуються з обов'язками і правилами, що накладаються на людину, розуміють відповідальність за виконання приписаних їм ролей в цій ієрархічній системі.

Окрім цього, для студентів з *низьким* та *середнім рівнем етнічної ідентичності* культурно-ціннісна орієнтація «Ієрархічність» має ще зв'язок зі шкалами «розвиток себе» ($r=0,39$; $r=0,40$), «соціальні контакти» ($r=0,37$; $r=0,33$), «досягнення» ($r=0,38$; $r=0,43$). А для молоді з *середнім рівнем етнічної ідентичності* уявлення про те, що суспільство покладається на ієрархічні системи різних ролей пов'язується ще й з професійною сферою ($r=0,34$).

Виявлено взаємозв'язок культурно-ціннісної орієнтації «Гармонія» з сенсожиттєвими цінностями «розвиток себе» ($r=0,31$), «духовне задоволення» ($r=0,35$) та «сімейне життя» ($r=0,33$), однак лише для студентів, що мають *середній рівень сформованості етнічної ідентичності*. Важливість зрозуміти і прийняти світ таким, яким він є, бути в гармонії з собою та світом, єднання з природою, прагнення до встановлення добрих стосунків з іншими - лежать в основі їхнього духовного та особистісного розвитку, є необхідною умовою сімейного благополуччя.

Таблиця 3.9

**Значущі коефіцієнти кореляцій культурно-ціннісних орієнтацій
«Гармонія», «Панування» із сенсожиттєвими цінностями* ($p \leq 0,01$)**

	Гармонія			Панування		
	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI	низький рівень EI	середній рівень EI	високий рівень EI
Процес життя						0,35
Розвиток себе		0,31		0,30	0,47	
Духовне задоволення		0,35			0,39	0,36
Соціальні контакти					0,39	
Особистий престиж					0,35	
Досягнення				0,35	0,46	
Матеріальне становище					0,38	
Збереження індивідуальності					0,45	0,34
Професійна сфера					0,45	
Навчання та освіта					0,39	0,36
Сімейне життя		0,33			0,43	
Громадська діяльність					0,37	
Захоплення					0,33	

* - у таблиці представлено значущі коефіцієнти кореляцій $\geq 0,3$

Культурно-ціннісна орієнтація «Панування», що передбачає активне самоствердження, домінування, перетворення реальності (зміна природного і соціального оточення) для студентів з *середнім рівнем етнічної ідентичності* актуалізує дуже широкий спектр сенсожиттєвих цінностей: «розвиток себе» ($r=0,47$), «духовне задоволення» ($r=0,39$), «соціальні контакти» ($r=0,39$), «особистий престиж» ($r=0,35$), «досягнення» ($r=0,46$), «матеріальне становище» ($r=0,38$), «збереження індивідуальності» ($r=0,45$) і стосується різних сфер життя – «професійної сфери» ($r=0,45$), «навчання та освіти» ($r=0,39$), «сімейного життя» ($r=0,43$), «громадської діяльності» ($r=0,37$), «сфери захоплень» ($r=0,33$). Варто зазначити, що у аксіологічному просторі сучасного суспільства підкреслюється важливість розвитку саме індивідуалістично-прагматичних цінностей, важливість бути успішним, цілеспрямованим, реалізованим, багатим, самодостатнім, що безпосередньо впливає на побудову життєвих планів молодих людей, їхнє сприйняття світу. Однак, надмірне фокусування уваги на культурно-ціннісній орієнтації панування у суспільстві (і, відповідно, послаблення цінності гармонії у культурі) може зумовлювати зростання емоційної та соціальної напруженості, розчарованості, знецінення власних досягнень, апатії тощо.

Цікаво, що для молодих людей з *низьким рівнем етнічної ідентичності* культурно-ціннісна орієнтація «Панування» має зв'язок лише з їхніми прагненнями до самореалізації ($r=0,30$) та досягненнями ($r=0,35$). Можна припустити, що існуюча цінність панування у культурі сприймається ними лише з прагматичної точки зору, лише для задоволення власних амбіцій та честолюбства.

Натомість, для студентів з *високим рівнем етнічної ідентичності* цінність панування у культурі актуалізує такі сенсожиттєві цінності як «процес життя» ($r=0,35$), «духовне задоволення» ($r=0,36$), «збереження індивідуальності» ($r=0,34$) та «навчання і освіта» ($r=0,36$). Особи з сформованою етнічною ідентичністю, більшою мірою схильні сприймати

цінність панування через можливість змінювати своє життя на краще, робити його цікавим, емоційно насиченим, сповненим змістом, отримувати моральне задоволення у всіх сферах свого життя. Вони самостверджуються через підвищення рівня своєї обізнаності та компетентності, через розширення кругозору та формування власних, оригінальних та неповторних світоглядних позицій.

3.4. Факторна структура культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

З метою аналізу групування культурно-ціннісних орієнтацій в групі досліджуваних студентів з високим, середнім та низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності, був застосований факторний аналіз (метод головних компонент з Varimax обертанням) (Додаток Л). Проведений факторний аналіз виявив чотирьохфакторну структуру культурно-ціннісних орієнтацій в групі досліджуваних студентів з низьким та середнім рівнем етнічної ідентичності, і трьохфакторну структуру культурно-ціннісних орієнтацій в групі студентів з високим рівнем етнічної ідентичності. Побудовані факторні моделі пояснюють відповідно 79,54%, 77,00% та 63,04% дисперсії отриманих даних. Решта дисперсії зумовлена випадковими впливами, які в даних моделях не розглядаються (табл. 3.10)

Порівняння факторних моделей дозволяє зробити висновки про суттєві відмінності у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

До першого фактору (найбільш вагомого) у факторній структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності увійшли показники інтелектуальної автономії та неприналежності (включеність з від'ємним значенням). Натомість, на першому плані (перший фактор) у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності є гармонія та

неієрархічність, а для студентів з високим рівнем сформованості етнічної ідентичності, відповідно – егалітарність та стриманість (афективна автономія з від’ємним значенням).

Для студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності важливо бути інтелектуально автономним (постійно розширювати свій кругозір, бути допитливим, креативним), вони не прагнуть до того, щоб вважати себе частиною будь-якого колективу чи групи, виявляти почуття приналежності, відтак не схильні ототожнювати себе зі своєю етнічною групою.

Таблиця 3.10

Факторні навантаження для виділених груп досліджуваних

Низький рівень сформованості ЕІ	Середній рівень сформованості ЕІ	Високий рівень сформованості ЕІ
Фактор I «Індивідуалістичні цінності» (24,97%) Включеність (-0,786) Інтелектуальна автономія (0,883)	Фактор I «Гармонія як цінність» (25,99%) Гармонія (0,749) Ієрархічність (-0,863)	Фактор I «Соціальна відповідальність» (23,23%) Егалітарність (0,745) Афективна автономія (-0,781)
Фактор II «Егоцентризм/ Незалежність» (22,57%) Ієрархічність (-0,779) Гармонія (-0,887)	Фактор II «Конформістські цінності» (18,99%) Включеність (0,759) Інтелектуальна автономія (-0,846)	Фактор II «Колективістичні цінності» (22,19%) Включеність (0,659) Ієрархічність (0,514) Інтелектуальна автономія (-0,816)
Фактор III «Гедонізм» (16,49%) Афективна автономія (0,939)	Фактор III «Соціальна відповідальність» (17,27%) Егалітарність (0,873) Афективна автономія (-0,743)	Фактор III «Самоствердження» (16,62%) Панування (0,664) Гармонія (-0,852)
Фактор IV «Справедливість як цінність» (15,55%) Егалітарність (0,786) Панування (-0,820)	Фактор IV «Підпорядкування» (14,74%) Панування (-0,923)	
Загальний % дисперсії даних, яку пояснює факторна модель		
79,54 %	77,00 %	63,04 %

Студенти з середнім рівнем етнічної ідентичності орієнтовані, в першу чергу на те, щоб приймати світ таким, яким він є, вони більше орієнтовані на те, щоб його пізнавати та вивчати, але не змінювати.

Рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншим – є головними цінностями для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності.

Для студентів з середнім та високим рівнем етнічної ідентичності виявилось спільним те, що до другого фактору їхніх факторних моделей увійшли культурно-ціннісні орієнтації включеність та конформність (інтелектуальна автономія з від'ємним значенням), при чому для студентів з високою етнічною ідентичністю вище згадані показники доповнюються ще культурно-ціннісною орієнтацією ієрархічність, яка, у свою чергу, входить разом з негармонійністю (гармонія з від'ємним значенням) у другий фактор моделі студентів з низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності.

Для студентів з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація включеності, тобто залученості у колективне життя, значущість соціальних відносин, поєднується з тенденцією слідувати колективним/груповим (а не власним) ідеям та інтелектуальним прагненням, тобто певною конформністю. Для студентів з високим рівнем етнічної ідентичності є також прийнятним покладатись на ієрархічний розподіл ролей як само собою зрозумілий стан речей і погоджуватися з обов'язками і правилами, які накладають на людину в цій ієрархічній системі.

А от для студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності будь-яка ієрархічність в стосунках (міжособових, суспільних) сприймається як дизгармонійне явище, як таке, що порушує мир і гармонію в суспільстві.

Студенти з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності прагнуть висловлювати свої власні потреби, почуття, ідеї, проявляти особисті здібності та узгоджувати їх з іншими членами етнічної групи, в деякій мірі,

популяризувати свої власні ідеї в оточуючому соціальному середовищі, а також прислухатись до цікавих думок інших.

Покладатись на ієрархічні системи запропонованих ролей є важливим для студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності, оскільки забезпечує відповідальну поведінку. У процесі соціалізації вони схильні приймати ієрархічний розподіл ролей як само собою зрозумілий стан речей і погоджуватися з обов'язками і правилами, які накладають на людину. При цьому підкреслюється відповідальність людей за виконання приписаних їм ролей в ієрархічній системі.

Третій фактор у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з високим рівнем етнічної ідентичності утворено показниками панування та негармонійність (гармонія з від'ємним значенням). Можна припустити, що підвищена чутливість до відсутності порядку, балансу та соціальної справедливості у суспільному житті, не бажання приймати світ таким, який він є, спонукає студентів даної групи до того, щоб брати ініціативу у власні руки, змінювати, перетворювати реальність задля досягнення групових чи особистих цілей, брати відповідальність за життя і добробут своїх співгромадян.

Тоді як третім фактором у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності є афективна автономія, а для студентів з середнім рівнем етнічної ідентичності – егалітарність та афективна стриманість (афективна автономія з від'ємним значенням).

Логічним висновком виявляється те, що студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності є більш егоцентричними, зосередженими на власних бажаннях, схильні висловлювати свої власні потреби, почуття, ідеї, проявляти особисті здібності, прагнути до переживання емоційно позитивних почуттів. Тоді як, студенти з середнім рівнем етнічної ідентичності, навпаки, схильні до обмежень власних потреб за ради задоволення колективних потреб, схильні до

раціонального та тверезого підходу у вирішення індивідуальних та суспільних завдань. Для даної групи студентів важливою умовою функціонування суспільства вважається соціальний порядок та рівність. Вони схильні прагнути творення суспільства з рівними можливостями для усіх та доступу до матеріальних благ всіх членів цього суспільства.

Спільним для студентів з середнім та низьким рівнем етнічної ідентичності виявилось те, що до четвертого фактору їхніх факторних моделей увійшла культурно-ціннісна орієнтація непанування (панування з від'ємним значенням), яка доповнюється у групі студентів з середнім рівнем етнічної ідентичності ще й егалітарністю.

Отже, активні дії по досягненню групових цілей та завдань не характерні для даної групи студентів, і як наслідок, прагнення до перетворення соціальної реальності, зміни природного та соціального оточення з метою досягнення різних групових цілей, відповідно, не актуалізовано.

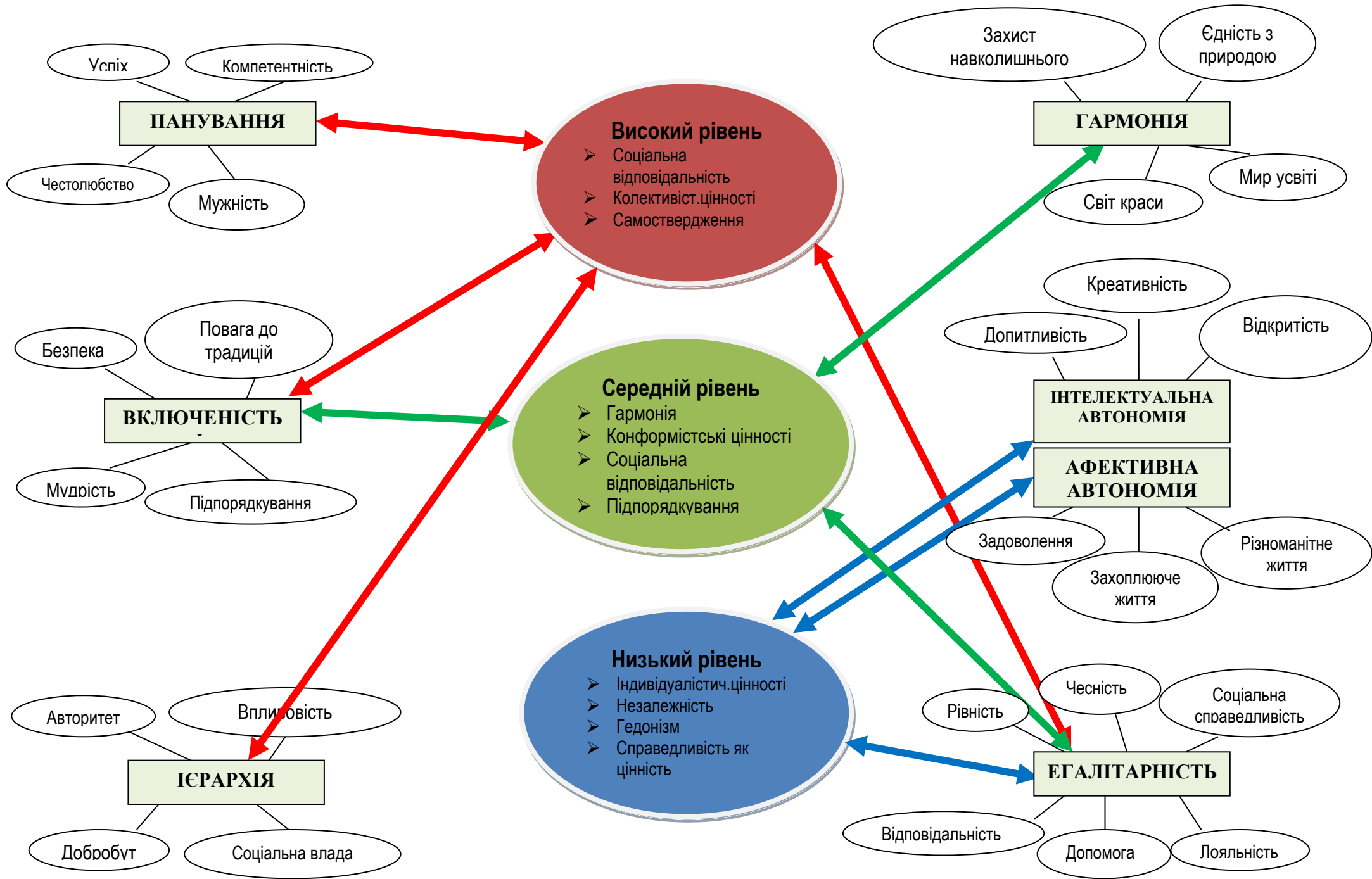
Вони схильні вважати людину та навколишнє середовище як діалектичну єдність, вірити, що середовище сприяє існуванню людини, тобто компоненти даної системи залежать один від одного і чутливо реагують на будь-які зміни. Так, наприклад, природний компонент середовища змінюється у зв'язку з впливом на нього матеріально-енергетичних та інформаційних чинників техногенного компонента. У той же час соціальний компонент підтримується життєво забезпечувальними функціями природного.

Етнічна диверсифікація у сучасному світі з однієї сторони все більше розмивається, однак, з іншої сторони, робиться більший акцент на етнодиференціюючих аспектах особистості. Етнодиференціюючими ознаками традиційно виступають мова, традиції, звичаї, релігія, історична територія, а також цінності та культурно-ціннісні орієнтації. Як можемо резюмувати, існує взаємозв'язок між рівнем етнічної ідентичності та культурно-ціннісними

орієнтаціями. Індивідуалістичний підхід до життя тягне за собою зниження рівня етнічної ідентичності, етнічність стає розмитою, значення традиційного підходу до життя та саме дотримання традицій стає не актуальним, не логічним. Більшої ваги набирає індивідуалістичний підхід до життя, покладання на самого себе.

Відповідно до мети та завдань наукової роботи, на основі узагальнення отриманих результатів розроблено емпіричну модель культурно-ціннісних орієнтацій (рис. 3.15).

В результаті дослідження було виявлено, що такі культурно-ціннісні орієнтації осіб як «Егалітарність», «Включеність», «Ієрархія» та «Панування» знаходяться у тісному взаємозв'язку з високим рівнем етнічної ідентичності у студентів. Таким чином, цінності рівності у суспільстві, відповідальності кожного його суб'єкта і перед кожним його суб'єктом, взаємної допомоги, відстоювання соціальної справедливості передбачають наявність високого рівня їх етнічної ідентичності. Контroversійним видається взаємозв'язок культурно-ціннісної орієнтації «Ієрархія» у поєднанні з культурно-ціннісною орієнтацією «Егалітарність» у студентів з високим рівнем етнічної ідентичності. Однак, можемо це пояснити бажанням наявності певного порядку, ієрархічного розподілу ролей для визначення обов'язків та правил поведінки поряд з рівністю усіх членів суспільства. Культурно-ціннісна орієнтація включеності у колективне життя, значущості соціальних відносин також поєднується з високим рівнем етнічної ідентичності. Зрозумілим є бажання узгоджувати власні потреби, почуття, ідеї з іншими членами етнічної групи і в той же час поширювати власні ідеї в суспільстві та прислухатись до тверджень інших в осіб, які цінують власні етнічні традиції, дотримуються їх та прагнуть передавати наступним поколінням.

- Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів з високим рівнем етнічної ідентичності
- Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів з середнім рівнем етнічної ідентичності
- Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів з низьким рівнем етнічної ідентичності

Рис.3.15. Емпірична модель культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

Культурно-ціннісна орієнтація «Панування» студентів передбачувано іде в ногу з високим рівнем етнічної ідентичності, спонукає брати ініціативу у власні руки, підтверджується ініціативою в плані дослідження власної етнічної групи, звичаїв, традицій, а також активної участі в певних організаціях, створених представниками своєї етнічної групи. Загалом виявлено, що універсалістські та колективістські цінності знаходяться в прямій залежності з високим рівнем етнічної ідентичності людини. Потреба робити щось вартісне для суспільства, своєї етнічної групи, відкладаючи власні інтереси на другий план, виступає життєвонеобхідною. Досліджено, що важливими є саме колективістичні цінності, оскільки спостерігається прагнення бути в системі, в команді, займати своє місце. Таким чином, коли переважають колективістичні цінності людині характерний високий рівень етнічної ідентичності, який передбачає саме приналежність до системи, позиціонування себе як важливого компоненту цієї системи та почуття себе вагомою її частинкою. Дане дослідження підтверджує думку І. Мейжис, що в основі європейських колективістичних цінностей лежать ідеї рівності і прав людини [55, с. 18-28].

Також встановлено, що культурно-ціннісні орієнтації «Включеність», «Гармонія» та «Егалітарність» знаходяться в прямому взаємозв'язку з середнім рівнем етнічної ідентичності студентів. Знаходячись на межі індивідуалістичних та колективістичних цінностей вони прагнуть досягнення гармонії в суспільстві, миру у всьому світі, єдності з природою, суспільством. Для цієї категорії студентів характерне прийняття світу таким, яким він є, його вивчення та пізнання, що видається логічним, оскільки люди з середнім рівнем етнічної ідентичності знаходяться в постійному пошуку себе, пошуку свого Я, є відкритими та сприйнятливими до оточуючого середовища. Більше того, соціальні відносини мають велике значення, тому групові ідеї та прагнення домінують над індивідуальними. В

той же час, виявлено обернений взаємозв'язок з культурно-ціннісною орієнтацією «Панування», що свідчить про амбівалентність, певну пасивність даної групи студентів.

Своєрідна невизначеність може тягнути за собою хаотичність при прийнятті рішень, таким чином студенти не готові виявляти чітко свою позицію, відстоювати власні інтереси, а також інтереси групи, виступають не ініціативними. Визначено, що інтелектуальна та афективна автономія, егалітарність як культурно-ціннісні орієнтації ідуть в прямій взаємозалежності з низьким рівнем етнічної ідентичності студентства. Індивідуалістичні цінності переважають в осіб з низьким рівнем етнічної ідентичності.

Логічним виступає факт висування на перший план власних потреб, ідей, надання їм прерогативи над потребами групи, суспільства загалом, яке видається сковуючим чинником генерування нових ідей, прогресу. Прагнення незалежності проявляється у не прийнятті ієрархічності, у прагненні іти своїм власним індивідуальним шляхом, а не протоптаною стежкою інших представників групи, отримуючи при цьому задоволення від різноманітного та захоплюючого життя. Цінність егалітарності для цієї групи студентів сприймається як рівні можливості для кожного. Контroversійними видаються цінності егалітарності, але рівність в даному контексті розглядається як рівні можливості для кожного індивіда, кожної особи.

Як влучно зазначає В. Васютинський, індивідуально-особистісне самоствердження в соціумі є важливим чинником колективістської позиції як бази просоціальної поведінки особистості [11, с.21]. Переконавання й почуття окремих людей зливаються у суспільні, об'єднуються та формують колективну свідомість, яка нівелює кордони, розмежовуючі людей, що постійно повинні визначатись між індивідуалізмом та колективізмом. Таким чином, процес визначення набуває ціннісного характеру.

На основі факторного аналізу виокремлені профілі культурно-ціннісних орієнтацій досліджуваних студентів. Профіль культурно-ціннісних орієнтацій студентів визначається як сукупність основних типових рис студентів, набір певних згрупованих характеристик культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді. У результаті дослідження вдалося виокремити три профілі культурно-ціннісних орієнтацій студентів, які можемо назвати колективістським, індивідуалістично-колективістським та індивідуалістичним. Розглянемо їх детальніше.

Таким чином, можна резюмувати, що студенти з високим рівнем етнічної ідентичності характеризуються переважанням колективістських цінностей, їм притаманний колективістський профіль культурно-ціннісних орієнтацій. Домінуючими культурно-ціннісними орієнтаціями для даної групи досліджуваних виявились включеність, егалітарність, панування, що мають виражений колективістський контекст. Стосунки між суспільством та особистістю розглядаються як такі, за яких розвиток суспільства загалом сприяє розвиткові кожної окремої особистості, а також розвиток особистості є запорукою прогресу суспільства. У стосунках між людьми опираються на взаємодопомогу, виконання обов'язків перед суспільством, поєднання особистих інтересів з громадськими, почуття відповідальності перед суспільством за власні вчинки та поведінку. Дана група досліджуваних характеризується тим, що на них можна опиратись при формуванні державницьких цілей, гуртуванні українського народу, досягненні важливих для суспільства завдань. Оскільки важливими є цінності рівності, соціальної справедливості, відповідальності, досліджувані прагнуть допомагати іншим, а також очікують підтримки та допомоги від людей поряд. Взаємодопомога в їхньому баченні є обов'язковим елементом стосунків у суспільстві, умовою виживання людства в сучасному світі. Важливим моментом є відсутність прагнення нівелювати індивідуальні відмінності між людьми, а навпаки

робиться наголос на тому, що лише у групі, суспільстві людина може повністю розкрити свої здібності та потенціал. Щодо відповідальності у студентів з колективістським профілем культурно-ціннісних орієнтацій, то вона очевидно є розмитою, оскільки виявляється брак відповідальності індивідуальної. Таким чином, можемо припускати, що відповідальністю наділяють здебільшого невелику групу лідерів .

Індивідуалістично-колективістський профіль культурно-ціннісних орієнтацій характерний для студентів з середнім рівнем етнічної ідентичності. Амбівалентність студентів, які належать до даного профілю культурно-ціннісних орієнтацій полягає у знаходженні на межі індивідуалістичних та колективістських цінностей. Студентська молодь даного профілю характеризується бажанням досягнути гармонії та миру у суспільстві, єдності з навколишнім середовищем. Однак, опиратись на студентську молодь з індивідуалістично-колективістським профілем культурно-ціннісних орієнтацій при формуванні активної суспільної громадської позиції не варто, оскільки вони не схильні активно відстоювати не лише суспільні, але й власні позиції, інтереси. Виходячи з ситуації, що дана категорія студентської молоді орієнтована приймати світ таким, яким він є, пізнавати та вивчати, не змінюючи його. Безперечно у кожній культурі існують як риси індивідуалізму, так і властивості колективізму. Їх співвідношення у різних культурах суттєво відрізняється.

Студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності характеризуються індивідуалістичним профілем культурно-ціннісних орієнтацій. Дана група досліджуваних надає перевагу відстоюванню особистих цілей та самостійності власних дій. Важливим принципом для них є те, що коли індивід турбується про власну вигоду, то одночасно приносить користь суспільству. У сьогоденні дана ідея виглядає раціональною. Зробивши щось доброго для себе, особистість інвестує не лише у себе, але й у свою

спільноту, країну та людство загалом. Для даного профілю культурно-ціннісних орієнтацій студентів домінуючими виявились автономія та егалітарність. Безперечно індивідуалізм сприяє розвитку самостійності, рівності в розумінні рівних можливостей для кожної окремої людини.

Загальновідомо, що у колективізмі та індивідуалізмі є як переваги, так і недоліки. Індивідуалізм, який передбачає необмежену свободу вибору особистості може призводити до форм поведінки, які можуть бути загрозою благополуччю інших людей (мова йде про злочинність, алкоголізм, наркоманію). Тоді як колективізм корелює зі схильністю людей до безвідповідальності, витисненням зі свідомості думки про цінність особистості думкою про значимість групи, падінням довіри до самого себе. Найбільш ефективна діяльність людини можлива за умови об'єднання зусиль особистостей для досягнення колективної мети, а саме інтегрування індивідуалізму та колективізму.

3.5. Рекомендації із організації соціально-психологічної роботи із підвищення усвідомлення студентами своїх культурно-ціннісних орієнтацій та активізації розвитку їхньої етнічної ідентичності

В сучасних умовах розвитку українського суспільства одним із пріоритетних завдань є виховання національно свідомого, патріотичного, готового взяти на себе відповідальність за розвиток і збереження цінностей та культурних здобутків української держави молодого покоління.

Констатування вихідного рівня розвитку культурно-ціннісних орієнтацій студентів сприяє напрацюванню методичних та психологічних заходів стосовно їх розвитку. Галян І.М. виокремлює такі етапи формування міжкультурних ціннісних орієнтацій як засвоєння цінностей культури; особистісні перетворення на основі особистісних цінностей; проектування

подальшого особистісного розвитку [20]. Для формування культурно-ціннісних орієнтацій можуть бути застосовані аналогічні етапи. Нав'язати людині систему цінностей досить складно, адже цінності засвоюються лише у процесі саморозвитку особистості. При формуванні ціннісних орієнтацій важливим є зв'язок системи цінностей, потреб, інтересів наукового наставника, викладача та студента з особливостями їх діяльності. Бажаним результатом такої співпраці є виникнення ціннісно-сислової компетенції, а саме здатності бачити і розуміти довкілля, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, вміти вибирати цільові та смислові настановлення для своїх дій і вчинків, приймати рішення.

Гностичний компонент розвитку культурно-ціннісних орієнтацій полягає у діях нагромадження знань про культурно-ціннісні орієнтації, про керування процесом їх формування у студентів, про механізми розвитку культурно-ціннісних орієнтацій. Конструктивний компонент окреслюється діями викладача чи наставника академічної групи із підбору та структурування інформації про наявні культурно-ціннісні орієнтації, способи впливу на особистість студента. Дії, спрямовані на визначення цілей процесу формування та розвитку культурно-ціннісних орієнтацій студентів, окреслюють проектувальний компонент. Організаторський компонент системи формування культурно-ціннісних орієнтацій студентів полягає у залученні студентів в організацію управління процесом формування та розвитку.

Результати дослідження І. Галяна засвідчили потребу проведення планомірної цілеспрямованої роботи для формування міжкультурних ціннісних орієнтацій. У дослідженні наголошується на великому значенні читання та обговорення тексту в формуванні цінностей, ціннісних орієнтацій молоді. Науковець зазначає, що при організації роботи з розвитку

міжкультурних ціннісних орієнтацій важливим є поєднання поетапного формування міжкультурних ціннісних орієнтацій та структури міжкультурної освітньої ситуації. До поетапного формування міжкультурних ціннісних орієнтацій відносять засвоєння цінностей культури, особистісні перетворення, що ґрунтуються на засвоєних цінностях та планування майбутнього особистісного розвитку.

Соціокультурний простір, як зазначає І. Галян, поєднує досвід діяльності і досвід ставлень молоді до світу, до людей, до себе. Цей момент є важливим для передачі цього досвіду і для формування здібностей до виокремлення цінностей. Освітнє середовище потрібно забезпечувати дидактичним та розвивальним контекстом. Під дидактичним контекстом науковець має на увазі обставини навчальної співпраці викладача та студента. Дані обставини є результатом чіткого відбору, побудови і застосування викладачем елементів змісту, прийомів з метою успішного становлення ціннісних орієнтацій студентів в навчальній діяльності.

В контексті корекційно-розвивальних та освітньо-виховних заходів важливо звернути увагу на авторську програму психологічного супроводу розвитку етнічної самосвідомості Ставицького Г.А. Основними завданнями цієї програми виступали розширення розуміння понять етнос, етнічна ідентичність; аналіз та усвідомлення передумов формування етнічної приналежності; актуалізація почуття етнічної ідентичності; підвищення інтересу до збільшення знань про власну культуру та інші культури; посилення етнічної ідентичності, збільшення меж етнічної самосвідомості, толерантності; стимулювання розвитку міжкультурної компетентності тощо. Важливим завданням було розширення розуміння специфіки культури, ментальних характеристик, традицій українського народу. Ефективність соціально-психологічного тренінгу з актуалізації потенціалу етнічної

самосвідомості та авторської програми була перевірена експериментально. Результати показали, що тренінг та авторська програма спричинили зростання пізнавально-когнітивної усвідомленості етнічності. А також було визначено зменшення емоційно-афективної виразності усвідомленості цієї етнічності. У цілому, це привело до позитивної поведінково-діяльнісної спрямованості молодих людей на реалізацію етнічної самосвідомості в щоденній діяльності. Таким чином, узгодженість показників когнітивного, конативного та афективного компонентів етнічної самосвідомості досліджуваних частково чинила позитивний вплив на прояви толерантної спрямованості на взаємодію з членами інших етнічних груп [81].

З метою підвищення усвідомлення студентами цінностей та їхньої актуалізації, адже лише в разі їх усвідомлення і сприйняття особистістю як, ціннісних (в нашому контексті як культурно-ціннісних) орієнтацій, цінності набувають соціального сенсу, справляють вплив на свідомість та поведінку особистості, а також активізації розвитку етнічної ідентичності вважаємо за доцільне проведення зі студентами соціально-психологічної роботи.

Така робота передбачає здійснення психодіагностичних, інформаційно-просвітницьких, корекційно-розвивальних заходів.

Психодіагностичні заходи можуть бути спрямовані на визначення: рівня сформованості етнічної ідентичності студентів за допомогою методики вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні; для, оцінки емоційного компоненту етнічної ідентичності та оцінки відчуття себе представником свого народу (методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарко та Н. Лебедєвої); трансформацій етнічної самосвідомості (методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.Солдатової та С. Рижової); усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових категорій (методика самоопису М. Куна, Т. Мак-

Партланда «Хто Я»), вираженості етнічної ідентичності етнічної ідентичності студентства (шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю Н. Лебедевої), а також вияв ціннісного ставлення до свого народу, етносу, і разом з цим, толерантне ставлення до інших народів, етносів, їх традицій, звичаїв, особливостей та представників.

Інформаційно-просвітницькі заходи передбачають поглиблення знань про свій та інші етноси, розвиток рефлексивних здатностей студентства щодо своєї етнічної та національної приналежності, як власної системи цінностей та культурно-ціннісних орієнтацій, так і інших людей, та їхнього впливу на свідомість і поведінку.

Такі заходи можуть реалізовуватися за допомогою проведення лекції, бесід, конференції на теми: «Етноси та їх ознаки», «Український етнос та його ознаки», «Етногенез українців», «Етнічна ідентичність», «Цінності українського народу» в під час викладання курсів з етнопсихології, крос-культурної психології. Для формування афективного компонента етнічної ідентичності рекомендуємо проводити бесіди, лекції, конференції на теми: «Світові здобутки української культури», «Видатні постаті українського народу», «Дотримання традицій, обрядів, свят етносу», «Цінності українського народу» та ін., з метою підвищення, як поваги до власного етносу, так і толерантності до інших етнічних груп та народів.

Корекційно-розвивальні заходи можуть бути спрямовані на підвищення усвідомлення студентами своїх цінностей, культурно-ціннісних орієнтацій та їхню актуалізацію, а також на активізацію розвитку як етнічної ідентифікації, так і процесу ідентифікації в цілому, розвитку етнічної ідентичності та її компонентів.

Коли мова йде про стабілізацію етнічної ідентичності, важливим є комплексний підхід психологічного супроводу. У процес психологічного

супроводу повинні бути залучені учасники навчально-виховного процесу. Цей процес повинен включати групові та індивідуальні консультації для студентів, батьків, викладачів, наставників груп, а також різні форми психокорекційного впливу на корекцію етнічної ідентичності. Визначені особливості етнічної ідентичності стануть у пригоді при оцінці великого значення збереження самобутності етнічної групи, збереження своєї національності, свідомого співвіднесення себе зі своєю етнічною групою, актуалізації проблеми взаємозумовлення національного та етнічного виховання та розвитку усвідомлення себе представником власної етнічної групи. Проаналізувавши цей феномен можливим є окреслення рекомендацій студентам, викладачам, наставникам груп, які уможливають поширення знань та любові до своєї етнічної групи, нації та Батьківщини.

Освіта, яку здобувають студенти у вищих навчальних закладах, впливає на розвиток національної та етнічної ідентичності. Знання про ознаки своєї та інших етнічних груп, які здобуті самостійно або ж у взаємодії з представниками етнічних груп, сама взаємодія із впливовими та усім відомими представниками своєї етнічної групи, а також взаємодія з представниками інших етнічних груп виступають чинниками розвитку етнічної ідентичності. Окрім того, прихильне ставлення студентської молоді до представників своєї етнічної групи разом з толерантним ставленням до представників інших етнічних груп сприяє розвитку позитивної етнічної ідентичності.

Говорячи про механізм розвитку етнічної ідентичності потрібно наголосити на етнічній ідентифікації. Етнічна ідентифікація передбачає ототожнення себе з певною етнічною групою, що проявляється в почутті належності до етнічної групи та базується на емоційному зв'язку. Цей емоційний зв'язок, у свою чергу, сформований системою чітких уявлень і

оцінок великої кількості ознак діяльності, дотриманням норм та цінностей етнічної групи.

Надзвичайно важливими вважається створення сприятливих умов формування етнічної ідентичності студентської молоді. До таких основоположних психолого-педагогічних умов формування етнічної ідентичності можна віднести:

- Організація викладачами та наставниками академічних груп періодичної співпраці зі студентами з метою розвитку позитивного змісту та стабілізації рівнів когнітивного та афективного компонентів етнічної ідентичності;

- Систематичне проведення викладачами та наставниками академічних груп виховних та розвивальних заходів для становлення позитивної етнічної ідентичності, зростання когнітивного та афективного рівнів етнічної ідентичності;

- Наявність у викладачів та наставників академічних груп позитивної етнічної ідентичності, яка проявляється у ставленні з великою повагою до представників своєї етнічної групи та толерантному ставленні до представників інших етнічних груп;

- Наявність у викладачів та наставників академічних груп високого рівня когнітивного компонента етнічної ідентичності, який проявляється у глибоких знаннях про традиції, звичаї, культуру та історію своєї етнічної групи та демонстрування їх студентам;

- Наявність у викладачів та наставників академічних груп високого рівня афективного компонента етнічної ідентичності, який проявляється у любові до мови етнічної групи, гордості за історію та культуру своєї етнічної групи та демонстрування їх студентам;

- Демонстрування викладачами та наставниками академічних груп поваги до представників власної етнічної групи та толерантного ставлення до представників інших етнічних груп;

- Сприяння та утвердження прагнень студентів спілкуватися етнічною мовою, підтримувати традиції та звичаї своєї етнічної групи.

Таким чином, неможливо переоцінити наявність організованої взаємодії викладачів, наставників академічних груп та студентської молоді у процесі формування та трансформації етнічної ідентичності. Особливо якщо така взаємодія має на меті підвищення рівня сформованості етнічної ідентичності. У такій взаємодії здійснюється утвердження сформованості етнічної ідентичності викладачів та наставників, а також стають активними механізми етнічної ідентифікації, чиниться цілеспрямований розвивальний вплив на компоненти етнічної ідентичності студентської молоді.

Згідно результатів проведеного дослідження, вважаємо за доцільне сприяти активізації у студентства орієнтації на інтелектуальну автономію, оскільки у всіх досліджуваних знижуються показники етноізоляціонізму. Психологи вищих навчальних закладів, і особливо викладачі та наставники академічних груп, сприяючи та підкріплюючи інтелектуальні прагнення, прагнення до новизни ідей, креативності, допитливості, відкритості студентської молоді, здатні сприяти зниженню ксенофобії.

Для зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, ксенофобії, можна рекомендувати психологам в процесі тренінгової роботи сприяти актуалізації культурно-ціннісної орієнтації «егалітарність», тобто соціальної рівності, справедливості, чесності; подоланню стереотипних уявлень, щодо представників різних етносів тощо. Також з метою протидії дискримінації та цькуванню в молодіжному середовищі важливою є сумісна робота

психологів, викладачі та студентів із розробки ефективних способів вирішення цих негативних явищ, а також їх профілактики та попередження.

Таким чином пропагуючи культурно-ціннісні орієнтації інтелектуальної автономії, включеності, егалітарності, гармонії, педагоги, психологи, громадські діячі можуть знизити прояви етнотолерантності, етнотолерантності, етнотолерантності, національного фанатизму, а також сприяти зростанню позитивності етнічної ідентичності у суспільстві.

Висновки до третього розділу

За допомогою проведеного кількісного та якісного аналізу результатів дослідження було виявлено, що всі досліджувані студенти більше орієнтовані на теперішнє, на сучасні події. Їхні цінності зосереджені на людині, її правах, покликанні, розвитку її здібностей, самореалізації та самоактуалізації. Певним чином, вони схильні визнавати право суспільства регулювати поведінку людини опираючись на мораль, етичні норми і правила, а також приймати індивідуальні рішення в процесі погодження взаємних потреб, інтересів і планів на майбутнє з групою, сім'єю, робочим колективом. Крім того, група досліджуваних студентів схильні цікавитись екологічними питаннями, гармонією з природою, її збереженням.

А також, виявлено, що для студентів, які мають низький рівень етнічної ідентичності, зростання показників етнічного злиття та позитивності етнічної ідентичності можливе при актуалізації культурно-ціннісної орієнтації *включеність*, за якої люди розглядаються як сутності, включені в колективне життя, сенс якого їм додають, насамперед, соціальні відносини, ідентифікація з групою, участь у загальному житті і прагнення до загальних цілей.

Встановлено, що у студентів з високим та середнім рівнем етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на соціальну рівність,

справедливість та чесність веде до зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, тобто знижуються прояви національного фанатизму, бачення інших через призму «мій народ найкращий», ксенофобії. Тоді як, культурно-ціннісна орієнтація на ієрархічність, чітке дотримання кожним свого місця в соціальній системі веде, навпаки, до підвищення проявів гіперболізованої етнічної ідентичності як у студентства з високим рівнем етнічної ідентичності, так і з низьким.

Цікавим виявився факт, що у всіх досліджуваних студентів зі зростанням орієнтації на інтелектуальну автономію знижується етноізоляціонізм. Тобто інтелектуальні прагнення, прагнення до новизни ідей, креативності, допитливості, відкритості сприяють зниженню ксенофобії, змінюють негативне ставлення до міжетнічних шлюбів на позитивне, а також зниженню переконання у перевазі свого народу та визнання необхідності "очищення" національної культури. Тоді як орієнтація на включеність підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності.

Виявлено, що рієнтація на гармонію знижує також прояви етнотілізму, етноогоїзму та показники за шкалою невизначеності етнічної ідентичності.

Культурно-ціннісна орієнтація «Автономія» сприяє прагненню молоді до підвищення рівня своєї освіченості та розширення кругозору, значущості сфери професійної діяльності (яка обирається у відповідності до власних здібностей та інтересів), важливості всього того, що пов'язано з життям сім'ї та благополуччям родини, а також з життям суспільства, суспільно-політичним життям у державі.

Доведено, що цінності рівності у суспільстві, відповідальності кожного його суб'єкта і перед кожним його суб'єктом, взаємної допомоги,

відстоювання соціальної справедливості передбачають наявність високого рівня їх етнічної ідентичності.

Встановлено, що культурно-ціннісні орієнтації включеність, гармонії та егалітарності знаходяться в прямому взаємозв'язку з середнім рівнем етнічної ідентичності студентів. Знаходячись на межі індивідуалістичних та колективістичних цінностей вони прагнуть досягнення гармонії в суспільстві, миру у всьому світі, єдності з природою, суспільством.

Визначено, що інтелектуальна та афективна автономія, егалітарність як культурно-ціннісні орієнтації ідуть в прямій взаємозалежності з низьким рівнем етнічної ідентичності студентства. Індивідуалістичні цінності переважають в осіб з низьким рівнем етнічної ідентичності.

З'ясовано, що чим більше студенти ціннісно орієнтовані на визнання, соціальне схвалення, досягнення високого матеріального статусу, незалежності від інших, тим більше вони схильні підтримувати та поділяти ієрархічний розподіл ролей у суспільстві, погоджуються з обов'язками і правилами, що накладаються на людину, розуміють відповідальність за виконання приписаних їм ролей в цій ієрархічній системі.

Основні результати та положення розділу висвітлені автором в 4 наукових працях, 1 з яких опублікована у фаховому виданні [74].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні структури культурно-ціннісних орієнтацій залежно від рівня етнічної ідентичності студентів, особливостей взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів. Здійснений науково-теоретичний аналіз проблеми й узагальнення результатів емпіричного дослідження дозволили зробити наступні висновки.

1. Культурно-ціннісні орієнтації розуміються як складні згруповані динамічні принципи, що визначають спрямованість мислення і діяльності особи при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи, міжособового ставлення, проблеми часового фокусу людського життя, мотивації поведінки, а також формують світогляд представників певної культури. Етнічну ідентичність розглянуто як динамічний, багатовимірний конструкт, як результат процесу усвідомлення, оцінки та переживання своєї приналежності до певної етнічної спільноти за такими характеристиками приналежності як культурна спадщина, релігія, мова, звичаї, обряди, місце походження. За результатами теоретичного аналізу побудовано теоретичну модель, в якій представлені структура, біполярні типи, виміри культурно-ціннісних орієнтацій та їхній взаємозв'язок з етнічною ідентичністю та її компонентами, на основі якої розроблено програму емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

2. Розкрито особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних. Встановлено, що студенти сільського походження, у порівнянні зі студентською молоддю з обласних міст, демонструють значущо вищі показники *етнічного злиття*, *етноегоїзму* та цінності *традиція*, а у порівнянні зі студентами міст мають статистично значущо нижчі показники *етнічної індиферентності*. У дівчат, на відміну

від хлопців, констатовано значущо вищі показники *етнічного злиття* і таких цінностей як *розвиток себе, активні соціальні контакти, професійна сфера, навчання і освіта, сімейне життя, універсалізм, безпека, гедонізм, конформність та доброзичливість*; тоді як у хлопців значущо зафіксовано вищі значення показників *етнічної індиферентності та невизначеності етнічної ідентичності*.

3. Виявлено особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів: зі зростанням культурно-ціннісної орієнтації на *інтелектуальну автономію* знижується етнотогоїзм, етноізоляціонізм і національний фанатизм; зі зростанням орієнтації на *афективну автономію* зростає загальний показник етнічної ідентичності, зокрема посилюється її афективний компонент; орієнтація на *включеність* сприяє етнічному злиттю, підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності та сприяє формуванню етнічної ідентичності (як когнітивного, так і афективного її компонента), а також зумовлює зменшення етнічного відособлення, етнічної індиферентності та етнічної невизначеності; культурно-ціннісна орієнтація на *егалітарність* призводить до зниження проявів етнотогоїзму та етнічної невизначеності, і водночас, до зростання загального показника етнічної ідентичності (в першу чергу її афективного компонента); культурно-ціннісна орієнтація *ієрархічність* зумовлює, з одного боку, етнічне злиття та сформованість етнічної ідентичності (більшою мірою її когнітивний компонент), але з іншого боку, зростає водночас етнотогоїзм, етноізоляціонізм та національний фанатизм; чим більше актуалізовані культурно-ціннісні орієнтації *гармонія та панування*, тим більше виражені етнічне злиття, позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності, зростає показник загальної етнічної ідентичності. При зростанні культурно-ціннісної орієнтації *панування* також зменшуються показники невизначеності етнічної ідентичності.

4. Виокремлено профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризовано їх структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів. З'ясовано, що студентам з *високим рівнем етнічної ідентичності* більш властиві колективістські цінності, оскільки переважають культурно-ціннісні орієнтації включеності, егалітарності, ієрархії, панування; головними цінностями для них є рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншим. Для студентів з *середнім рівнем ідентичності* властиво маневрування на межі індивідуалістичних та колективістичних цінностей, прагнення досягнути гармонії в суспільстві, миру у всьому світі, єдності з природою, суспільством; вони орієнтовані, у першу чергу на те, щоб приймати світ таким, яким він є, на те, щоб його пізнавати та вивчати, але не змінювати. Студентам з *низьким рівнем етнічної ідентичності* притаманне переважання індивідуалістичних цінностей з домінуванням культурно-ціннісних орієнтацій автономії (зокрема інтелектуальної і афективної) та егалітарності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні вікової динаміки становлення етнічної ідентичності та її трансформацій з метою отримання більш цілісного бачення феномену культурно-ціннісних орієнтацій особистості; в розробці тренінгових програм формування культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді та побудови конструктивної міжетнічної взаємодії в сучасному поліетнічному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63–70.
2. Андреева Г. М. Психология социального познания : учеб. пособие / Г. М. Андреева. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
3. Андрущенко В. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2015. – № 3. – С. 5–13.
4. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. – Москва : Прогресс, 1988. – 253 с.
5. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; пер. с англ. – Москва, 1990.
6. Артюхова Ю. В. Ценности и воспитание / Ю. В. Артюхова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 117–121.
7. Асмолов А. Г. Психология личности. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 258–272.
8. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства / В. А. Банах, Л. С. Банах // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 64. – С. 13–21.
9. Берберян А. С., Тучина О. Р. Этнос и этничность в современном научном дискурсе / А. С. Берберян, О. Р. Тучина // Научные труды Куйбышевского ГТУ. – 2014. – № 3. – С. 155–167.
10. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – Москва : «Просвещение», 1968. – 464 с.
11. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм : монографія / В. О. Васютинський; Національна академія

педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Київ : Міленіум, 2016. – 138 с.

12. Васютинський В. О. Соціально-психологічні особливості самовизначення між українською і російською ідентичностями / В. О. Васютинський // Мова і культура. – Київ, 2011. – С. 14–21 [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///D:/DOWNLOADS/Mik_2011_14_2_5.pdf.

13. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Київ, 2006. – Т. 8. – Вип. 6 – С. 40–45.

14. Ващенко І. В. Концепт «моральна свідомість» та цінності молоді: психологічний аспект / І. В. Ващенко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – № 1 (36). – С. 65–75.

15. Винер Б. Е. Формы этничности : бывает ли у этноса сущность и что сторонники академика Бромлея могут взять у новых теорий / Б. Е. Винер // Журнал социологии и социальной психологии. – 2005. – Том VIII. – № 2. – С. 142–164.

16. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике / А. С. Воронин. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ – УПИ, 2006. – 135 с.

17. Воропаєв Є. П. Кольорова індексація ціннісних орієнтацій особистості: результати експериментального дослідження // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2 (36). – Ч. 2.

18. Галичанська А. В. Родинна традиція як умова запобігання міжпоколінних конфліктів у підлітків в сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. н. / А. В. Галичанська. – Київ, 2011. – 19 с.

19. Галян І., Галян О. Психологія смисложиттєвих переживань сучасної студентської молоді / Ігор Галян, Олена Галян // PSYCHOLOGICAL JOURNAL. – 2018. – Т. 4. – № 8 (18). – С. 38–57.

20. Галян І. Міжкультурні цінності в структурі особистості старшокласників та умови їх розвитку / Ігор Галян // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. – 2018. – № 1 (19), квітень. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. – С. 23–29.

21. Гарькавець Н. С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді : дис. ... канд. психол. н. : 19.00.05 / Н. С. Гарькавець. – Луганськ, 2014. – 200 с.

22. Глинянюк Н. В. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Н. В. Глинянюк. – Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniyk.pdf

23. Гневашева В. А. Онтологическое основание ценности в проблеме личностного становления современной молодежи : [монографія] / В. А. Гневашева. – Махачкала : Апробация, 2014. – 287 с.

24. Горбунова В. В. Ціннісно-рольова реконструкція особистісної проблематики / В. В. Горбунова // Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. та освіт.-метод. журн. – Київ : Соціс-Прес, 2012. – № 12. – С. 46–50.

25. Гринчук О. Етнічна толерантність – ксенофобія : трансформації етнічної ідентичності сучасної студентської молоді // Збірник наукових праць : психологія / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – Вип. 21. – С. 29–35.

26. Данилюк І. В. Маргарет Мід як фундатор наукового напрямку «Культура і особистість» / І. В. Данилюк // Психологія і особистість. – 2013. – № 2. – С. 29–42.

27. Добрынин Н.Ф., Бардиан А.М., Лаврова Н.В. Возрастная психология. Москва : Просвещение, 1965. – 296 с.
28. Джемс У. Психология. – Москва : Педагогика, 1991. – 368 с.
29. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В. В. Драченко. – Київ, 2008. – 24 с.
30. Ємельянова Н. М. Свобода і відповідальність особистості в умовах дегуманізованих соціальних ситуацій / Н. М. Ємельянова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. – Маріуполь : видавничий центр МДУ, 2016. – №11. – С. 32–35.
31. Євтух В. Б. Етносуспільні процеси в Україні : можливості наукових інтерпретацій / В. Б. Євтух. – Київ : ВД «Стилос», 2004.
32. Желанова В. В., Пецанова А. В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми цінностей особистості / В. В. Желанова, А. В. Пецанова // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (педагогічні науки). – Луганськ : вид-во ЛНУ, 2008. – № 7. – С. 114–119.
33. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / пер. с англ. ; Э. Эрик-сон ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – Москва : Флинта ; МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с.
34. Зимбардо Ф. Д. Эффект Люцифера. Почему хорошие люди превращаются в злодеев? / Ф. Д. Зимбардо // [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.labyrinth.ru/books/385136/; Zimbardo F. D. Effekt Liutsyfera. Pochemu khoroshye liudy prevrashchaiutsia v zlodeev / F. Zimbardo // [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.labyrinth.ru/books/385136/.
35. Иванова Н. Л. Социальная идентичность в разных социально-культурных условиях // Вопросы психологии. – 2004. – С. 18–27.
36. Касьян В. І. Філософія : навч. Посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / В. І. Касьян. – Київ : Знання, 2005.

37. Казанская В. Г. Педагогическая психология : учебное пособие / В. Г. Казанская. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 365 с.
38. Карандашев В. Н., Методика Шварца для изучения ценностей личности : концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. — Санкт-Петербург : «Речь», 2004.
39. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2009.
40. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості / Автореф. на здоб. наук. ступ. докт. психол. наук. – Київ, 1999.
41. Карпенко З., Мотрук Р. Етнокультурні чинники професійного самовизначення молоді прикарпатського регіону / З. Карпенко, Р. Мотрук // Гірська школа Українських Карпат. – 2013. – № 8–9. – С. 164–168. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2013_8-9_47.
42. Картунов О. В. Вступ до етнополітології / О. В. Картунов. – Київ : Інститут економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с.
43. Квасник О. В., Ільїна Ю. Ю. Дослідження структури цінностей та уявленнь про майбутнє у старшокласників / О. В. Квасник, Ю. Ю. Ільїна // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. : Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ «ХП», 2010. – Вип. 26 (30). – С. 204–215.
44. Клименко Ю. О. Категорія часу в психологічній науці / Ю. Клименко // Психологія і особистість. – Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. – 2017. – № 1 (11). – С. 64–72.
45. Кириленко Г. Г., Шевцов Е. В. Краткий философский словарь / Г. Г. Кириленко, Е. В. Шевцов. – Москва : МГУ, 2002.
46. Кон И. С. Социология личности. – Москва, 1967. – С. 35–38.

47. Константинов В. В., Вершинина М. В. Взаимосвязь этнической идентичности мигрантов-армян и условия их проживания в принимающем сообществе // Психологический журнал. – 2014. – С. 71–79.

48. Кряж И. В. Психология глобальных экологических изменений : монография / И. В. Кряж. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 512 с.

49. Леонтьев Д. А. Психология смысла (природа, строение и динамика смысловой реальности) / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 2003. – 487 с.

50. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1992. – 16 с.

51. Леонтьев Д. О. Ценность как междисциплинарное понятие : опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – № 5. – 1996. – С.15–26.

52. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – Москва : Ключ-С, 2009. – 133 с.

53. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота : теорія і практика [підручник] / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : Каравела, 2009. – 368 с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://ipk-dszu.kiev.ua/krugli_stoli/materials/Soc-praz%202014.pdf або <http://bit.ly/1aNVE9>.

54. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж, А. О. Березянська // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «КМА». Серія: Соціологія. – 2013. – Т. 225. – Вип. 213. – С. 27–30.

55. Мейжис І. А. Цінності і соціальна еволюція суспільств / І. А. Мейжис // Соціологія. Наукові праці. – 2008. – Том 84. – Випуск 71.

56. Микляева А. В., Румянцева П. В. Социальная идентичность личности : содержание, структура, механизмы формирования : монография / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. – Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – С. 9–45.

57. Москальова А. С., Луцько Т. С. Ціннісні орієнтації як феномен самовизначення особистості старшокласника : гендерний аспект / А. С. Москальова, Т. С. Луцько // [Електронний ресурс]. Режим доступу : Верстка_3_16_2011_посл.doc.

58. Морозова Л. П. Оцінка в системі реалізації цінностей / Л. П. Морозова // Гілея : науковий вісник. – 2013. – № 78. – С. 175–178.

59. Мудрик А. В. Время поисков и решений. Книга для учащихся / А. В. Мудрик. – Москва : Наука, 1990.

60. Мухлынкина Ю. В. Этническая идентичность : сущность, содержание и основные тенденции развития / Ю. В. Мухлынкина. – Москва : Лабиринт, 2011. – 210 с.

61. Мясищев В.Н. Личность и неврозы / В. Н. Мясищев. – Ленинград, 1960. – С. 128–205.

62. Налчаджян А. А. Этнопсихология. – 2-е изд. / А. А. Налчаджян. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 380 с.

63. Немов Р.С. Психология : в трех кн. / Р. С. Немов. – Книга 2. – Москва : Владос, 2000. – 482 с.

64. Олексієнко О. Г. Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості сучасної молоді / О. Г. Олексієнко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (педагогічні науки) ; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2016. – № 140. – С. 316–318.

65. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – 2-е изд., стереотип. – Москва : «Академия»; «Высшая школа», 2001. – 225 с.

66. Пилипенко Г. М. Соціокультурні цінності українців та їх вплив на сучасний господарський розвиток / Г. М. Пилипенко // Социальная экономика. – 2011. – №3–4.

67. Підлужна О. П. Система цінностей як основа формування культури споживання / О. П. Підлужна // Наукові записки. – Т. 96. Соціологічні науки. С. 73–77.

68. Почебут Л. Г., Мейжис И. А. Социальная психология. Учебное пособие / Л. Г. Почебут, И. А. Мейжис. – Санкт-Петербург : Питер, 2010. – 672 с.

69. Психология и культура / под ред. Д. Мацумото. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 718 с.

70. Пуертас С. Д. К. Соціокультурний підхід до вивчення цінностей / С. Д. Пуертас // Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2014. – Вип. 15.

71. Рагозина Т. Э. Культура : исторические судьбы и понятия / Т. Э. Рагозина // Філософія культури. Мова. Раціональність. Освіта : матеріали Другої всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 квітня 2012 року / під наук. ред. Давидова П. Г. – Донецьк : ДонІ-ЗТ, 2012. – С. 20–23.

72. Рибак О. С. Особливості класифікації культурно-ціннісних орієнтацій / О. С. Рибак // Психологічний часопис. – 2017. – № 6 (10). – С. 173–185.

73. Рибак О. С. Ціннісні орієнтації осіб, які тяжіють до різних культур / О. С. Рибак // Психологічний часопис. – 2018. – № 9 (19). – С. 95–108.

74. Рибак О. С. Емпіричне дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді / О. С. Рибак // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2019. – Вип. 44. – С. 278–298.

75. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва, 1959. – 426 с.

76. Ручка А. Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві / А. Ручка // Культурологічна думка. Щорічник наукових праць – Київ :

Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2013. – № 6. – С. 172–179.

77. Скоромна О. І. Соціальні цінності сучасної студентської молоді / О. І. Скоромна // Науковий вісник ЛНУВМБ ім. Гжицького. – 2011. – Т. 13. – № 3. – С. 278–282.

78. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – Москва : Смысл, 1998. – 386 с.

79. Соціальне самопочуття, настрої та ціннісні орієнтації населення України : соціологічне дослідження Інституту соціології НАН України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Table/51006/socuyolog.htm> (дата цитування – 23.07.16).

80. Ставицький Г. А. Особливості розвитку етнічної самосвідомості особистості юнацького віку / Г. А. Ставицький // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : збірник наукових праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – № 4 (49). – С. 127–133.

81. Ставицький Г. А. Соціально-психологічний тренінг розвитку етнічної самосвідомості у старшому юнацькому віці / Г. А. Ставицький // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 2 до вип. 36 : Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Вип. 12. – Київ : Гнозис, 2015. – С. 249–260.

82. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – Москва : Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.

83. Стефаненко Т. Г. Этническая идентичность в ситуации социальной нестабильности. Этническая психология и общество / Т. Г. Стефаненко. – Москва : Старый сад, 1997.

84. Суходолова Е. П. Ценностные ориентации первокурсников : перспективы развития / Е. П. Суходолова // Дискуссия. – 2013. – № 2 (32). – С. 114–120.

85. Татарко А. Н., Лебедева Н. М., Козлова М. А. Этническая идентичность и ценностные ориентации представителей традиционных культур в условиях модернизации общества / А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева, М. А. Козлова // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 4–5. – С. 120–127.

86. Татенко В. О. Філософсько-психологічні засади реформування освіти : суб'єктно-вчинковий підхід / В. О. Татенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///D:/DOWNLOADS/Pnpz_2012_3_15.pdf.

87. Узнадзе Д. Н. Установка человека. Проблема объективации / Д. Н. Узнадзе // Психология личности в трудах отечественных психологов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000.

88. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці / І. С. Федух // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – № 3. – 2011. – 11 с.

89. Філософія : навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного ; 7-ме вид., доп. і перероб. – Київ : Вікар, 2008. – 455 с.

90. Фридман Л. М., Зубенко Н. Ю. Личностно-ориентированный подход к формированию ценностных ориентаций личности [текст] / Л.М. Фридман, Н. Ю. Зубенко // Вопросы гуманитарных наук. – Москва : ООО «Компания Спутник+», 2007. – № 4 (31) – С. 147–148.

91. Хавыло А. Место и роль системы ценностных ориентации в структуре личности и ее развитии / А. Хавыло // Психология и бизнес. – 2009.

92. Чупров В. И., Зубок Ю.А., Уильямс К. Молодежь в обществе риска / В. И. Чупров, Ю. А. Зубок, К. Уильямс. – Москва : Наука, 2003. – 231 с.

93. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді : дис. канд. психол. н. : 19.00.01 / М. В. Шевчук. – Київ, 2000. – 170 с.

94. Шестаковський О. П. Цінності й переконання у крос-національних дослідженнях / О. П. Шестаковський // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 1. – С. 123–149.
95. Явір Б. Ідентичності / Б. Явір // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/29060>.
96. Ядов В. А. Социальная идентичность личности / В. А. Ядов. – Москва : Наука, 1994. – 136 с.
97. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования идентичности / В. А. Ядов // Самара, 2000. – Электронный научный журнал 2014 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ntk.kubstu.ru/file/77>.
98. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – Москва : Наука, 1999.
99. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система : монография / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.
100. Adler N.J., Gundersen, A. (2008), *International Dimensions of Organizational Behavior*, 5th ed., Andover: South-Western Cengage Learning. 2008.
101. Allik J., Reallo A. Individualism-Collectivism and Social Capital // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2004. 35(1). P. 29–49.
102. Aline D. Masuda, Florencia M. Sortheix, Barbara Beham and Loren J. Naidoo, Cultural value orientations and work–family conflict: The mediating role of work and family demands, *Journal of Vocational Behavior*, 10.1016/j.jvb.2019.04.001, (2019)
103. Alzhanova L., Aimaganbetova O., Yermekbayeva M. Cross-Cultural Research of Ethnic Stereotypes in Polyethnic Kazakhstan. *World Academy of Science, Engineering and Technology // International Journal of Social, Human Science and Engineering*. 2011. Vol. 5 (11). P. 126—137.

104. Anna K. Döring, Ella Daniel and Ariel Knafo-Noam, Introduction to the Special Section Value Development from Middle Childhood to Early Adulthood—New Insights from Longitudinal and Genetically Informed Research, *Social Development*, 25, 3, 2016. P. 471-481.
105. Anna K. Döring, Shalom H. Schwartz, Jan Cieciuch, Patrick J. F. Groenen, Valentina Glatzel, Justyna Harasimczuk, Nicole Janowicz, Maya Nyagolova, E. Rebecca Scheefer, Matthias Allritz, Taciano L. Milfont, Wolfgang Bilsky Cross-cultural evidence of value structures and priorities in childhood *British Journal of Psychology* Volume106, Issue4 November 2015. P. 675-699.
106. Andrea Burri, Andreas Maercker Differences in prevalence rates of PTSD in various European countries explained by war exposure, other trauma and cultural value orientation *BMC Research Notes* volume 7 Article number: 407 (2014).
107. Bankston C. Social Capital, Cultural Values, Immigration, and Academic Achievement: The Host Country Context and Contradictory Consequences // *Sociology of Education*. 2004. 77. P. 176–179.
108. Berry J. W., Phinney J. S., Sam D. L., Vedder, P. Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity and adaptation across national contexts. Mahwah: Lawrence Erlbaum. 2006.
109. Beugelsdijk S., Slangen A., Maseland R., & Onrust M. (2014). The impact of home–host cultural distance on foreign affiliate sales: The moderating role of cultural variation within host countries. *Journal of Business Research*, 67(8), 2014. P. 1638–1646.
110. Brewster C., Mayrhofer, W. and Morley, M. eds. *New challenges for human resource management in Europe*, London, Macmillan. 2000.
111. Brons L. Indirect measurement of regional culture in the Netherlands, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97(5). 2000. P. 547-566.
112. Budhwar P.S., Woldu H. and Ogbonna E. A comparative analysis of cultural value orientation of Indians and migrant Indians in the USA. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8, 2008. P. 79-105.

113. Britto P. R., Amer M. M. An exploration of cultural identity patterns and the family context among Arab Muslim young adults in America // *Applied Developmental Science*. 2007. Vol. 11. P. 137—150. doi.org/10.1080/10888690701454633.

114. Cheon Y. M., Bayless S. D., Wang Y., Yip T. The development of ethnic/racial self-labeling: Individual differences in context. *Journal of Youth and Adolescence*. 2018. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0843>.

115. Christin-Melanie Vauclair, Fischer R. Do cultural values predict individuals' moral attitudes? A cross-cultural multilevel approach *European Journal of Social Psychology* Volume 41, Issue 5 August 2011 P. 645-657 <https://doi.org/10.1002/ejsp.794>

116. Christin-Melanie Vauclair, Ronald Fischer, Maria Cristina Ferreira, Valeschka Guerra, Ulrich Höbller, Serdar Karabati, Moises Kirk de Carvalho Filho, Juliana B. Porto, Melissa Lopez Reyes, Jenni Rytönen and Erika Spieß, What Kinds of Value Motives Guide People in Their Moral Attitudes? The Role of Personal and Prescriptive Values at the Culture Level and Individual Level, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 10.1177/0022022114557487, 46, 2, 2014. P. 211-228.

117. Cleveland M., Rojas-Méndez J. I., Laroche M., Papadopoulos N. Identity, culture, dispositions and behavior: A cross-national examination of globalization and culture change. *Journal of Business Research*, 69(3), 2016. P. 1090–1102.

118. Corona R., Velazquez E., McDonald S. E., Avila M., Neff M., Iglesias A., Halfond R. Ethnic labels, pride, and challenges: A qualitative study of Latinx youth living in a new Latinx destination community. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 4, 2017. P. 1–13.

119. Davidov E., Schmidt P., Schwartz S. H. (2008). Bringing values back in: The adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries. *Public Opinion Quarterly*, 72 CrossRef | Google Scholar. 420p.

120. Debats D. L. H. M. Meaning in life: psychometric, clinical and phenomenological aspects. *The Structure of Human Values: A principal Components Analysis of Rokeach Values Survey*. Groningen: s.n. 1996.

121. Desender K. A., Castro C. E., Leon S. A. E. Earnings management and cultural values. *American Journal of Economics and Sociology*, 70(3), 2011. P. 639-670.

122. Dickson M. W., Den Hartog D. N., Mitchelson J. K. Research on leadership in a cross-cultural context: Making progress, and raising new questions. *The leadership quarterly*, 14(6), 2003. P. 729-768.

123. Didero M., Gareis K., Marques P., Ratzke M. Differences in innovation culture across Europe. *Transformative Use of ICT in EU Regions*. Transform, Germany. 2008.

124. Diener E., Emmons R. A., Larsen R. J., Griffin S. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 1985. P.71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13.

125. Dimitrova R., Chasiotis A., Bender M., van de Vijver F. Identity and well-being of ethnic minority and mainstream adolescents in Bulgaria. *Current issues in Personality Psychology*, 5, 2017. P. 32–43. <https://doi.org/10.5114/cipp.2017.63055>.

126. Dimitrova R., Chasiotis A., van de Vijver F. Adjustment outcomes of immigrant children and youth in Europe: A meta-analysis. *European Psychologist*, 21, 2016. P. 150–162. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000246>.

127. Dimitrova R., Johnson D. J., van de Vijver F. Ethnic socialization ethnic socialization, ethnic identity, life satisfaction and school achievement of Roma ethnic minority youth. *Journal of Adolescence*, 62, 2018. P. 175–183. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.06.003>.

128. Dohi I., Fooladi M.M. Individualism as a solution for gender equality in Japanese society. *Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table (Online)*, 2008. Edition, 1—12, P. 1—12.

129. Dotterer A. M., James A. Can parenting microprotections buffer against adolescents' experiences of racial discrimination? *Journal of Youth and Adolescence*, 47, 2018. P. 38–50. <https://doi.org/10.1007/s10964-017-0773-6>.

130. Douglass S., Umaña-Taylor A. J. Examining discrimination, ethnic-racial identity status, and youth public regard among black, Latino, and white adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 27, 2017. P. 155–172. <https://doi.org/10.1111/jora.12262>.

131. Emrich C., Denmark F. and Hartog D. 'Cross-Cultural Differences in Gender Egalitarianism: Implications for Organizations, and Leaders,' in *The GLOBE Study of 62 Societies*, eds., House et al. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. P. 343-394.

132. Emrich C.G., Denmark F.L., Den-Hartog D.N. Cross-cultural differences in gender egalitarianism: Implications for societies, organizations, and leaders. In R.J. House, P.J. Hanges, M. Javidan, P.W. Dorfman, V. Gupta (Eds.). *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE study of 62 societies*. CA: Sage, 2004, P. 343—394.

133. Erikson E. *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton. 1968.

134. Fontaine J.R.: *Traditional and multilevel approaches in cross-cultural research: An integration of methodological frameworks. Individuals and cultures in multi-level analysis*. Edited by: van de Vijver FJR, van Hemert DA, Poortinga Y. 2008, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

135. Fischer R., Vauclair C.-M., Fontaine J. R. J., Schwartz S. H. Are individual- and culture-level value structures different? Testing Hofstede's legacy with the SchwartzGoogle ScholarValue Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41, 2010. P. 135–51.

136. Fuligni A. J., Kiang L., Witkow M. R., Baldelomar O. Stability and change in ethnic labeling among adolescents from Asian and Latin American immigrant families. *Child Development*, 79, 2008. P. 944–956. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01169.x>.

137. Fuligni A. J., Tsai K. M. Developmental flexibility in the age of globalization: Autonomy and identity development among immigrant adolescents. *Annual Review of Psychology*, 66, 2015. P. 411–431. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015111>.

138. Gaines Jr. Cultural Value Orientations, Internalized Homophobia, and Accommodation in Romantic Relationships / Jr. Gaines, O. Stanley, Michael C. Henderson, Mary Kim, Samuel Gilstrap, Jennifer Yi, Caryl E. Rusbult, Deletha P. Hardin, and Lowell Gaertner // *Journal of Homosexuality* – 2005. – Vol. 50. – № 1. – P. 97 – 117.

139. Gans H. Identity / H. Gans // *The Chronicle of Higher Education*. – 2003. - p. B4.

140. Gleason P. Identifying identity: A semantic history / P. Gleason // *Theories of ethnicity: A classical reader*. New York: New York University Press. – 1996. – p. 460-487.

141. Goel A. Human Values and Education / A. Goel, S. L. Goel. – Deep & Deep Publication, 2005. – 556 p.

142. Greenman E., Xie Y. Is assimilation theory dead? The effect of assimilation on adolescent well-being // *Social Science Research*. 2008. Vol. 37(1). P. 109—137. doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.07.003

143. Groot J. I. M., Steg L. Value orientations and environmental beliefs in five countries: Validity of an instrument to measure egoistic, altruistic and biospheric value orientations / J. I. M. Groot, L. Steg // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. – 2007. – Vol. 38. – P. 318 – 332.

144. Gupta V. Hanges P. Regional and Climate Clustering of Societal Cultures in The GLOBE Study of 62 Societies, eds., House et al., Thousand Oaks, CA: Sage, 2004. P. 178-217.

145. Hall E.T., Hall M.R. *Hidden Differences: Doing Business with the Japanese*. – New York: Anchor Books, 1987. – 172 p.

146. Hayton J. C., George G., Zahra S. A. National culture and entrepreneurship: A review of behavioral research. *Entrepreneurship theory and practice*, 26(4), 2002. P. 33.
147. Hofstede G. Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, 2(1), 2011. P. 8.
148. Hofstede G., Minkov M. Long-versus short-term orientation: new perspectives. *Asia Pacific Business Review*, 16(4), 2010. P. 493-504.
149. Hofstede G. *Cultures and Organizations: Software of the Mind* / G. Hofstede // London : McGraw-Hill, 1990. – P. 6 – 7.
150. Hofstede G. *Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage; 2001.
151. House R.J., Hanges P.J., Javidan M., Dorfman P.W. and Gupta V. *Culture, Leadership, and Organizations: The Globe Study of 62 Societies*, Thousand Oaks, CA: Sage. 2004.
152. Jackson T. The management of people across cultures: Valuing people differently. *Human Resource Management*, 41, 2002. P. 455-475.
153. Jan Ciecuch, Eldad Davidov and René Algesheimer, *The Stability and Change of Value Structure and Priorities in Childhood: A Longitudinal Study*, *Social Development*, 25, 3, 2015. P. 503-527.
154. Kiang L., Fuligni A. J. Ethnic identity and family processes among adolescents from Latin American, Asian and European backgrounds. *Journal of Youth Adolescence*, 38, 2009. P. 228–241. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9353-0>.
155. Kiang L., Perreira K. M., Fuligni A. J. Ethnic label use in adolescents from traditional and non-traditional immigrant communities. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 2011. P. 719–729. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9597-3>.
156. Kiang L., Witkow M. R. Identifying as American among adolescents from Asian backgrounds. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(1), 2018. P. 64–76.

157. Kiang L., Witkow M. R., Baldelomar O. A., Fuligni A. J. Change in ethnic identity across the high school years among adolescents with Latin American, Asian, and European backgrounds. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 2010. P. 683–693. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9429-5>.

158. Kim H.S., Markus H.R. Deviance or uniqueness, harmony or conformity? A cultural analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999. Vol. 77, P. 785—800.

159. Kinias Z., Kim H.S. Culture and gender inequality: Psychological consequences of perceiving gender inequality. *Group Processes and Intergroup Relations*, 2011. Vol. 14, no. 1, P. 1—16. doi: 10.1177/1368430211408940

160. Kitayama S., Cohen D. *The handbook of cultural psychology*. N.Y., 2007. 199 p.

161. Kluckhohn F. R., Strodtbeck F. L. *Variations in value orientations* / F. R. Kluckhohn, F. L. Strodtbeck // Evanston, IL: Row, Peterson. – 1961. – 437 p.

162. Knafo, A., Schwartz, S. H., and Levine, R. V. (2009). Helping strangers is lower in embedded cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40CrossRef | Google Scholar, P. 875–9

163. Kosic A. Acculturation attitudes, need for cognitive closure, and adaptation of immigrants // *The Journal of Social Psychology*. 2002. Vol. 242(2). P. 179—201. doi. org/10.1080/00224540209603894.

164. Lane J., Wagschal U. *Culture and Politics*. New York, 2012. 288 p.

165. Lara L., Martínez-Molina A. Validación de la Escala de Identidad Étnica Multigrupo-Revisada en adolescentes inmigrantes y autóctonos residentes en España. *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, 14(1), 2016. P. 591–601. <https://doi.org/10.11600/1692715x.14140110515>. [Links]

166. Laroche L., Rutherford D. Cross-cultural communication. In: Laroche L, Rutherford D, editors. *Recruiting, retaining and promoting culturally different employees*. New York: Routledge, Taylor & Francis Inc; 2007. p. 99–162.

167. Lifeng Zhong , Sandy J. Wayne, Robert C. Liden Job engagement, perceived organizational support, high-performance human resource practices, and cultural value orientations: A cross-level investigation 16 December 2015 Volume 37, Issue 6, 2016. P. 823-844 <https://doi.org/10.1002/job.2076>.

168. Lilach Sagiv, Sonia Roccas, Jan Cieciuch and Shalom H. Schwartz, Personal values in human life, *Nature Human Behaviour*, 1, 9, 2017. P. 630-639. [10.1038/s41562-017-0185-3](https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3)

169. Liu S. Searching for a sense of place: Identity negotiation of Chinese immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 46, 2015. P. 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2015.03.020>.

170. Lovat T., Dally K., Clement N., Toomey R. *Values Pedagogy and Student Achievement Contemporary: Research Evidence*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2011. 247 p. doi: [10.1007/978-94-007-1563-9](https://doi.org/10.1007/978-94-007-1563-9).

171. Magun V., Rudnev M. The Life Values of the Russian Population. Similarities and Differences in Comparison with Other European Countries // *Sociological Research*. 2010. 49. 4. P. 3–57.

172. Manuela S., Anae M. Pacific youth, acculturation and identity: The relationship between ethnic identity and well-being—new directions for research. *Pacific Dynamics: Journal of Interdisciplinary Research*, 1, 2017. P. 129–147.

173. Marcia J. E. Identity development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1966. P. 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281>.

174. Marieke C., Schilpzand L. Martins, Bradley L. Kirkman, Kevin B. Lowe and Zhen Xiong Chen. The Relationship between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviour: The Role of Cultural Value Orientations *Management and Organization Review* Volume 9, Issue 2 July 2013.P. 345-374.

175. Martin Judith N. Thinking Dialectically about Culture and Communication. *Communication Theory* / J. N. Martin, T. K. Nakayama // 1999. - P. 1 – 25. – Режим доступа :

http://www.academia.edu/2450034/Thinking_dialectically_about_culture_and_communication.

176. Mayer C.-H. Managing conflict across cultures, values and identities. A case study in the South African automotive industry. PhD thesis, Department of Management, Faculty of Commerce, Rhodes University. In press. 2008.

177. Mayer C.-H. Identity and health in transcultural mediation. The model of Culture-Synergetic Transcultural Mediation and its impacts. *Journal of Intercultural Communication*. In press. 2008.

178. Mead M., Wolfenstein M.. *Childhood in Contemporary Cultures*. University of Chicago Press. 1955.

179. Mehmet Eskin. The effects of individualistic-collectivistic value orientations on non-fatal suicidal behavior and attitudes in Turkish adolescents and young adults. *V. 54, Issue 6, 2013. P. 493-501* <https://doi.org/10.1111/sjop.12072>.

180. Michael W. Morris. Values as the Essence of Culture: Foundation or Fallacy? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol 45, Issue 1, 2014.

181. Motti-Stefanidi F., Garcia Coll C. We have come a long way, baby: Explaining positive adaptation of immigrant youth across cultures. *Journal of Adolescence*, 62, 2018. P. 218–221. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.09.012>.

182. Ng Tseung C., Verkuyten M. Religious and national group identification in adolescence: A study among three religious groups in Mauritius // *International Journal of Psychology*. 2013. Vol. 48. P. 846—857. doi.org/10.1080/00207594.2012.701748.

183. Niranjan S., Gupta V., Goktan B., Cheung Y., Gunay G., Pareek A. Cultural Value Orientation: Measurement Invariance in a Multi-Country Sample. *Journal of Managerial Issues*, 25(3), 2013. P. 264-283.

184. Nyambegera S. M., Sparrow P., Daniels K. The impact of cultural value orientations on individual HRM preferences in developing countries: lessons from Kenyan organizations, *International Journal of Human Resource Management*, 11(4), 2000. P. 639-663.

185. Parameshwaran M., Engzell P. Ethnicity in England: What parents' country of birth can and can't tell us about their children's ethnic identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41–2015. – P. 399–424. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2014.92069>.

186. Peter B. Smith. Cultural Values Versus Cultural Norms as Predictors of Differences in Helping Behaviors and in Emotion Regulation: A Preliminary Nation-Level Test Related to the Leung-Morris Model. *Management and Organization Review*, 10.1017/mor. 51, 13, 04, 2017. P. 739–766.

187. Phinney J. Ethnic identity and acculturation / In K. Chun, P. B. Organista, & G. Marin *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* // Washington, DC: American Psychological Association. – 2003. – P. 63– 81.

188. Phinney J. S., Ong A. D. Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54 – 2007. P. 271–281. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.271>.

189. Prithwiraj Nath, James Devlin, Veronica Reid The effects of online reviews on service expectations: Do cultural value orientations matter? *Journal of Business Research*. Volume 90, 2018, P. 123-133.

190. R. Fisher, S. Schwarz Whence Differences in Value Priorities?: Individual, Cultural, or Artifactual Sources *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol 42, Issue 7, 2011.

191. Rivas-Drake D., Syed M., Umaña-Taylor A. J., Markstrom C., French S., Schwartz S. J., Lee R. Feeling good, happy, and proud: A meta-analysis of positive ethnic-racial affect and adjustment. *Child Development*, 85, 2014. P. 77–102. <https://doi.org/10.1111/cdev.12175>.

192. Roccas S., Sagiv L. (Eds). *Values and Behavior: Taking a Cross Cultural Perspective*. New York: Springer International Publishing, 2017. – 255 p. doi: 10.1007/978-3-319-56352-7.

193. Samovar L.A. Porter R.E., McDaniel E.R. *Intercultural Communication: A Reader* (13th Edt.). Boston, 2010. – 202 p.

194. Sanderson C.A. *Social Psychology*. Hoboken N.J, 2010. – 405 p.
195. Schmitz P.G., Berry J.W. Structure of acculturation attitudes and their relationships with personality and psychological adaptation: A study with immigrant and national samples in Germany [Электронный ресурс] // *Proceedings of IACCP Congress / K. Boehnke (Ed.)*. Bremen, 2009. URL: <https://publications.hse.ru/chapters/139814898>.
196. Schwartz S. H. Theory of Cultural Values and Some Implications for Work / S. H. Schwartz // *Applied Psychology: An International Review* 48 (1). – 1999. – P. 23 – 47.
197. Schwartz S. H. Values consensus and importance. A Cross-National Study / S. H. Schwartz, G. Saige // *Journal of cross-cultural psychology*. – 2000. – Vol. 31. – №4. – P. 465 – 497.
198. Schwartz S. Values: Cultural and individual. In F. Van de Vijver, A. Chasiotis, & S. Breugelmans (Eds.), *Fundamental Questions in Cross-Cultural Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 2011. P. 463–493. doi:10.1017/CBO9780511974090.019
199. Schwartz S. H., Sagiv L, Boehnke K: Worries and values. *J Personality*. 2000, P. 309–346. 10.1111/1467-6494.00099.
200. Schwartz S. H. Studying values: Personal adventure, future directions. *Journal of Cross - Cultural Psychology*, 42(2), 2011. P. 307–319.
201. Schwartz S. H. Beyond individualism-collectivism: New cultural dimensions of values. *Individualism and collectivism: Theory, method, and application / U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S.-C. Choi, & G. Yoon (Eds.)*. Newbury Park, CA: Sage, 1994. P. 77–119.
202. Schwartz S. H. Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications / Schwartz Shalom H.; The Hebrew University of Jerusalem // *Revue française de sociologie*. – 2006. – Vol. 47, No. 4.
203. Schwartz S.H., Bardi A. 2001. Value Hierarchies Across Cultures Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32 (3), P. 268–290.

204. Schwartz S.H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M. & Owens V. 2001. Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32 (5), P. 519–542.
205. Schwartz S. H. *Cultural Value Orientations: Nature & Implications of National Differences*. 2008.
206. Schwartz S.H., Rubel T. Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2005. Vol. 89, P. 1010–1028. doi: 10.1037/0022-3514.89.6.1010.
207. Seaton E. K., Quintana S., Verkuyten M., Gee G. G. (2017). Peers, policies, and place: The relation between context and ethnic/racial identity. *Child Development*, 88, 683–692. <https://doi.org/10.1111/cdev.12787>.
208. Shukshina L. V., Bazhdanova Y. V., Koretskaya I. A., Vasyakin B. S., Lipatova, N. V. Development of Multicultural Value Orientations in Future Specialists in the Context of a Higher Education Institution. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*, 12(5b), 2017. P. 875–885. <https://doi.org/10.12973/ejac.2017.00217a>.
209. Simpson E. S. C., Weiner J. A. *The Oxford Encyclopaedic English Dictionary* / E. S. C. Simpson // Oxford: Clarendon Press. – 1989.
210. Smith P.B., Peterson M.F. Schwartz S.H. Cultural Values, Sources of Guidance, and their Relevance to Managerial Behaviour: A 47-Nation Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 33 (2), 2002. P. 188–208.
211. Stephan W.G., Stephan C.W. *Improving intergroup relations* / W.G.Stephan, C.W. Stephan. – Sage Publications, 2001.
212. Syed M. Theoretical and methodological contributions of narrative psychology to ethnic identity research. In C. Santos, A. J. Umaña-Taylor (Eds.), *Studying ethnic identity: Methodological advances and considerations for future research*. Washington, DC: American Psychological Association. 2015. P. 27–54.

213. Tajfel H., Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior. In S. Austin, W. G. Austin (Eds.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall. 1986. P. 7–24.

214. Taylor D. *The quest for identity. From minority groups to generation Xers*. Praeger, 2002.

215. Trimble J. E. , Dickson R. *Ethnic Identity* / Joseph E. Trimble, Ryan Dickson // *Western Washington University in C. B. Fisher & Lerner, R. M. Applied developmental science: An encyclopedia of research, policies, and programs*. Thousand Oaks: Sage. – 2005. – 53 p.

216. Tung R.L. ‘The cross-cultural research imperative: the need to balance cross-national vis-à-vis international diversity’, *Journal of International Business Studies*, 39, 2008. P. 41–46.

217. Tung R.L., Verbeke A. *Beyond Hofstede and GLOBE: Improving the Quality of Cross-cultural Research*’, *Journal of International Business Studies* 41, 2010. P. 1259–1274.

218. Umaña-Taylor A. J., Quintana S. M., Lee R. M., Cross W. E., Rivas-Drake D., Schwartz S. J., Seaton E. *Ethnic and racial identity during adolescence and into young adulthood: An integrated conceptualization*. *Child Development*, 85, 2014. P. 21–39. <https://doi.org/10.1111/cdev.12196>.

219. Van Osch Y. M.J., Breugelmans S.M. *Perceived Intergroup Difference as an Organizing Principle of Intercultural Attitudes and Acculturation Attitudes* // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2012. Vol. 43(5). P. 801—821. doi.org/10.1177/0022022111407688

220. Van Widenfelt B.M., Treffers P.D., de Beurs E., Siebelink B.M., Koudijs E. *Translation and cross-cultural adaptation of assessment instruments used in psychological research with children and families*. *Clin Child Fam Psychol Rev*. 2005. P. 135–47.

221. Verkuyten M. *Further conceptualizing ethnic and racial identity research: The social identity approach and its dynamic model*. *Child Development*, 87, 2016. P. 1796–1812. <https://doi.org/10.1111/cdev.12555>.

222. Waarts E., van Everdingen, Y. The Influence of National Culture on the Adoption Status of Innovations: An Empirical Study of Firms Across Europe. *European Management Journal*, 23(6), 2005. P. 601–610.

223. Ward C. Probing identity, integration and adaptation: Big questions, little answers // *International Journal of Intercultural Relations*. 2013. Vol. 34. P. 391–404. doi. org/10.1016/j.ijintrel.2013.04.001.

224. Waterman A.S. Identity, the Identity Statuses, and Identity Status Development: A Contemporary Statement Developmental Review 19:, 1999. P. 591–621. <https://www.researchgate.net/publication/223794331>.

225. Weinreich P., Saunderson W. Analyzing identity: Cross-cultural, societal and clinical contexts / P. Weinreich, W. Saunderson // New York: Routledge. – 2003.

226. Wheeler K.G. Cultural values in relation to equity sensitivity within and across cultures. *Journal of Managerial Psychology*, 2002. Vol. 17, no. 7, P. 612–627. doi:10.1108/02683940210444067.

227. Williams L. K., McGuire S. J. Effects of national culture on economic creativity and innovation implementation. *The Institutions of Market Exchange*, 2005. P. 31–40.

228. Woldu H., Budhwar P. Cultural Value Orientations of the Former Communist Countries: A Gender Based Analysis, *International Journal of Human Resources Management*, 22, 2011. P. 1365–1386.

229. Woldu H., Guo I. ‘Understanding cultural differences between Russia and North America,’ in *Management Education for Countries in Transition*, eds., M. Frazer and M. Chatterji, London: Macmillan Publishers, 1999. P. 31–45.

230. Wolfgang Bilsky, Dieter Hermann, Individual values and delinquency: on considering universals in the content and structure of values, *Psychology, Crime & Law*, 10, 2016. P. 921-944. 10.1080/1068316X.2016.1202250

231. Xu Y., Farver J. A. M., Pauker K. Ethnic identity and self-esteem among Asian and European Americans: When a minority is the majority and the

majority is a minority. *European Journal of Social Psychology*, 45, 2015. P. 62–76. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2061>.

232. Yip T. Ethnic identity in everyday life: The influence of identity development status. *Child Development*, 85, 2014. P. 205–219. <https://doi.org/10.1111/cdev.12107>.

233. Zhou M. Intensification of geo-cultural homophily in global trade: Evidence from the gravity model. *Social Science Research*, 40(1), 2011. P. 193–209.

ДОДАТОК А

**Анкета визначення соціально-демографічних
показників досліджуваних**

Стать	
Вік	
Місце праці (навчання)	
Освіта	1. середня 2. спеціальна 3. вища
Місце походження:	1. село 2. селище 3. районне місто 4. місто 5. обласне місто
Національність	0
Мова спілкування	
Моя рідна мова	
Моя етнічна група	
Етнічна група мого батька	
Етнічна група моєї матері	
Освіта мого батька	1. середня 2. спеціальна 3. вища
Освіта моєї матері	1. середня 2. спеціальна 3. вища

Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності за місцем походження (за однофакторним дисперсійним аналізом ANOVA)

Додаток Б.1

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях за місцем походження

Variable	Analysis of Variance (DAH)							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Традиційна культура	565,3580	4	141,3395	187540,7	470	399,0229	0,354214	0,841108
Сучасна культура	397,9668	4	99,4917	244321,2	470	519,8323	0,191392	0,942873
Культура, що динамічно розвивається	990,7559	4	247,6890	160433,8	470	341,3486	0,725619	0,574749
Цілі в житті	281,9257	4	70,4814	24299,6	470	51,7012	1,363244	0,245673
Процес життя	180,0523	4	45,0131	21661,6	470	46,0886	0,976664	0,419879
Результат життя	104,1079	4	26,0270	18166,5	470	38,6521	0,673366	0,610706
Локус контролю - Я	190,7241	4	47,6810	12778,4	470	27,1882	1,753743	0,137060
Локус контролю - життя	221,2856	4	55,3214	18795,0	470	39,9893	1,383405	0,238591
Розвиток себе	167,9552	4	41,9888	22200,8	470	47,2356	0,888922	0,470342
Духовне задоволення	205,1061	4	51,2765	20484,6	470	43,5842	1,176493	0,320327
Креативність	267,1239	4	66,7810	30530,0	470	64,9574	1,028074	0,392232
Соціальні контакти	185,5409	4	46,3852	24512,9	470	52,1552	0,889370	0,470074
Особистий престиж	65,1912	4	16,2978	29403,9	470	62,5615	0,260508	0,903193
Досягнення	376,2855	4	94,0714	26960,9	470	57,3636	1,639915	0,163026
Матеріальне становище	87,4674	4	21,8669	28951,5	470	61,5990	0,354987	0,840568
Збереження індивідуальності	69,2041	4	17,3010	22761,0	470	48,4276	0,357255	0,838985
Професійна сфера	70,9654	4	17,7413	31460,9	470	66,9381	0,265041	0,900375
Навчання та освіта	144,3267	4	36,0817	47668,0	470	101,4213	0,355760	0,840029
Сімейне життя	232,9248	4	58,2312	43760,9	470	93,1082	0,625414	0,644578
Громадська діяльність	822,1389	4	205,5347	62240,2	470	132,4259	1,552073	0,186051
Захоплення	432,1779	4	108,0445	46832,8	470	99,6442	1,084303	0,363620
Фізична активність	669,0426	4	167,2606	76926,8	470	163,6741	1,021913	0,395470
Конформізм(інд)	1,4055	4	0,3514	428,8	470	0,9124	0,385113	0,819319
Традиція(інд)	14,7085	4	3,6771	494,5	470	1,0521	3,495121	0,007941
Доброзичливість(інд)	8,4439	4	2,1110	371,8	470	0,7910	2,668881	0,031733
Універсалізм(інд)	4,5880	4	1,1470	314,6	470	0,6693	1,713723	0,145721
Самостійність(інд)	5,1546	4	1,2886	327,1	470	0,6959	1,851721	0,117824
Стимуляція(інд)	2,2356	4	0,5589	465,0	470	0,9894	0,564888	0,688256
Гедонізм(інд)	10,4571	4	2,6143	513,4	470	1,0924	2,393072	0,049825
Досягнення(інд)	8,9675	4	2,2419	506,8	470	1,0782	2,079212	0,082451
Влада(інд)	9,7513	4	2,4378	534,1	470	1,1365	2,145072	0,074255
Безпека(інд)	1,2362	4	0,3091	420,6	470	0,8949	0,345368	0,847252
Конформність н	11,5883	4	2,8971	549,2	470	1,1685	2,479245	0,043307
Традиції н	6,8927	4	1,7232	631,6	470	1,3438	1,282334	0,275960
Доброзичливість н	5,0798	4	1,2700	492,5	470	1,0479	1,211941	0,304847
Універсалізм н	1,3276	4	0,3319	577,9	470	1,2296	0,269920	0,897317
Самостійність н	4,0712	4	1,0178	458,9	470	0,9764	1,042382	0,384790
Стимуляція н	2,6391	4	0,6598	785,9	470	1,6722	0,394572	0,812563
Гедонізм н	5,8613	4	1,4653	721,5	470	1,5352	0,954499	0,432238
Досягнення н	2,0870	4	0,5218	552,1	470	1,1747	0,444157	0,776679
Влада н	8,6043	4	2,1511	796,3	470	1,6943	1,269602	0,281006
Безпека н	6,4303	4	1,6076	579,2	470	1,2323	1,304555	0,267338

Додаток Б.2

Відмінності у показниках етнічної ідентичності за місцем походження

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Етнічне злиття	136,9310	4	34,23275	3442,104	470	7,32363	4,674290	0,001043
Етнічне відособлення	44,9810	4	11,24525	2770,470	470	5,89462	1,907714	0,107992
Етніонілізм	48,1127	4	12,02816	6152,535	470	13,09050	0,918847	0,452670
Етнічна індиферентність	168,9052	4	42,22629	5628,721	470	11,97600	3,525909	0,007536
Норма(позитив. EI)	60,7863	4	15,19658	8858,525	470	18,84793	0,806273	0,521561
Етноогоїзм	148,1933	4	37,04833	6533,453	470	13,90096	2,665163	0,031928
Етноізоляціонізм	104,6806	4	26,17014	7185,016	470	15,28727	1,711891	0,146129
Національний фанатизм	101,5246	4	25,38114	5574,736	470	11,86114	2,139857	0,074874
Шкала позитивності EI	39,3674	4	9,84186	6906,199	470	14,69404	0,669786	0,613208
Шкала невизначеності EI	106,1128	4	26,52820	5296,948	470	11,27010	2,353856	0,053094
Когнітивний компонент EI	5,5018	4	1,37544	469,479	470	0,99889	1,376966	0,240833
Афективний компонент EI	13,2683	4	3,31707	459,898	470	0,97851	3,389934	0,009494
Заг.показник вираженості EI	4,7964	4	1,19911	165,617	470	0,35238	3,402916	0,009287

Додаток Б.3

Результати тесту Шеффе

місце походження	Scheffe Test; Variable: Традиція(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
	M=1,6833	M=1,2938	M=1,2179	M=1,2781	M=1,0359
село {1}		0,790116	0,368103	0,206250	0,010394
селище {2}	0,790116		0,999528	0,999998	0,924233
районне місто {3}	0,368103	0,999528		0,998388	0,917576
місто {4}	0,206250	0,999998	0,998388		0,315181
обласне місто {5}	0,010394	0,924233	0,917576	0,315181	

місце походження	Scheffe Test; Variable: Добррозичливість(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
	M=2,2244	M=2,5281	M=2,4846	M=2,3844	M=2,1183
село {1}		0,848163	0,774608	0,873069	0,975636
селище {2}	0,848163		0,999908	0,983072	0,553796
районне місто {3}	0,774608	0,999908		0,980169	0,279061
місто {4}	0,873069	0,983072	0,980169		0,107984
обласне місто {5}	0,975636	0,553796	0,279061	0,107984	

		Scheffe Test; Variable: Гедонізм(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
місце походження		M=2,1267	M=2,5794	M=2,7564	M=2,5220	M=2,3780
село {1}			0,696498	0,109960	0,247115	0,747323
селище {2}		0,696498		0,988069	0,999748	0,970512
районне місто {3}		0,109960	0,988069		0,792323	0,415441
місто {4}		0,247115	0,999748	0,792323		0,805312
обласне місто {5}		0,747323	0,970512	0,415441	0,805312	

		Scheffe Test; Variable: Конформність н (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
місце походження		M=5,2400	M=4,8688	M=5,1846	M=5,0303	M=4,7641
село {1}			0,845398	0,999629	0,838923	0,167302
селище {2}		0,845398		0,914348	0,987368	0,997858
районне місто {3}		0,999629	0,914348		0,953050	0,338398
місто {4}		0,838923	0,987368	0,953050		0,272063
обласне місто {5}		0,167302	0,997858	0,338398	0,272063	

		Scheffe Test; Variable: Етнічне злиття (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
місце походження		M=8,4133	M=7,2188	M=7,6154	M=7,2316	M=6,5008
село {1}			0,680921	0,769408	0,125436	0,002446
селище {2}		0,680921		0,993127	1,000000	0,909082
районне місто {3}		0,769408	0,993127		0,954091	0,279037
місто {4}		0,125436	1,000000	0,954091		0,185533
обласне місто {5}		0,002446	0,909082	0,279037	0,185533	

		Scheffe Test; Variable: Етнічна індиферентність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
місце походження		M=8,7467	M=8,5313	M=10,385	M=10,518	M=10,371
село {1}			0,999741	0,323182	0,042734	0,119099
селище {2}		0,999741		0,516928	0,294383	0,403161
районне місто {3}		0,323182	0,516928		0,999695	1,000000
місто {4}		0,042734	0,294383	0,999695		0,997207
обласне місто {5}		0,119099	0,403161	1,000000	0,997207	

		Scheffe Test; Variable: Етногеоізм (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
місце походження		M=6,7778	M=5,0500	M=6,2051	M=5,3582	M=4,8809
село {1}			0,638683	0,974116	0,240837	0,041657
селище {2}		0,638683		0,895844	0,998723	0,999893
районне місто {3}		0,974116	0,895844		0,784247	0,436049
місто {4}		0,240837	0,998723	0,784247		0,844597
обласне місто {5}		0,041657	0,999893	0,436049	0,844597	

		Scheffe Test; Variable: Афективний компонент EI (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
місце походження		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
		M=,28661	M=,17526	M=,39006	M=,1092	M=,0430
село	{1}		0,997330	0,993927	0,194992	0,446526
селище	{2}	0,997330		0,969924	0,871043	0,951964
районне місто	{3}	0,993927	0,969924		0,044706	0,219754
місто	{4}	0,194992	0,871043	0,044706		0,983866
обласне місто	{5}	0,446526	0,951964	0,219754	0,983866	

		Scheffe Test; Variable: Заг.показник вираженості EI (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$				
місце походження		{1}	{2}	{3}	{4}	{5}
		M=2,7776	M=2,6806	M=2,8031	M=2,5227	M=2,5476
село	{1}		0,988807	0,999815	0,137585	0,286394
селище	{2}	0,988807		0,975082	0,899895	0,949260
районне місто	{3}	0,999815	0,975082		0,113489	0,235879
місто	{4}	0,137585	0,899895	0,113489		0,997285
обласне місто	{5}	0,286394	0,949260	0,235879	0,997285	

ДОДАТОК В

**Порівняння культурно-ціннісних орієнтації та показників етнічної
ідентичності студентської молоді у зв'язку з освітою батьків
(за однофакторним дисперсійним аналізом ANOVA)**

Додаток В.1

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях за освітою батька

Variable	Analysis of Variance (ДАН)							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Традиційна культура	1068,258	2	534,1288	160417,5	403	398,0582	1,341836	0,262531
Сучасна культура	150,229	2	75,1144	208772,9	403	518,0470	0,144995	0,865071
Культура, що динамічно розвивається	773,224	2	386,6118	138885,5	403	344,6291	1,121820	0,326701
Цілі в житті	53,420	2	26,7099	21363,2	403	53,0103	0,503861	0,604573
Процес життя	20,892	2	10,4460	17409,5	403	43,1998	0,241806	0,785322
Результат життя	5,557	2	2,7784	14989,1	403	37,1937	0,074700	0,928035
Локус контролю - Я	7,071	2	3,5354	11083,8	403	27,5031	0,128545	0,879410
Локус контролю - життя	15,364	2	7,6818	16599,3	403	41,1892	0,186499	0,829931
Розвиток себе	15,082	2	7,5412	18960,6	403	47,0486	0,160286	0,851954
Духовне задоволення	20,574	2	10,2868	18095,3	403	44,9014	0,229098	0,795354
Креативність	43,203	2	21,6015	26523,6	403	65,8154	0,328214	0,720401
Соціальні контакти	55,964	2	27,9822	21291,4	403	52,8323	0,529642	0,589225
Особистий престиж	59,861	2	29,9307	25937,5	403	64,3611	0,465043	0,628445
Досягнення	191,588	2	95,7940	24159,7	403	59,9496	1,597910	0,203598
Матеріальне становище	227,586	2	113,7931	25391,4	403	63,0060	1,806069	0,165626
Збереження індивідуальності	200,787	2	100,3936	19120,7	403	47,4459	2,115958	0,121855
Професійна сфера	83,357	2	41,6783	26708,4	403	66,2740	0,628878	0,533712
Навчання та освіта	154,209	2	77,1044	40365,0	403	100,1613	0,769803	0,463784
Сімейне життя	541,479	2	270,7396	37692,9	403	93,5307	2,894662	0,056469
Громадська діяльність	574,765	2	287,3826	53710,6	403	133,2770	2,156281	0,117088
Захоплення	289,337	2	144,6683	40999,4	403	101,7355	1,422005	0,242438
Фізична активність	1,584	2	0,7922	68079,9	403	168,9328	0,004689	0,995322
Конформізм(інд)	4,769	2	2,3843	368,2	403	0,9137	2,609502	0,074814
Традиція(інд)	9,065	2	4,5325	430,3	403	1,0677	4,244946	0,014983
Доброзичливість(інд)	1,456	2	0,7280	319,2	403	0,7921	0,919112	0,399708
Універсалізм(інд)	0,623	2	0,3117	263,9	403	0,6549	0,476027	0,621595
Самостійність(інд)	2,243	2	1,1217	273,4	403	0,6784	1,653453	0,192684
Стимуляція(інд)	1,245	2	0,6224	396,8	403	0,9845	0,632197	0,531949
Гедонізм(інд)	0,537	2	0,2687	451,0	403	1,1190	0,240095	0,786665
Досягнення(інд)	1,618	2	0,8091	436,3	403	1,0826	0,747365	0,474268
Влада(інд)	0,194	2	0,0971	460,3	403	1,1423	0,084995	0,918533
Безпека(інд)	9,078	2	4,5391	355,0	403	0,8809	5,153019	0,006169
Конформність н	4,307	2	2,1536	471,4	403	1,1697	1,841192	0,159960
Традиції н	6,551	2	3,2755	532,0	403	1,3202	2,481089	0,084929
Доброзичливість н	3,655	2	1,8274	420,2	403	1,0426	1,752726	0,174619
Універсалізм н	4,778	2	2,3890	489,6	403	1,2148	1,966531	0,141282
Самостійність н	3,517	2	1,7587	393,3	403	0,9758	1,802236	0,166256
Стимуляція н	5,600	2	2,8001	673,5	403	1,6712	1,675541	0,188508
Гедонізм н	2,700	2	1,3501	647,3	403	1,6062	0,840551	0,432228
Досягнення н	4,066	2	2,0330	473,8	403	1,1756	1,729252	0,178731
Влада н	9,781	2	4,8907	690,6	403	1,7136	2,854058	0,058775
Безпека н	2,969	2	1,4843	488,9	403	1,2130	1,223650	0,295245

Додаток В.2

Відмінності у показниках етнічної ідентичності за освітою батька

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Етнічне злиття	32,3487	2	16,17433	2811,279	403	6,97588	2,318608	0,099722
Етнічне відособлення	7,4105	2	3,70523	2511,025	403	6,23083	0,594661	0,552233
Етніонігілізм	8,6300	2	4,31500	5426,758	403	13,46590	0,320439	0,726015
Етнічна індиферентність	11,0966	2	5,54831	5154,614	403	12,79061	0,433780	0,648357
Норма(позитив. EI)	61,1498	2	30,57490	7970,299	403	19,77742	1,545950	0,214370
Етноогоїзм	90,8752	2	45,43760	5452,542	403	13,52988	3,358315	0,035770
Етноізоляціонізм	71,8004	2	35,90020	6061,660	403	15,04134	2,386768	0,093225
Національний фанатизм	154,9725	2	77,48626	4693,156	403	11,64555	6,653724	0,001436
Шкала позитивності EI	56,7654	2	28,38269	6061,345	403	15,04056	1,887077	0,152850
Шкала невизначеності EI	5,5678	2	2,78389	4594,445	403	11,40061	0,244188	0,783456
Когнітивний компонент EI	0,7828	2	0,39140	407,783	403	1,01187	0,386811	0,679471
Афективний компонент EI	1,9957	2	0,99786	404,599	403	1,00397	0,993916	0,371030
Заг.показник вираженості EI	0,5691	2	0,28455	146,158	403	0,36267	0,784575	0,457009

Додаток В.3

Відмінності у показниках етнічної ідентичності за освітою мати

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Етнічне злиття	22,82731	2	11,41366	3091,167	421	7,34244	1,554477	0,212510
Етнічне відособлення	2,97463	2	1,48732	2626,971	421	6,23984	0,238358	0,788027
Етніонігілізм	9,46400	2	4,73200	5560,894	421	13,20877	0,358247	0,699113
Етнічна індиферентність	28,39065	2	14,19533	5286,360	421	12,55668	1,130500	0,323850
Норма(позитив. EI)	28,77190	2	14,38595	8171,399	421	19,40950	0,741181	0,477172
Етноогоїзм	16,47928	2	8,23964	5820,386	421	13,82514	0,595989	0,551481
Етноізоляціонізм	30,37124	2	15,18562	6433,400	421	15,28124	0,993743	0,371055
Національний фанатизм	37,41483	2	18,70742	4977,491	421	11,82302	1,582288	0,206724
Шкала позитивності EI	38,20443	2	19,10221	6239,947	421	14,82173	1,288798	0,276687
Шкала невизначеності EI	9,18500	2	4,59250	4825,775	421	11,46265	0,400649	0,670140
Когнітивний компонент EI	2,56875	2	1,28438	429,214	421	1,01951	1,259797	0,284779
Афективний компонент EI	1,33019	2	0,66509	422,762	421	1,00419	0,662321	0,516189
Заг.показник вираженості EI	0,83065	2	0,41533	152,994	421	0,36341	1,142876	0,319888

Додаток В.4
Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях досліджуваних студентів
за освітою мати

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ)							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Традиційна культура	545,615	2	272,8077	170458,2	421	404,8887	0,673784	0,510325
Сучасна культура	1222,264	2	611,1320	219742,8	421	521,9545	1,170853	0,311110
Культура, що динамічно розвивається	221,166	2	110,5830	147895,3	421	351,2953	0,314786	0,730116
Цілі в житті	140,873	2	70,4364	21725,9	421	51,6055	1,364902	0,256534
Процес життя	183,945	2	91,9727	18429,1	421	43,7746	2,101053	0,123608
Результат життя	30,289	2	15,1446	15584,1	421	37,0168	0,409128	0,664493
Локус контролю - Я	99,284	2	49,6419	11195,1	421	26,5916	1,866827	0,155891
Локус контролю - життя	51,081	2	25,5404	17034,9	421	40,4630	0,631203	0,532454
Розвиток себе	2,546	2	1,2729	19251,9	421	45,7289	0,027836	0,972550
Духовне задоволення	3,124	2	1,5620	18360,3	421	43,6113	0,035816	0,964821
Креативність	184,173	2	92,0864	27223,5	421	64,6638	1,424079	0,241887
Соціальні контакти	12,466	2	6,2328	21653,4	421	51,4332	0,121182	0,885904
Особистий престиж	81,193	2	40,5965	26711,4	421	63,4476	0,639843	0,527887
Досягнення	15,441	2	7,7207	24763,0	421	58,8195	0,131260	0,877025
Матеріальне становище	153,191	2	76,5957	25856,3	421	61,4163	1,247156	0,288380
Збереження індивідуальності	30,374	2	15,1868	19858,8	421	47,1705	0,321955	0,724909
Професійна сфера	22,175	2	11,0874	27078,6	421	64,3198	0,172380	0,841719
Навчання та освіта	99,757	2	49,8786	41732,0	421	99,1258	0,503185	0,604965
Сімейне життя	134,767	2	67,3837	38934,8	421	92,4816	0,728617	0,483183
Громадська діяльність	122,470	2	61,2351	56313,2	421	133,7605	0,457797	0,632991
Захоплення	261,810	2	130,9050	41956,8	421	99,6598	1,313519	0,269972
Фізична активність	291,637	2	145,8185	69187,6	421	164,3411	0,887292	0,412538
Конформізм(інд)	0,840	2	0,4198	391,1	421	0,9290	0,451853	0,636756
Традиція(інд)	0,249	2	0,1244	456,8	421	1,0850	0,114664	0,891694
Доброзичливість(інд)	0,571	2	0,2855	332,8	421	0,7905	0,361091	0,697131
Універсалізм(інд)	3,144	2	1,5722	275,5	421	0,6544	2,402445	0,091736
Самостійність(інд)	1,574	2	0,7872	288,7	421	0,6857	1,147940	0,318281
Стимуляція(інд)	4,224	2	2,1121	407,8	421	0,9687	2,180407	0,114270
Гедонізм(інд)	1,284	2	0,6420	469,0	421	1,1141	0,576246	0,562447
Досягнення(інд)	0,237	2	0,1183	461,3	421	1,0956	0,107973	0,897677
Влада(інд)	2,438	2	1,2189	487,6	421	1,1582	1,052398	0,350016
Безпека(інд)	0,471	2	0,2357	383,4	421	0,9106	0,258892	0,772029
Конформність н	12,713	2	6,3564	488,8	421	1,1611	5,474547	0,004496
Традиції н	3,942	2	1,9710	557,0	421	1,3231	1,489656	0,226636
Доброзичливість н	5,249	2	2,6247	434,2	421	1,0314	2,544831	0,079693
Універсалізм н	1,683	2	0,8415	521,5	421	1,2388	0,679292	0,507531
Самостійність н	3,306	2	1,6532	400,9	421	0,9523	1,736010	0,177481
Стимуляція н	12,731	2	6,3654	690,5	421	1,6402	3,880866	0,021375
Гедонізм н	12,281	2	6,1407	657,6	421	1,5621	3,931120	0,020346
Досягнення н	4,055	2	2,0277	490,5	421	1,1651	1,740329	0,176723
Влада н	9,163	2	4,5813	715,7	421	1,7001	2,694755	0,068724
Безпека н	7,028	2	3,5140	525,4	421	1,2480	2,815703	0,060991

Додаток В.5

Результати тесту Шеффе

		Scheffe Test; Variable: Традиція(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта батька		M=1,4638	M=1,0512	M=1,1867
середня {1}			0,025069	0,072262
спеціальна {2}		0,025069		0,606813
вища {3}		0,072262	0,606813	

		Scheffe Test; Variable: Безпека(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта батька		M=2,3804	M=1,9650	M=2,1065
середня {1}			0,010901	0,044832
спеціальна {2}		0,010901		0,516278
вища {3}		0,044832	0,516278	

		Scheffe Test; Variable: Етноогоїзм (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта батька		M=6,0732	M=4,8975	M=5,0729
середня {1}			0,043490	0,037169
спеціальна {2}		0,043490		0,935951
вища {3}		0,037169	0,935951	

		Scheffe Test; Variable: Національний фанатизм (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта батька		M=7,1161	M=5,3000	M=6,2570
середня {1}			0,001500	0,098648
спеціальна {2}		0,001500		0,102602
вища {3}		0,098648	0,102602	

		Scheffe Test; Variable: Конформність н (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта мати		M=5,1552	M=4,9400	M=4,7795
середня {1}			0,385082	0,004597
спеціальна {2}		0,385082		0,591184
вища {3}		0,004597	0,591184	

		Scheffe Test; Variable: Стимуляція н (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта мати		M=4,9404	M=4,6323	M=4,5778
середня {1}			0,250665	0,028287
спеціальна {2}		0,250665		0,957984
вища {3}		0,028287	0,957984	

		Scheffe Test; Variable: Гедонізм н (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Освіта мати		M=5,1328	M=5,2800	M=4,8409
середня {1}			0,717162	0,047829
спеціальна {2}		0,717162		0,034516
вища {3}		0,047829	0,034516	

**Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності україномовних та російськомовних студентів
(за Т-критерієм Ст'юдента)**

Додаток Г.1

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях україномовних та російськомовних студентів

Variable	T-tests; Grouping: мова спілкування (ДАНІ)										
	Group 1: укр. Group 2: рос.										p
	Mean укр.	Mean рос.	t-value	df	p	Valid N укр.	Valid N рос.	Std. Dev. укр.	Std. Dev. рос.	F-ratio Variances	
Традиційна культура	23,45865	22,12560	0,72166	471	0,470861	266	207	20,03940	19,78829	1,025541	0,852294
Сучасна культура	52,10526	51,78744	0,15120	471	0,879683	266	207	23,23149	21,94860	1,120316	0,391895
Культура, що динамічно розвивається	24,43985	25,99034	-0,90626	471	0,365264	266	207	18,86572	17,92270	1,108000	0,439781
Цілі в житті	31,26692	30,00000	1,90110	471	0,057899	266	207	7,02074	7,40244	1,111692	0,416640
Процес життя	31,05263	30,57488	0,75928	471	0,448067	266	207	6,53676	7,10004	1,179767	0,205415
Результат життя	31,21805	30,57005	1,12459	471	0,261336	266	207	5,93720	6,55919	1,220497	0,127057
Локус контролю - Я	26,27444	26,17874	0,19694	471	0,843963	266	207	5,17431	5,32916	1,060750	0,649478
Локус контролю - життя	31,87594	31,30435	0,97205	471	0,331526	266	207	6,29193	6,41139	1,038335	0,770460
Розвиток себе	41,66165	41,32367	0,52962	471	0,596623	266	207	6,92427	6,83485	1,026337	0,847672
Духовне задоволення	43,47744	42,74879	1,18872	471	0,235150	266	207	6,51337	6,74031	1,070897	0,598153
Креативність	37,53008	36,06763	1,95967	471	0,050623	266	207	8,22795	7,81927	1,107261	0,442775
Соціальні контакти	40,72180	39,42995	1,93249	471	0,053899	266	207	7,20571	7,22144	1,004370	0,969171
Особистий престиж	36,12406	36,59420	-0,64157	471	0,521463	266	207	7,98463	7,80463	1,046660	0,733133
Досягнення	39,80075	38,95169	1,20606	471	0,228400	266	207	8,02130	7,01023	1,309259	0,042440
Матеріальне становище	42,76316	43,29469	-0,73130	471	0,464961	266	207	8,05033	7,56558	1,132252	0,349112
Збереження індивідуальності	40,96241	41,49758	-0,83044	471	0,406709	266	207	6,84922	7,08470	1,069943	0,602876
Професійна сфера	56,03008	56,39130	-0,47699	471	0,633588	266	207	8,27311	8,03732	1,059534	0,664499
Навчання та освіта	60,10902	58,33333	1,91302	471	0,056352	266	207	10,08265	9,92692	1,031621	0,817244
Сімейне життя	53,38346	53,01932	0,40659	471	0,684494	266	207	9,59538	9,74877	1,032227	0,805028
Громадська діяльність	49,69173	48,56039	1,05626	471	0,291393	266	207	11,32850	11,84303	1,092901	0,495126
Захоплення	56,15414	56,23188	-0,08379	471	0,933256	266	207	10,32723	9,58885	1,159938	0,263238
Фізична активність	44,06391	43,89372	0,14347	471	0,885979	266	207	12,52438	13,14292	1,101212	0,459311
Конформізм(інд)	1,74004	1,67343	0,75298	471	0,451838	266	207	0,96583	0,93952	1,056810	0,678739
Традиція(інд)	1,44342	0,98333	4,90252	471	0,000001	266	207	1,03205	0,98690	1,093571	0,500732
Доброзичливість(інд)	2,34398	2,26063	1,00432	471	0,315742	266	207	0,90785	0,87937	1,065830	0,632194
Універсалізм(інд)	2,43801	2,44657	-0,11223	471	0,910685	266	207	0,83200	0,81159	1,050924	0,710033
Самостійність(інд)	2,58102	2,68140	-1,29268	471	0,196757	266	207	0,85499	0,81533	1,099652	0,474411
Стимуляція(інд)	2,24763	2,24034	0,07902	471	0,937053	266	207	1,01836	0,96618	1,110919	0,428084
Гедонізм(інд)	2,37128	2,59039	-2,25495	471	0,024595	266	207	1,09679	0,98259	1,245959	0,097418
Досягнення(інд)	2,20489	2,27995	-0,77466	471	0,438927	266	207	1,01889	1,07873	1,120924	0,381356
Влада(інд)	1,49376	1,65493	-1,62474	471	0,104887	266	207	1,03900	1,10918	1,139652	0,316378
Безпека(інд)	2,15414	2,14589	0,09399	471	0,925159	266	207	0,95174	0,93879	1,027779	0,839326
Конформність н	4,98910	4,97440	0,14546	471	0,884409	266	207	1,05042	1,13991	1,177634	0,210410
Традиції н	4,07143	3,96812	0,95862	471	0,338242	266	207	1,21258	1,09542	1,225344	0,125501
Доброзичливість н	5,14211	5,17005	-0,29338	471	0,769363	266	207	1,00118	1,06072	1,122456	0,375710
Універсалізм н	4,74248	4,80386	-0,59786	471	0,550221	266	207	1,06028	1,16602	1,209403	0,145401
Самостійність н	5,24662	5,31981	-0,79930	471	0,424522	266	207	0,98222	0,99530	1,026808	0,836190
Стимуляція н	4,72782	4,75652	-0,23954	471	0,810789	266	207	1,29182	1,29403	1,003416	0,974934
Гедонізм н	4,97895	5,07923	-0,87192	471	0,383696	266	207	1,21838	1,26924	1,085225	0,529733
Досягнення н	4,92519	5,00290	-0,77420	471	0,439203	266	207	1,11650	1,03829	1,156320	0,273433
Влада н	4,00677	4,13575	-1,06617	471	0,286892	266	207	1,29371	1,31997	1,040998	0,755587
Безпека н	5,01579	4,98164	0,33056	471	0,741120	266	207	1,08946	1,14597	1,106439	0,437682

Додаток Г.2
Відмінності у показниках етнічної ідентичності українських та російськомовних студентів

Variable	T-tests; Grouping: мова спілкування (ДАНІ) Group 1: укр. Group 2: рос.										
	Mean укр.	Mean рос.	t-value	df	p	Valid N укр.	Valid N рос.	Std.Dev. укр.	Std.Dev. рос.	F-ratio Variances	p Variances
Етнічне злиття	7,62481	6,60386	4,06832	471	0,000056	266	207	2,680056	2,742613	1,047228	0,721294
Етнічне відособлення	7,65602	8,17729	-2,31580	471	0,020998	266	207	2,436620	2,418359	1,015158	0,913298
Етнічний ілізм	5,34962	5,13671	0,63454	471	0,526038	266	207	3,708443	3,503411	1,120472	0,391312
Етнічна індивідуальність	9,79135	10,80435	-3,14825	471	0,001747	266	207	3,708364	3,140965	1,393922	0,012518
Норма(позитив. EI)	14,48271	15,13043	-1,61257	471	0,107508	266	207	4,518632	4,083758	1,224317	0,127064
Етногенез	5,97519	4,67729	3,78061	471	0,000177	266	207	3,934423	3,384634	1,351260	0,023494
Етноізоляціонізм	6,03759	4,06763	5,58780	471	0,000000	266	207	4,018647	3,508003	1,312320	0,040691
Національний фанатизм	7,07895	5,43961	5,24885	471	0,000000	266	207	3,460473	3,249343	1,134175	0,342553
Шкала позитивності EI	14,93233	14,91304	0,05433	471	0,956699	266	207	4,009791	3,586947	1,249665	0,092993
Шкала невизначеності EI	8,55263	9,04348	-1,56779	471	0,117602	266	207	3,339734	3,426488	1,052627	0,692171
Когнітивний компонент EI	0,14732	-0,18831	3,65784	471	0,000283	266	207	1,018980	0,951385	1,147144	0,300654
Афективний компонент EI	0,19288	-0,25631	4,96057	471	0,000001	266	207	0,933154	1,030645	1,219865	0,128047
Заг. показник вираженості EI	2,70383	2,42498	5,14106	471	0,000000	266	207	0,576584	0,596170	1,069092	0,607109

Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічної ідентичності за статевою ознакою (за Т-критерієм Ст'юдента)

Додаток Д.1

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності жінок і чоловіків (загальна група досліджуваних)

Variable	All Groups T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: жін Group 2: чоловік										
	Mean жін	Mean чоловік	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чоловік	Std.Dev. жін	Std.Dev. чоловік	F-ratio Variances	p
Традиційна культура	21,21864	25,07614	-2,08743	474	0,037383	279	197	18,73573	21,34793	1,298285	0,045851
Сучасна культура	52,68817	51,16751	0,71945	474	0,472219	279	197	23,09535	22,15800	1,086396	0,536332
Культура, що динамічно розвивається	26,09677	23,65482	1,42397	474	0,155113	279	197	19,52589	16,74669	1,359451	0,021829
Цілі в житті	31,03584	30,27919	1,13025	474	0,258941	279	197	6,85189	7,65241	1,247316	0,090972
Процес життя	31,17921	30,36548	1,28969	474	0,197788	279	197	6,40959	7,27299	1,287552	0,053210
Результат життя	31,13978	30,63959	0,86558	474	0,387161	279	197	5,90377	6,61916	1,257035	0,080177
Локус контролю - Я	26,49821	25,83756	1,35626	474	0,175663	279	197	5,25869	5,19949	1,022899	0,869936
Локус контролю - життя	31,72401	31,42640	0,50184	474	0,616012	279	197	6,39687	6,33833	1,018558	0,895324
Розвиток себе	42,12545	40,60406	2,39186	474	0,017152	279	197	6,70783	7,01133	1,092538	0,496835
Духовне задоволення	43,43011	42,70558	1,17825	474	0,239288	279	197	6,44132	6,83662	1,126506	0,361460
Креативність	36,81004	36,96447	-0,20572	474	0,837094	279	197	7,39311	8,93478	1,460542	0,003738
Соціальні контакти	40,69176	39,32995	2,02892	474	0,043024	279	197	7,17547	7,26452	1,024974	0,845742
Особистий престиж	36,71326	35,73604	1,33186	474	0,183547	279	197	7,90753	7,85139	1,014352	0,920134
Досягнення	39,54122	39,24873	0,41311	474	0,679712	279	197	7,79164	7,33972	1,126934	0,371303
Матеріальне становище	43,50896	42,23858	1,74822	474	0,081074	279	197	8,14300	7,30801	1,241565	0,105368
Збереження індивідуальності	41,45520	40,78173	1,04243	474	0,297744	279	197	6,99414	6,86815	1,037023	0,789150
Професійна сфера	56,79928	55,20812	2,10116	474	0,036155	279	197	8,05573	8,25192	1,049301	0,709477
Навчання та освіта	60,45161	57,61421	3,06081	474	0,002333	279	197	9,65318	10,38265	1,156847	0,264769
Сімейне життя	54,04659	52,03553	2,25484	474	0,024599	279	197	9,63253	9,51442	1,024981	0,857849
Громадська діяльність	49,61290	48,49746	1,03792	474	0,299838	279	197	11,70534	11,32165	1,068929	0,619765
Захоплення	56,10394	56,26396	-0,17205	474	0,863475	279	197	10,02335	9,95302	1,014182	0,921140
Фізична активність	43,65591	44,53299	-0,73610	474	0,462032	279	197	12,16094	13,66342	1,262364	0,074746
Конформізм(інд)	1,77760	1,62335	1,74411	474	0,081788	279	197	0,95339	0,94600	1,015685	0,912251
Традиція(інд)	1,28925	1,18934	1,03539	474	0,301016	279	197	1,04460	1,02581	1,036980	0,789395
Добррозичливість(інд)	2,35161	2,24188	1,31607	474	0,188786	279	197	0,87920	0,91924	1,093168	0,494062
Універсалізм(інд)	2,52803	2,31944	2,75326	474	0,006127	279	197	0,75410	0,89228	1,400035	0,010026
Самостійність(інд)	2,67294	2,55000	1,58116	474	0,114508	279	197	0,78347	0,90417	1,331856	0,028360
Стимуляція(інд)	2,25907	2,21325	0,49472	474	0,621024	279	197	0,98716	1,00653	1,039624	0,762483
Гедонізм(інд)	2,55007	2,34127	2,14186	474	0,032714	279	197	1,02471	1,07914	1,109057	0,427374
Досягнення(інд)	2,28280	2,17056	1,15760	474	0,247610	279	197	1,01236	1,08232	1,142984	0,306184
Влада(інд)	1,58280	1,54640	0,36500	474	0,715276	279	197	1,05890	1,08941	1,058460	0,660981
Безпека(інд)	2,27742	1,97563	3,47946	474	0,000549	279	197	0,89573	0,98116	1,199841	0,163403
Конформність н	5,10323	4,81777	2,84336	474	0,004657	279	197	1,06424	1,09914	1,066647	0,619113
Традиції н	4,07168	3,96548	0,98285	474	0,326183	279	197	1,16583	1,15442	1,019869	0,887631
Добррозичливість н	5,25233	5,01624	2,49222	474	0,013035	279	197	1,02641	1,00577	1,041459	0,764431
Універсалізм н	4,82581	4,67817	1,43706	474	0,151361	279	197	1,10342	1,10467	1,002261	0,980279
Самостійність н	5,27957	5,26599	0,14765	474	0,882679	279	197	0,99530	0,97829	1,035079	0,800088
Стимуляція н	4,72294	4,75736	-0,28679	474	0,774395	279	197	1,33865	1,21689	1,210129	0,153327
Гедонізм н	5,15018	4,84721	2,64567	474	0,008424	279	197	1,27772	1,16034	1,212568	0,149041
Досягнення н	4,98925	4,92386	0,65004	474	0,515979	279	197	1,08880	1,06966	1,036116	0,794248
Влада н	4,06667	4,06142	0,04325	474	0,965518	279	197	1,35477	1,22617	1,220745	0,135400
Безпека н	5,05305	4,93401	1,15206	474	0,249876	279	197	1,10384	1,11936	1,028313	0,826476

Variable	All Groups T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: жін Group 2: чоловік										
	Mean жін	Mean чоловік	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чоловік	Std.Dev. жін	Std.Dev. чоловік	F-ratio Variances	p
Етнічне злиття	7,46344	6,75584	2,78920	474	0,005497	279	197	2,513751	3,001637	1,425843	0,006627
Етнічне відособлення	7,85125	7,95279	-0,44768	474	0,654587	279	197	2,355521	2,548520	1,170583	0,228110
Етніцилізм	5,15771	5,44315	-0,84716	474	0,397333	279	197	3,570382	3,690697	1,068531	0,609687
Етнічна індивергентність	9,91470	10,67919	-2,36270	474	0,018545	279	197	3,508074	3,432263	1,044663	0,746795
Норма(позитив. EI)	15,02294	14,37563	1,60757	474	0,108596	279	197	4,269447	4,406965	1,065457	0,625107
Етногеоїзм	5,41004	5,46294	-0,15108	474	0,879977	279	197	3,685462	3,870624	1,103006	0,452023
Етноізоляціонізм	5,24373	5,13706	0,29139	474	0,770879	279	197	4,015002	3,815449	1,107338	0,445985
Національний фанатизм	6,33692	6,43655	-0,30854	474	0,757803	279	197	3,465311	3,476200	1,006294	0,956029
Шкала позитивності EI	15,17563	14,58376	1,66620	474	0,096335	279	197	3,938554	3,637859	1,172146	0,234355
Шкала невизначеності EI	8,24731	9,49239	-4,02886	474	0,000065	279	197	3,243109	3,428005	1,117274	0,395377
Когнітивний компонент EI	0,00141	-0,00200	0,03660	474	0,970821	279	197	0,977068	1,034118	1,120187	0,384444
Афективний компонент EI	0,07088	-0,10039	1,84507	474	0,065651	279	197	0,975283	1,028139	1,111328	0,418360
Заг. показник вираженості EI	2,61047	2,54492	1,17499	474	0,240587	279	197	0,581472	0,623943	1,151414	0,280460

Додаток Д.2

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності жінок і чоловіків (м. Київ)

Variable	Місто=Київ T-tests; Grouping: Стать (ДАН) Group 1: жін Group 2: чоловік										
	Mean жін	Mean чоловік	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чоловік	Std.Dev. жін	Std.Dev. чоловік	F-ratio Variances	p Variances
Традиційна культура	22,75000	27,60000	-1,28959	128	0,199520	80	50	20,80500	20,95281	1,014260	0,940209
Сучасна культура	50,50000	46,00000	1,08795	128	0,278660	80	50	24,64431	19,89770	1,534008	0,108639
Культура, що динамічно розвивається	26,76250	26,40000	0,10624	128	0,915560	80	50	20,59325	15,87708	1,682321	0,051811
Цілі в житті	29,26250	30,56000	-1,02105	128	0,309155	80	50	7,24043	6,72843	1,157980	0,586109
Процес життя	29,45000	32,96000	-2,88204	128	0,004635	80	50	7,05117	6,24977	1,272901	0,365634
Результат життя	30,43750	33,28000	-2,56845	128	0,011363	80	50	6,15382	6,11469	1,012840	0,976666
Локус контролю - Я	25,21250	26,76000	-1,60738	128	0,110436	80	50	5,55910	4,96749	1,252381	0,399197
Локус контролю - життя	31,47500	34,00000	-2,36643	128	0,019460	80	50	6,30044	5,24502	1,442940	0,168669
Розвиток себе	41,37500	42,82000	-1,18786	128	0,237087	80	50	6,94895	6,41010	1,175193	0,547924
Духовне задоволення	43,23750	45,78000	-2,16114	128	0,032546	80	50	6,61652	6,37690	1,076563	0,791210
Креативність	36,96250	40,20000	-2,44722	128	0,015753	80	50	7,45186	7,15142	1,085786	0,766033
Соціальні контакти	39,66250	41,78000	-1,55871	128	0,121534	80	50	7,91241	6,88474	1,320817	0,296299
Особистий престиж	35,66250	36,54000	-0,62667	128	0,531994	80	50	8,05039	7,28770	1,220259	0,456682
Досягнення	37,75000	39,72000	-1,45995	128	0,146754	80	50	7,94044	6,68547	1,410670	0,196401
Матеріальне становище	41,22500	42,28000	-0,73420	128	0,464168	80	50	8,94707	6,07450	2,169401	0,004225
Збереження індивідуальності	40,35000	42,20000	-1,47684	128	0,142174	80	50	7,27420	6,38877	1,296391	0,330110
Професійна сфера	56,80000	57,10000	-0,20158	128	0,840566	80	50	8,47842	7,88243	1,156937	0,588484
Навчання та освіта	61,11250	60,18000	0,53299	128	0,594962	80	50	9,10417	10,60167	1,356027	0,225646
Сімейне життя	50,80000	52,36000	-0,86290	128	0,389807	80	50	10,40618	9,38683	1,228979	0,440467
Громадська діяльність	45,83750	51,20000	-2,58439	128	0,010877	80	50	12,43662	9,83330	1,599579	0,078544
Захоплення	56,01250	59,90000	-2,25496	128	0,025834	80	50	10,47540	7,87206	1,770778	0,033012
Фізична активність	42,13750	46,98000	-2,05168	128	0,042240	80	50	13,16376	12,97642	1,029084	0,927675
Конформізм(інд)	1,61000	1,49000	0,65758	128	0,511989	80	50	0,94489	1,11232	1,385787	0,194521
Традиція(інд)	0,99375	0,85400	0,76870	128	0,443486	80	50	0,96697	1,07194	1,228916	0,409779
Доброчинність(інд)	2,32375	2,20400	0,72475	128	0,469930	80	50	0,87356	0,98187	1,263354	0,350888
Універсалізм(інд)	2,55500	2,31800	1,56962	128	0,118973	80	50	0,76933	0,93715	1,483832	0,116991
Самостійність(інд)	2,73750	2,68600	0,32724	128	0,744023	80	50	0,80338	0,97479	1,472252	0,124409
Стимуляція(інд)	2,16375	2,28800	-0,66320	128	0,508393	80	50	0,96025	1,15523	1,447311	0,141846
Гедонізм(інд)	2,40375	2,47200	-0,34465	128	0,730927	80	50	1,02432	1,20848	1,391906	0,188605
Досягнення(інд)	2,25125	2,33200	-0,38432	128	0,701378	80	50	1,13126	1,21864	1,160448	0,548787
Влада(інд)	1,37500	1,41200	-0,19413	128	0,846379	80	50	1,07002	1,03621	1,066317	0,819717
Безпека(інд)	2,13500	1,77200	2,08462	128	0,039092	80	50	0,92546	1,02779	1,233352	0,401788
Конформність н	4,62750	4,70800	-0,34231	128	0,732682	80	50	1,27963	1,34359	1,102463	0,689664
Традиції н	3,65500	3,89200	-1,08173	128	0,281407	80	50	1,16835	1,28743	1,214241	0,437079
Доброчинність н	4,99500	4,98000	0,06846	128	0,945524	80	50	1,30548	1,05386	1,534540	0,108356
Універсалізм н	4,57875	4,72800	-0,66064	128	0,510032	80	50	1,39136	0,99058	1,972881	0,011650
Самостійність н	5,16250	5,51200	-1,63839	128	0,103797	80	50	1,36654	0,80423	2,887230	0,000118
Стимуляція н	4,53875	4,85400	-1,16633	128	0,245648	80	50	1,59925	1,32237	1,462604	0,153571
Гедонізм н	4,86750	4,80800	0,22504	128	0,822310	80	50	1,58576	1,25093	1,606962	0,075703
Досягнення н	4,72125	4,86200	-0,63735	128	0,525033	80	50	1,31637	1,06117	1,538823	0,106102
Влада н	3,57125	3,96000	-1,49918	128	0,136288	80	50	1,54512	1,24720	1,534796	0,108220
Безпека н	4,59000	4,68800	-0,41601	128	0,678103	80	50	1,40952	1,12134	1,580028	0,086569

Variable	Місто=Київ T-tests; Grouping: Стать (ДАН) Group 1: жін Group 2: чоловік										
	Mean жін	Mean чоловік	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чоловік	Std.Dev. жін	Std.Dev. чоловік	F-ratio Variances	p Variances
Етнічне злиття	6,57500	6,72000	-0,29623	128	0,767534	80	50	2,656613	2,806988	1,116412	0,653883
Етнічне відособлення	7,96250	8,10000	-0,32770	128	0,743673	80	50	2,346253	2,296848	1,043483	0,885157
Етніонігілізм	5,21250	5,70000	-0,71017	128	0,478891	80	50	3,499344	4,258245	1,480771	0,118912
Етнічна індиферентність	10,55000	11,38000	-1,39035	128	0,166837	80	50	3,599930	2,783992	1,672061	0,054573
Норма(позитив. EI)	15,90000	14,38000	1,91899	128	0,057212	80	50	4,268222	4,588762	1,155838	0,559217
Етногеоїзм	4,82500	5,18000	-0,47553	128	0,635217	80	50	4,027673	4,317454	1,149071	0,574772
Етноізоляціонізм	4,17500	5,04000	-1,07596	128	0,283970	80	50	4,417385	4,526385	1,049959	0,834209
Національний фанатизм	5,07500	6,12000	-1,57817	128	0,116994	80	50	3,549915	3,863170	1,184272	0,497041
Шкала позитивності EI	15,05000	15,24000	-0,29782	128	0,766320	80	50	4,099707	2,369535	2,993502	0,000071
Шкала невизначеності EI	8,26250	9,22000	-1,58237	128	0,116032	80	50	3,553368	3,012152	1,391639	0,214624
Когнітивний компонент EI	-0,07172	0,10162	-0,97858	128	0,329633	80	50	1,001026	0,952012	1,105620	0,713511
Афективний компонент EI	0,07503	-0,11007	1,13744	128	0,257480	80	50	0,935824	0,846514	1,222138	0,453149
Заг.показник вираженості EI	2,58000	2,57200	0,07910	128	0,937079	80	50	0,570010	0,546245	1,088905	0,757627

Додаток Д.3

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності жінок і чоловіків (м. Миколаїв)

Variable	Місто=Миколаїв T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: жін Group 2: чол										
	Mean жін	Mean чол	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чол	Std.Dev. жін	Std.Dev. чол	F-ratio Variances	p Variances
	Традиційна культура	20,00000	22,00000	-0,52036	95	0,604021	67	30	16,32993	19,89628	1,484483
Сучасна культура	48,95522	53,33333	-0,81154	95	0,419087	67	30	23,68572	26,43578	1,245694	0,457016
Культура, що динамічно розвивається	31,04478	24,66667	1,41540	95	0,160221	67	30	20,38525	20,80009	1,041114	0,866168
Цілі в житті	32,17910	30,23333	1,16950	95	0,245130	67	30	7,00849	8,72445	1,549628	0,144674
Процес життя	31,59701	29,96667	1,06180	95	0,291016	67	30	6,10281	8,67610	2,021111	0,019013
Результат життя	30,56716	30,86667	-0,21450	95	0,830617	67	30	5,93455	7,22416	1,481832	0,189871
Локус контролю - Я	27,22388	26,60000	0,51608	95	0,606997	67	30	5,64028	5,17687	1,187043	0,621389
Локус контролю - життя	30,92537	29,66667	0,78207	95	0,436121	67	30	6,97466	8,07010	1,338787	0,328028
Розвиток себе	42,23881	41,06667	0,73873	95	0,461892	67	30	7,47337	6,61729	1,275476	0,475104
Духовне задоволення	42,55224	42,20000	0,21225	95	0,832363	67	30	7,56043	7,54024	1,005363	1,000000
Креативність	37,26866	36,70000	0,30788	95	0,758845	67	30	8,36946	8,49401	1,029984	0,893040
Соціальні контакти	40,77612	39,40000	0,80124	95	0,424995	67	30	7,85247	7,73973	1,029344	0,960075
Особистий престиж	37,43284	37,93333	-0,26496	95	0,791617	67	30	8,50708	8,80413	1,071054	0,795923
Досягнення	40,00000	41,23333	-0,68946	95	0,492218	67	30	8,38650	7,55980	1,230667	0,545288
Матеріальне становище	43,67164	45,70000	-1,22410	95	0,223941	67	30	7,88629	6,69611	1,387075	0,332861
Збереження індивідуальності	42,22388	41,93333	0,17628	95	0,860445	67	30	7,25263	8,04270	1,229739	0,482651
Професійна сфера	56,04478	55,83333	0,11099	95	0,911862	67	30	9,06948	7,69273	1,389964	0,329744
Навчання та освіта	59,22388	57,56667	0,74218	95	0,459811	67	30	9,84704	10,85225	1,214584	0,507996
Сімейне життя	56,00000	56,06667	-0,03122	95	0,975159	67	30	10,13395	8,70566	1,355047	0,369235
Громадська діяльність	50,77612	51,80000	-0,42644	95	0,670754	67	30	10,57988	11,68672	1,220178	0,498529
Захоплення	55,65672	54,03333	0,64055	95	0,523359	67	30	12,08248	10,18614	1,406997	0,311897
Фізична активність	44,95522	47,43333	-0,84636	95	0,399477	67	30	13,02263	13,99922	1,155607	0,615937
Конформізм(інд)	1,92164	1,88333	0,18356	95	0,854753	67	30	0,96747	0,90909	1,132575	0,727384
Традиція(інд)	1,41045	1,43333	-0,09959	95	0,920880	67	30	1,12201	0,84826	1,749595	0,098067
Доброзичливість(інд)	2,20149	2,30833	-0,53592	95	0,593270	67	30	0,93261	0,84762	1,210599	0,579329
Універсалізм(інд)	2,44507	2,36100	0,46196	95	0,645166	67	30	0,83628	0,81039	1,064930	0,875501
Самостійність(інд)	2,54851	2,29167	1,40896	95	0,162112	67	30	0,89214	0,66658	1,791273	0,085005
Стимуляція(інд)	2,20418	2,33400	-0,57909	95	0,563900	67	30	1,12990	0,71133	2,523158	0,007343
Гедонізм(інд)	2,43836	2,42167	0,07052	95	0,943925	67	30	1,18655	0,77355	2,352878	0,012765
Досягнення(інд)	2,28358	1,89167	1,77869	95	0,078489	67	30	1,02330	0,95521	1,147653	0,696827
Влада(інд)	1,77612	1,59933	0,82091	95	0,413751	67	30	0,93449	1,07735	1,329127	0,339844
Безпека(інд)	2,33433	2,29333	0,20274	95	0,839773	67	30	0,91545	0,93179	1,036017	0,878426
Конформність н	5,23881	4,96667	1,32817	95	0,187303	67	30	0,97529	0,82768	1,388495	0,331327
Традиції н	4,38806	4,27333	0,46415	95	0,643601	67	30	1,23381	0,82626	2,229751	0,019185
Доброзичливість н	5,34328	5,08667	1,23670	95	0,219245	67	30	0,97347	0,87523	1,237096	0,534728
Універсалізм н	4,97612	4,78667	0,77540	95	0,440030	67	30	1,04578	1,25031	1,429383	0,233088
Самостійність н	5,33731	5,28000	0,30345	95	0,762211	67	30	0,86495	0,84788	1,040667	0,932713
Стимуляція н	4,98806	4,90000	0,37183	95	0,710846	67	30	1,13838	0,92625	1,510513	0,221225
Гедонізм н	5,21642	5,07667	0,53223	95	0,595810	67	30	1,30368	0,90122	2,092569	0,030405
Досягнення н	5,18955	5,12333	0,30672	95	0,759730	67	30	1,03061	0,86411	1,422516	0,296407
Влада н	4,52687	4,54667	-0,07346	95	0,941598	67	30	1,28388	1,08683	1,395500	0,323845
Безпека н	5,19104	5,43333	-1,05717	95	0,293116	67	30	0,99905	1,13755	1,296486	0,382395

Variable	Місто=Миколаїв T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: чол Group 2: жін										
	Mean чол	Mean жін	t-value	df	p	Valid N чол	Valid N жін	Std.Dev. чол	Std.Dev. жін	F-ratio Variances	p Variances
	Етнічне злиття	6,86667	7,80597	-1,88281	95	0,062786	30	67	2,569494	2,126591	1,459914
Етнічне відособлення	7,56667	8,01493	-0,85401	95	0,395249	30	67	2,555364	2,312630	1,220937	0,497254
Етніонігілізм	4,00000	5,61194	-1,74806	95	0,083684	30	67	3,290530	4,539240	1,902982	0,057964
Етнічна індіферентність	9,63333	10,32836	-0,94020	95	0,349500	30	67	3,508446	3,300083	1,130264	0,666848
Норма(позитив. ЕІ)	15,23333	14,55224	0,75502	95	0,452104	30	67	3,802752	4,232929	1,239042	0,531564
Етногеоїзм	5,26667	6,23881	-1,19168	95	0,236356	30	67	3,258234	3,896733	1,430332	0,288876
Етноізоляціонізм	4,63333	6,49254	-1,97544	95	0,051120	30	67	3,699798	4,517217	1,490685	0,236414
Національний фанатизм	7,13333	7,35821	-0,27227	95	0,786005	30	67	3,431430	3,895224	1,288590	0,456048
Шкала позитивності ЕІ	14,73333	14,95522	-0,26708	95	0,789984	30	67	4,033766	3,665700	1,210898	0,514309
Шкала невизначеності ЕІ	10,33333	8,34328	2,58380	95	0,011296	30	67	3,889272	3,323708	1,369275	0,292958
Когнітивний компонент ЕІ	0,07664	-0,18720	1,17958	95	0,241114	30	67	1,022451	1,016309	1,012123	0,936952
Афективний компонент ЕІ	-0,08109	-0,01629	-0,30509	95	0,760966	30	67	0,917752	0,987612	1,158037	0,676319
Заг.показник вираженості ЕІ	2,58000	2,52687	0,41520	95	0,678934	30	67	0,554231	0,594567	1,150851	0,690463

Додаток Д.4

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності жінок і чоловіків (м. Львів)

Variable	Місто=Львів T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ)												
	Group 1: жін		Group 2: чол		t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чол	Std.Dev. жін	Std.Dev. чол	F-ratio Variances	p
	Mean	Mean											
Традиційна культура	19,13043	26,27451	-1,93558	118	0,055311	69	51	18,29008	22,08717	1,458308	0,147375		
Сучасна культура	57,10145	53,33333	0,95783	118	0,340105	69	51	21,49565	21,03965	1,043817	0,881976		
Культура, що динамічно розвивається	23,76812	20,39216	1,06132	118	0,290712	69	51	18,55845	15,22640	1,485556	0,143464		
Цілі в житті	31,86957	30,98039	0,70639	118	0,481338	69	51	6,41669	7,32527	1,303243	0,307848		
Процес життя	31,85507	30,25490	1,35438	118	0,178201	69	51	5,94157	6,97092	1,376506	0,219279		
Результат життя	32,21739	29,66667	2,34932	118	0,020469	69	51	5,44726	6,42080	1,389383	0,206232		
Локус контролю - Я	26,30435	25,09804	1,29618	118	0,197442	69	51	4,93578	5,17786	1,100497	0,706792		
Локус контролю - життя	32,57971	31,35294	1,11187	118	0,268453	69	51	6,03277	5,89516	1,047229	0,872275		
Розвиток себе	41,10145	40,23529	0,70701	118	0,480953	69	51	6,18144	7,20441	1,358370	0,238867		
Духовне задоволення	43,44928	41,96078	1,37098	118	0,172984	69	51	5,80703	5,97649	1,059214	0,817198		
Креативність	35,76812	37,98039	-1,38858	118	0,167576	69	51	6,23591	11,08060	3,157374	0,000013		
Соціальні контакти	40,60870	38,58824	1,65157	118	0,101282	69	51	6,19112	7,17266	1,342217	0,257564		
Особистий престиж	35,33333	33,17647	1,58711	118	0,115164	69	51	7,28146	7,46379	1,050710	0,841004		
Досягнення	39,94203	37,52941	1,71295	118	0,089348	69	51	7,97770	7,12279	1,254455	0,402259		
Матеріальне становище	43,01449	39,58824	2,44462	118	0,015979	69	51	7,36944	7,87953	1,143227	0,502464		
Збереження індивідуальності	40,04348	39,43137	0,51047	118	0,610673	69	51	6,41789	6,59471	1,055863	0,826539		
Професійна сфера	55,88406	54,72549	0,74892	118	0,455397	69	51	7,97706	8,89287	1,242793	0,401648		
Навчання та освіта	60,73913	58,09804	1,37183	118	0,172718	69	51	10,57835	10,21422	1,072571	0,801927		
Сімейне життя	53,07246	48,68627	2,48307	118	0,008343	69	51	8,24143	9,62183	1,363046	0,233678		
Громадська діяльність	48,00000	45,98039	1,02841	118	0,305858	69	51	10,77988	10,43358	1,067484	0,815798		
Захоплення	55,05797	55,98039	-0,53536	118	0,593408	69	51	8,48681	10,36820	1,492511	0,124194		
Фізична активність	42,86957	41,56863	0,58968	118	0,556534	69	51	10,38085	13,79457	1,765835	0,029306		
Конформізм(інд)	1,80435	1,40784	2,42527	118	0,016812	69	51	0,90105	0,86350	1,088857	0,758412		
Традиція(інд)	1,53333	1,11569	2,23234	118	0,027480	69	51	0,98826	1,04602	1,120289	0,657152		
Доброзичливість(інд)	2,39275	2,14706	1,54408	118	0,125246	69	51	0,75524	0,98820	1,712065	0,039265		
Універсалізм(інд)	2,45507	2,29804	1,08364	118	0,280733	69	51	0,69399	0,89348	1,657519	0,052644		
Самостійність(інд)	2,60435	2,60196	0,01623	118	0,987080	69	51	0,68179	0,93016	1,861302	0,017312		
Стимуляція(інд)	2,35942	2,11941	1,35494	118	0,178025	69	51	0,92392	1,00528	1,183883	0,513264		
Гедонізм(інд)	2,53188	2,22510	1,66527	118	0,098511	69	51	0,96991	1,03413	1,136804	0,617463		
Досягнення(інд)	2,08116	2,10882	-0,16521	118	0,869065	69	51	0,87503	0,94830	1,174490	0,532986		
Влада(інд)	1,36667	1,31294	0,28538	118	0,775855	69	51	0,98960	1,05876	1,144656	0,599160		
Безпека(інд)	2,16522	1,83529	2,12295	118	0,035848	69	51	0,80364	0,89058	1,228075	0,427605		
Конформність н	5,19565	4,51569	4,15134	118	0,000063	69	51	0,82968	0,95945	1,337301	0,263495		
Традиції н	4,11014	3,54118	2,95939	118	0,003726	69	51	0,99914	1,09566	1,202541	0,475670		
Доброзичливість н	5,27826	4,74902	3,12067	118	0,002269	69	51	0,82263	1,03448	1,581362	0,078705		
Універсалізм н	4,72319	4,47451	1,44744	118	0,150425	69	51	0,85580	1,02310	1,429197	0,170106		
Самостійність н	5,15362	5,09412	0,34517	118	0,730579	69	51	0,78226	1,10660	2,001135	0,007916		
Стимуляція н	4,60725	4,55686	0,24502	118	0,806863	69	51	1,20810	0,97021	1,550518	0,105275		
Гедонізм н	5,13188	4,58824	2,89104	118	0,004572	69	51	0,88359	1,17706	1,774561	0,027939		
Досягнення н	4,89710	4,58824	1,65383	118	0,100820	69	51	0,94199	1,09866	1,360305	0,236708		
Влада н	3,80580	3,43333	1,89606	118	0,060397	69	51	1,09664	1,01738	1,161870	0,581502		
Безпека н	5,09855	4,49412	3,51231	118	0,000630	69	51	0,77583	1,10949	2,045099	0,006178		

Variable	Місто=Львів T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ)												
	Group 1: жін		Group 2: чол		t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чол	Std.Dev. жін	Std.Dev. чол	F-ratio Variances	p
	Mean	Mean											
Етнічне злиття	7,98986	6,33137	3,01528	118	0,003144	69	51	2,589523	3,437644	1,762309	0,029876		
Етнічне відособлення	7,38406	7,54314	-0,30847	118	0,758268	69	51	2,599413	3,035803	1,363944	0,232692		
Етніцилізм	4,52174	5,30000	-1,47462	118	0,142979	69	51	2,578182	3,199562	1,540119	0,097453		
Етнічна індиферентність	8,46667	10,05490	-2,11046	118	0,036930	69	51	3,790533	4,433252	1,367869	0,228427		
Норма(позитив. EI)	13,77391	13,23529	0,55677	118	0,578739	69	51	4,921222	5,641908	1,314335	0,292764		
Етногеоїзм	5,49855	5,20000	0,43670	118	0,663130	69	51	3,509923	3,948671	1,265630	0,363836		
Етноізоляціонізм	6,05797	5,43137	1,05603	118	0,293112	69	51	3,100683	3,360089	1,174321	0,533346		
Національний фанатизм	7,13043	6,68627	0,78964	118	0,431320	69	51	2,780780	3,373367	1,471615	0,137927		
Шкала позитивності EI	15,52174	13,41176	2,57379	118	0,011297	69	51	4,717329	4,030764	1,369675	0,244523		
Шкала невизначеності EI	7,56522	9,62745	-3,79303	118	0,000236	69	51	2,741180	3,199755	1,362569	0,234203		
Когнітивний компонент EI	0,07573	-0,11198	0,98929	118	0,324547	69	51	0,997156	1,067424	1,145903	0,596287		
Афективний компонент EI	0,25516	-0,06228	1,77637	118	0,078249	69	51	0,916699	1,033051	1,269959	0,357000		
Заг.показник вираженості EI	2,72406	2,52725	1,78180	118	0,077355	69	51	0,574362	0,629006	1,199326	0,481998		

Додаток Д.5

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях та показниках етнічної ідентичності жінок і чоловіків (м. Запоріжжя)

Variable	Місто=Запоріжжя T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: жін Group 2: чоловік											
	Mean жін	Mean чоловік	t-value	df	p	Valid N жін	Valid N чоловік	Std.Dev. жін	Std.Dev. чоловік	F-ratio Variances	p	
	Традиційна культура	22,85714	23,63636	-0,215718	127	0,829554	63	66	18,95909	21,88335	1,332272	0,257192
Сучасна культура	54,60317	52,42424	0,561802	127	0,575241	63	66	21,61432	22,39922	1,073947	0,778743	
Культура, що динамічно розвивається	22,53968	23,63636	-0,368172	127	0,713358	63	66	17,41044	16,42103	1,124135	0,640983	
Цілі в житті	31,15873	29,54545	1,253112	127	0,212467	63	66	6,32508	8,13763	1,655249	0,047342	
Процес життя	32,19048	28,66667	3,013756	127	0,003116	63	66	6,07442	7,13460	1,379525	0,204006	
Результат життя	31,46032	29,28788	1,991906	127	0,048526	63	66	5,96718	6,39895	1,149951	0,581059	
Локус контролю - Я	27,57143	25,36364	2,530229	127	0,012621	63	66	4,48551	5,36265	1,429339	0,158659	
Локус контролю - життя	31,95238	30,33333	1,487508	127	0,139359	63	66	6,28985	6,07221	1,072967	0,778360	
Розвиток себе	44,07937	39,00000	4,431226	127	0,000020	63	66	5,75102	7,15542	1,548032	0,085057	
Духовне задоволення	44,58730	41,18182	3,099052	127	0,002391	63	66	5,49379	6,87450	1,565804	0,077285	
Креативність	37,26984	33,84848	2,592969	127	0,010631	63	66	7,44486	7,53503	1,024369	0,925478	
Соціальні контакти	42,00000	38,01515	3,357273	127	0,001039	63	66	6,34747	7,09169	1,248242	0,380967	
Особистий престиж	38,79365	36,10606	2,015252	127	0,045989	63	66	7,35540	7,77200	1,116485	0,663643	
Досягнення	40,88889	39,31818	1,253786	127	0,212223	63	66	6,38827	7,74032	1,468085	0,129895	
Матеріальне становище	46,77778	42,68182	3,195123	127	0,001763	63	66	7,18745	7,36344	1,049570	0,849366	
Збереження індивідуальності	43,58730	40,22727	2,891698	127	0,004509	63	66	6,45739	6,72720	1,085312	0,746933	
Професійна сфера	58,60317	53,86364	3,728423	127	0,000289	63	66	6,09743	8,14274	1,783392	0,023049	
Навчання та освіта	60,60317	55,31818	3,152411	127	0,002021	63	66	9,16258	9,84520	1,154552	0,570277	
Сім'яне життя	57,15873	52,54545	3,014864	127	0,003105	63	66	8,10059	9,21234	1,293321	0,309576	
Громадська діяльність	54,93651	46,89394	3,925610	127	0,000141	63	66	10,91444	12,27647	1,265156	0,352759	
Захоплення	57,84127	54,74242	1,850693	127	0,066537	63	66	8,47045	10,39868	1,507105	0,105820	
Фізична активність	45,06349	43,65152	0,630516	127	0,529490	63	66	11,66588	13,63874	1,366827	0,217259	
Конформізм(інд)	1,80794	1,77273	0,216570	127	0,828891	63	66	0,99536	0,84826	1,376887	0,204148	
Традиція(інд)	1,26825	1,38939	-0,674812	127	0,501022	63	66	1,04632	0,99261	1,111149	0,674325	
Доброзичливість(інд)	2,50159	2,31364	1,184724	127	0,238339	63	66	0,94451	0,85681	1,215190	0,438193	
Універсалізм(інд)	2,66190	2,31818	2,393981	127	0,018129	63	66	0,70033	0,91128	1,693170	0,038331	
Самостійність(інд)	2,79841	2,52424	1,877951	127	0,062681	63	66	0,72768	0,91501	1,581167	0,071109	
Стимуляція(інд)	2,32857	2,17424	0,899375	127	0,370155	63	66	0,93177	1,01304	1,182039	0,508779	
Гедонізм(інд)	2,87460	2,29545	3,289234	127	0,001300	63	66	0,83201	1,13672	1,866576	0,014335	
Досягнення(інд)	2,54286	2,22273	1,750609	127	0,082428	63	66	0,94608	1,11904	1,399048	0,185017	
Влада(інд)	1,87778	1,80455	0,365319	127	0,715481	63	66	1,15262	1,12406	1,051454	0,840637	
Безпека(інд)	2,52063	2,09394	2,548196	127	0,012020	63	66	0,89554	1,00044	1,248008	0,381369	
Конформізм н	5,46190	5,06667	2,305408	127	0,022765	63	66	0,87886	1,05558	1,442597	0,148225	
Традиції н	4,22222	4,20909	0,065708	127	0,947713	63	66	1,13257	1,13649	1,006926	0,979733	
Доброзичливість н	5,45397	5,21818	1,487931	127	0,139248	63	66	0,81534	0,97332	1,425063	0,162164	
Універсалізм н	5,09206	4,74848	1,841672	127	0,067856	63	66	0,91551	1,17999	1,661233	0,045796	
Самостійність н	5,50476	5,20606	1,908194	127	0,058623	63	66	0,71016	1,03059	2,105988	0,003594	
Стимуляція н	4,80159	4,77424	0,114844	127	0,908750	63	66	1,28647	1,41131	1,203499	0,464235	
Гедонізм н	5,45873	4,97273	2,417043	127	0,017068	63	66	1,11610	1,16534	1,090171	0,733563	
Досягнення н	5,21746	5,13939	0,443547	127	0,658125	63	66	0,89740	1,08753	1,468620	0,129533	
Влада н	4,49206	4,40303	0,426718	127	0,670307	63	66	1,14403	1,22197	1,140903	0,602670	
Безпека н	5,44444	5,23333	1,315885	127	0,190583	63	66	0,86840	0,94955	1,195617	0,480243	

Variable	Місто=Запоріжжя T-tests; Grouping: Стать (ДАНІ) Group 1: чоловік Group 2: жін											
	Mean чоловік	Mean жін	t-value	df	p	Valid N чоловік	Valid N жін	Std.Dev. чоловік	Std.Dev. жін	F-ratio Variances	p	
	Етнічне злиття	7,06061	7,65079	-1,23552	127	0,218919	66	63	2,991675	2,383808	1,575021	0,073522
Етнічне відособлення	8,33333	8,04762	0,73682	127	0,462593	66	63	2,289329	2,105512	1,182227	0,508375	
Етніцизм	6,01515	5,30159	1,14557	127	0,254127	66	63	3,652154	3,410775	1,146548	0,589125	
Етнічна індіферентність	11,10606	10,25397	1,71868	127	0,088109	66	63	2,774215	2,856618	1,060288	0,814764	
Норма(позитив. EI)	14,86364	15,77778	-1,66183	127	0,099014	66	63	3,185961	3,056637	1,087120	0,741943	
Етногеоїзм	5,96970	5,17460	1,31920	127	0,189477	66	63	3,741533	3,050858	1,504026	0,107559	
Етноізоляціонізм	5,21212	4,38095	1,36137	127	0,175806	66	63	3,669060	3,240015	1,282377	0,325806	
Національний фанатизм	6,16667	5,98413	0,32822	127	0,743287	66	63	3,279697	3,024054	1,176219	0,521383	
Шкала позитивності EI	14,92424	15,19048	-0,43889	127	0,661490	66	63	3,791937	3,036643	1,559319	0,080041	
Шкала невизначеності EI	9,21212	8,87302	0,55907	127	0,577096	66	63	3,673251	3,185107	1,330005	0,260020	
Когнітивний компонент EI	-0,03126	0,21346	-1,42378	127	0,156964	66	63	1,084933	0,846477	1,642765	0,050730	
Афективний компонент EI	-0,13128	-0,04350	-0,43829	127	0,661924	66	63	1,203422	1,062907	1,281874	0,326569	
Заг. показник вираженості EI	2,52212	2,61365	-0,79694	127	0,426975	66	63	0,711106	0,583771	1,483832	0,119630	

Додаток Д.6

Відмінності у культурно-ціннісних орієнтаціях студентів різних міст

		Scheffe Test; Variable: Включеність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$			
		{1}	{2}	{3}	{4}
Місто		M=4,3462	M=4,7054	M=4,9134	M=4,4050
Київ {1}			0,095215	0,003660	0,982941
Запоріжжя {2}		0,095215		0,607964	0,232620
Миколаїв {3}		0,003660	0,607964		0,014695
Львів {4}		0,982941	0,232620	0,014695	

		Scheffe Test; Variable: Ієрархічність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$			
		{1}	{2}	{3}	{4}
Місто		M=3,8938	M=4,4527	M=4,5258	M=3,8733
Київ {1}			0,002664	0,001410	0,999324
Запоріжжя {2}		0,002664		0,975894	0,002161
Миколаїв {3}		0,001410	0,975894		0,001142
Львів {4}		0,999324	0,002161	0,001142	

		Scheffe Test; Variable: Гармонія (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$			
		{1}	{2}	{3}	{4}
Місто		M=4,2223	M=4,6225	M=4,7557	M=4,3967
Київ {1}			0,146819	0,042907	0,804525
Запоріжжя {2}		0,146819		0,916468	0,648706
Миколаїв {3}		0,042907	0,916468		0,309886
Львів {4}		0,804525	0,648706	0,309886	

ДОДАТОК Е

Порівняння культурно-ціннісних орієнтацій та показників етнічності студентів за результатами методики «Хто Я?»»

Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

	Count	Percent
є	143	30,04202
нема	312	65,54622
Missing	21	4,41176

Кластер=низький Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

	Count	Percent
є	22	18,48739
нема	93	78,15126
Missing	4	3,36134

Кластер=середній Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

	Count	Percent
є	65	29,14798
нема	145	65,02242
Missing	13	5,82960

Кластер=високий Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

	Count	Percent
є	56	41,79104
нема	74	55,22388
Missing	4	2,98507

Стать=жін Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

	Count	Percent
є	91	32,61649
нема	178	63,79928
Missing	10	3,58423

Стать=чол Frequency table: Хто я? (ДАНІ)

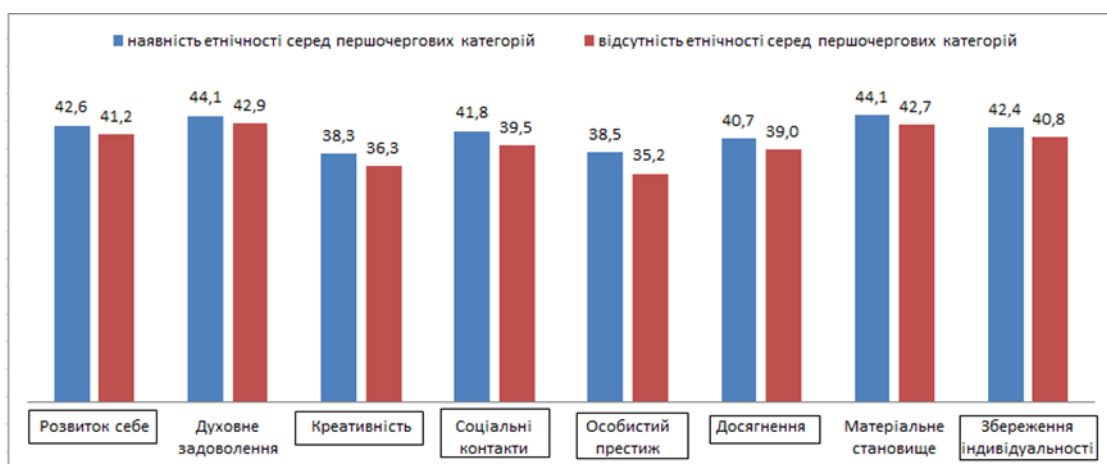
	Count	Percent
є	52	26,39594
нема	134	68,02030
Missing	11	5,58376

T-tests; Grouping: Хто я? (ДАНІ)											
Group 1: є											
Group 2: нема											
Variable	Mean є	Mean нема	t-value	df	p	Valid N є	Valid N нема	Std.Dev. є	Std.Dev. нема	F-ratio Variances	p Variances
Когнітивний компонент EI	2,462937	2,243590	3,454205	453	0,000604	143	312	0,606732	0,638646	1,107967	0,488637
Афективний компонент EI	2,970629	2,721667	3,792862	453	0,000169	143	312	0,622453	0,662183	1,131728	0,401867
Заг.показник вираженості EI	2,748112	2,510994	4,014176	453	0,000070	143	312	0,561528	0,595318	1,123969	0,428907

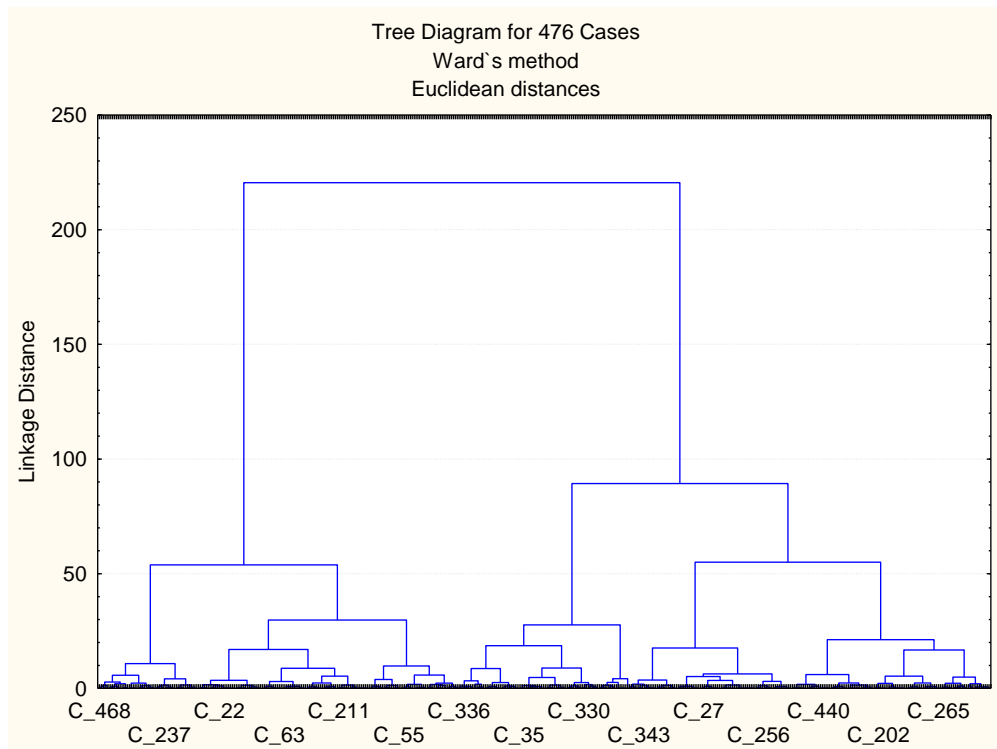
T-tests; Grouping: Хто я? (ДАНІ)											
Group 1: є											
Group 2: нема											
Variable	Mean є	Mean нема	t-value	df	p	Valid N є	Valid N нема	Std.Dev. є	Std.Dev. нема	F-ratio Variances	p Variances
Етнічне злиття	8,17902	6,71026	5,45838	453	0,000000	143	312	2,499855	2,736491	1,198280	0,219127
Етнічне відособлення	7,40559	8,15769	-3,12385	453	0,001900	143	312	2,403717	2,375086	1,024255	0,853078
Етніцилізм	4,88811	5,35994	-1,30890	453	0,191233	143	312	3,562708	3,572685	1,005609	0,983113
Етнічна індиферентність	9,61538	10,54808	-2,65781	453	0,008143	143	312	3,336045	3,536615	1,123859	0,429300
Норма(позитив. EI)	15,26573	14,65513	1,40207	453	0,161578	143	312	4,308755	4,314215	1,002536	1,000000
Етноогоїзм	6,04476	4,98462	2,84444	453	0,004650	143	312	3,496833	3,775878	1,165967	0,297230
Етноізоляціонізм	5,76224	4,79487	2,47302	453	0,013764	143	312	4,076656	3,777098	1,164908	0,274833
Національний фанатизм	6,74825	6,11218	1,83625	453	0,066976	143	312	3,654957	3,322472	1,210157	0,172863

T-tests; Grouping: Хто я?i (ДАНІ)											
Group 1: є											
Group 2: нема											
Variable	Mean є	Mean нема	t-value	df	p	Valid N є	Valid N нема	Std.Dev. є	Std.Dev. нема	F-ratio Variances	p Variances
Інтелект автоном	4,645455	4,881410	-2,00494	453	0,045564	143	312	1,103179	1,192706	1,168893	0,289364
Афект автоном	5,004196	4,941346	0,49621	453	0,619988	143	312	1,142389	1,302109	1,299172	0,075733
Автономія	4,824825	4,911378	-0,82031	453	0,412468	143	312	0,994702	1,066920	1,150477	0,341650
Включеність	4,848951	4,473077	3,31874	453	0,000977	143	312	1,058890	1,148988	1,177413	0,267384
Егалітарність	5,205594	5,055449	1,36927	453	0,171595	143	312	0,964787	1,136830	1,388443	0,026356
Ієрархічність	4,236364	4,120833	0,95163	453	0,341792	143	312	1,216179	1,195725	1,034505	0,798817
Гармонія	4,609091	4,424679	1,32634	453	0,185394	143	312	1,368916	1,380386	1,016828	0,921591
Панування	5,058741	5,006731	0,48662	453	0,626766	143	312	0,984838	1,090320	1,225683	0,166808

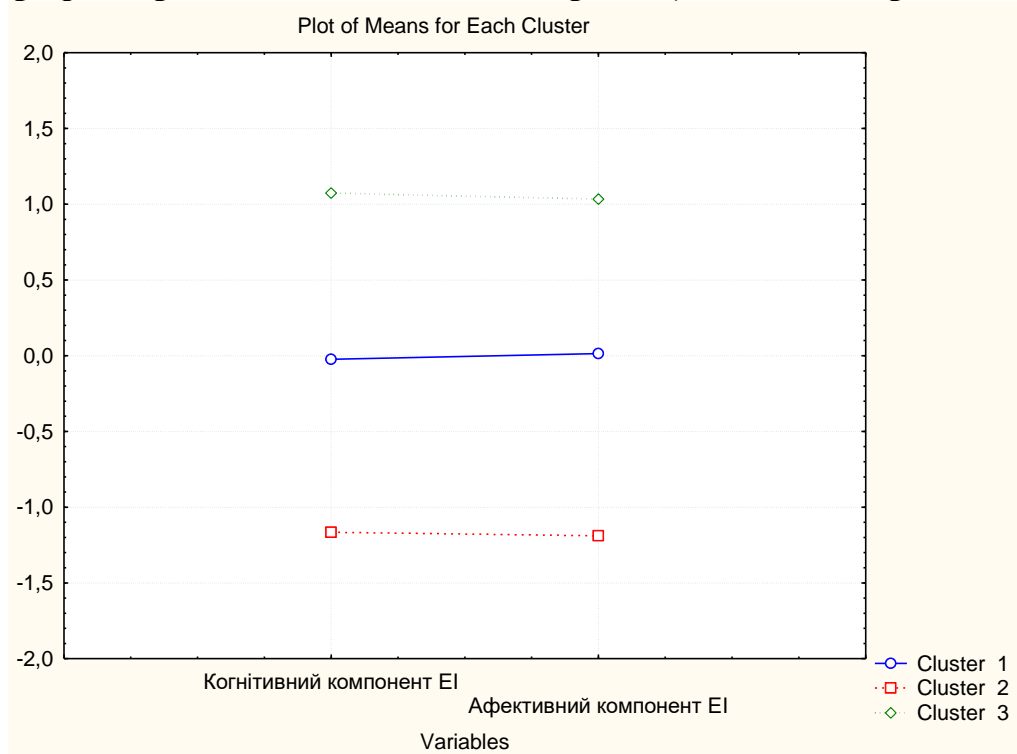
T-tests; Grouping: Хто я?i (ДАНІ)											
Group 1: є											
Group 2: нема											
Variable	Mean є	Mean нема	t-value	df	p	Valid N є	Valid N нема	Std.Dev. є	Std.Dev. нема	F-ratio Variances	p Variances
Розвиток себе	42,63636	41,16667	2,139419	453	0,032936	143	312	6,67616	6,85948	1,055674	0,719816
Духовне задоволення	44,11888	42,91667	1,833347	453	0,067407	143	312	7,24568	6,11935	1,402000	0,015542
Креативність	38,34965	36,29167	2,539802	453	0,011425	143	312	9,58524	7,19916	1,772732	0,000036
Соціальні контакти	41,76923	39,52244	3,131039	453	0,001855	143	312	7,23712	7,04506	1,055266	0,693445
Особистий престиж	38,45455	35,23077	4,079377	453	0,000053	143	312	8,05066	7,72048	1,087363	0,545267
Досягнення	40,67133	38,95192	2,248965	453	0,024994	143	312	7,76846	7,47865	1,079006	0,581945
Матеріальне становище	44,13986	42,65064	1,891592	453	0,059183	143	312	7,69086	7,84351	1,040091	0,798252
Збереження індивідуальності	42,37762	40,75641	2,321819	453	0,020685	143	312	7,08182	6,83651	1,073051	0,608920
Професійна сфера	56,79720	56,08013	0,873514	453	0,382846	143	312	8,25352	8,07142	1,045629	0,741532
Навчання та освіта	60,79021	58,86859	1,905865	453	0,057300	143	312	9,34009	10,26492	1,207837	0,199527
Сімейне життя	54,81119	52,55449	2,322767	453	0,020634	143	312	10,16342	9,36249	1,178412	0,240450
Громадська діяльність	51,11189	48,21154	2,495196	453	0,012944	143	312	11,26449	11,62075	1,064254	0,678335
Захоплення	57,98601	55,64103	2,363960	453	0,018502	143	312	10,44097	9,52738	1,200976	0,190600
Фізична активність	47,34266	42,61538	3,697541	453	0,000244	143	312	13,32323	12,34549	1,164669	0,275473

Додаток Є.1
Дерево кластеризації, побудоване на основі евклідової відстані між
класами

Додаток Є.2
Графік середніх значень за кластерами (після стандартизації)

ДОДАТОК Є (продовження)

Додаток Є.3

Таблиця відмінностей компонентів етнічної ідентичності між трьома кластерами

Назва шкали	Between - SS	df	Within - SS	df	F	signif. - p
Когнітивний компонент EI	316,2031	2	158,7969	473	470,9288	0,00
Емоційний компонент EI	311,4618	2	163,5382	473	450,4190	0,00

Додаток Є.4

Таблиця відмінностей у значеннях компонентів етнічної ідентичності між трьома кластерами

	Cluster - No. 1	Cluster - No. 2	Cluster - No. 3
Когнітивний компонент EI	2,29596	1,56471	2,99851
Емоційний компонент EI	2,80673	2,00378	3,48679

Таблиця показників евклідової відстані між трьома кластерами

Euclidean Distances between Clusters. Distances below diagonal Squared distances above diagonal			
	No. 1	No. 2	No. 3
No. 1	0,000000	1,376135	1,121257
No. 2	1,173088	0,000000	4,976819
No. 3	1,058894	2,230878	0,000000

Додаток Є.5

Описова статистика кластера 1

Кластер=середній Descriptive Statistics (ДАНІ)			
	Valid N	Mean	Std.Dev.
Когнітивний компонент EI	223	2,295964	0,358088
Афективний компонент EI	223	2,806726	0,337692

Додаток Є.6

Описова статистика кластера 2

Кластер=низький Descriptive Statistics (ДАНІ)			
	Valid N	Mean	Std.Dev.
Когнітивний компонент EI	119	1,564706	0,405594
Афективний компонент EI	119	2,003782	0,512063

Додаток €.7

Описова статистика кластера 3

Кластер=високий Descriptive Statistics (ДАНІ)			
	Valid N	Mean	Std.Dev.
Когнітивний компонент EI	134	2,998507	0,360030
Афективний компонент EI	134	3,486791	0,352714

Додаток €.8

Дискримінантний аналіз

N=476	Discriminant Function Analysis Summary (ДАНІ) Step 2, N of vars in model: 2; Grouping: Кластер (3 grps) Wilks' Lambda: ,19796 approx. F (4,944)=294,42 p<0,0000					
	Wilks' Lambda	Partial Lambda	F-remove (2,472)	p-level	Toler.	1-Toler. (R-Sqr.)
Когнітивний компонент EI	0,344291	0,574992	174,4405	0,00	0,998647	0,001353
Афективний компонент EI	0,334309	0,592160	162,5410	0,00	0,998647	0,001353

Додаток €.9

Класифікаційна матриця для груп досліджуваних з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності

Групи	Відсоток коректності (%)	середній - p=,46849	нижче середнього - p=,25000	вище середнього - p=,28151
середній рівень сформованості EI	100,00	223	0	0
низький рівень сформованості EI	89,08	13	106	0
високий рівень сформованості EI	89,55	14	0	120
Total	94,33	250	106	120

Додаток €.10

Таблиця відсоткових співвідношень рівнів сформованості етнічної ідентичності за статтю

Стать=чол Frequency table: Кластер (ДАНІ)		
	Count	Percent
середній	92	46,70051
низький	52	26,39594
високий	53	26,90355

Стать=жін Frequency table: Кластер (ДАНІ)		
	Count	Percent
середній	131	46,95341
низький	67	24,01434
високий	81	29,03226

Додаток Є.11

Таблиця відсоткових співвідношень рівнів сформованості етнічної ідентичності студентів з різних міст України

Місто=Київ Frequency table: Кластер)

	Count	Percent
середній	70	53,84615
низький	26	20,00000
високий	34	26,15385

Місто=Запоріжжя Frequency table: Кластер

	Count	Percent
середній	56	43,41085
низький	34	26,35659
високий	39	30,23256

Місто=Миколаїв Frequency table: Кластер

	Count	Percent
середній	46	47,42268
низький	28	28,86598
високий	23	23,71134

Місто=Львів Frequency table: Кластер

	Count	Percent
середній	51	42,50000
низький	31	25,83333
високий	38	31,66667

Порівняння трьох кластерів за культурно-ціннісними орієнтаціями
Додаток Ж.1
Результати однофакторного дисперсійного аналізу

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Традиційна культура	2875,610	2	1437,805	185752,1	473	392,7106	3,661233	0,026432
Сучасна культура	7354,745	2	3677,373	237427,6	473	501,9611	7,326011	0,000736
Культура, що динамічно розвивається	1649,761	2	824,880	159997,7	473	338,2615	2,438588	0,088381

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Цілі в житті	414,0652	2	207,0326	24181,33	473	51,12332	4,049671	0,018036
Процес життя	560,2283	2	280,1141	21304,95	473	45,04219	6,218929	0,002158
Результат життя	519,2602	2	259,6301	17786,59	473	37,60378	6,904361	0,001108
Локус контролю - Я	255,1082	2	127,5541	12781,84	473	27,02292	4,720219	0,009337
Локус контролю - життя	362,3396	2	181,1698	18897,82	473	39,95311	4,534560	0,011202

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Розвиток себе	885,633	2	442,816	21525,36	473	45,5082	9,73048	0,000072
Духовне задоволення	1096,537	2	548,268	19659,39	473	41,5632	13,19120	0,000003
Креативність	1084,446	2	542,223	29759,99	473	62,9175	8,61800	0,000211
Соціальні контакти	1702,073	2	851,036	23169,11	473	48,9833	17,37401	0,000000
Особистий престиж	1207,463	2	603,732	28368,14	473	59,9749	10,06640	0,000052
Досягнення	1262,258	2	631,129	26183,71	473	55,3567	11,40114	0,000015
Матеріальне становище	470,029	2	235,015	28617,84	473	60,5028	3,88436	0,021220
Збереження індивідуальності	605,125	2	302,562	22292,05	473	47,1291	6,41987	0,001774
Професійна сфера	430,424	2	215,212	31249,14	473	66,0658	3,25754	0,039348
Навчання та освіта	1575,549	2	787,775	46387,85	473	98,0716	8,03265	0,000371
Сімейне життя	2474,590	2	1237,295	41529,55	473	87,8003	14,09215	0,000001
Громадська діяльність	3836,892	2	1918,446	59520,22	473	125,8356	15,24566	0,000000
Захоплення	477,687	2	238,843	46871,53	473	99,0941	2,41027	0,090893
Фізична активність	3046,499	2	1523,249	74746,33	473	158,0261	9,63923	0,000079

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Етнічне злиття	440,6396	2	220,3198	3139,769	473	6,63799	33,19075	0,000000
Етнічне відособлення	69,5750	2	34,7875	2747,103	473	5,80783	5,98976	0,002698
Етноігілізм	46,7001	2	23,3501	6176,312	473	13,05774	1,78822	0,168387
Етнічна індиферентність	128,6723	2	64,3362	5669,007	473	11,98522	5,36796	0,004952
Норма(позитив. EI)	275,4512	2	137,7256	8646,947	473	18,28107	7,53378	0,000601
Етноогоїзм	253,1305	2	126,5652	6459,584	473	13,65663	9,26768	0,000113
Етноізоляціонізм	155,4680	2	77,7340	7180,572	473	15,18091	5,12051	0,006308
Національний фанатизм	62,2167	2	31,1084	5645,716	473	11,93597	2,60627	0,074869
Шкала позитивності EI	468,1863	2	234,0932	6478,526	473	13,69667	17,09124	0,000000
Шкала невизначеності EI	475,5598	2	237,7799	4930,615	473	10,42413	22,81052	0,000000

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Конформізм(інд)	8,44040	2	4,22020	422,3970	473	0,893017	4,72578	0,009287
Традиція(інд)	31,28935	2	15,64468	479,4635	473	1,013665	15,43377	0,000000
Доброзичливість(інд)	12,02848	2	6,01424	369,8757	473	0,781978	7,69106	0,000516
Універсалізм(інд)	2,33842	2	1,16921	316,8245	473	0,669819	1,74556	0,175670
Самостійність(інд)	1,90425	2	0,95213	330,7191	473	0,699195	1,36175	0,257215
Стимуляція(інд)	9,58750	2	4,79375	460,1316	473	0,972794	4,92782	0,007618
Гедонізм(інд)	0,57260	2	0,28630	524,6170	473	1,109127	0,25813	0,772602
Досягнення(інд)	10,98312	2	5,49156	504,9881	473	1,067628	5,14370	0,006167
Влада(інд)	0,05775	2	0,02888	544,4216	473	1,150997	0,02509	0,975225
Безпека(інд)	17,78045	2	8,89022	404,4665	473	0,855109	10,39660	0,000038
Конформність н	11,63797	2	5,81898	549,4261	473	1,161577	5,00955	0,007032
Традиції н	33,99121	2	16,99560	606,3627	473	1,281951	13,25761	0,000002
Доброзичливість н	1,73096	2	0,86548	495,8489	473	1,048306	0,82560	0,438603
Універсалізм н	2,11140	2	1,05570	578,0557	473	1,222105	0,86384	0,422205
Самостійність н	0,07580	2	0,03790	462,9212	473	0,978692	0,03872	0,962020
Стимуляція н	7,08828	2	3,54414	781,4636	473	1,652143	2,14518	0,118185
Гедонізм н	1,39094	2	0,69547	726,9565	473	1,536906	0,45251	0,636304
Досягнення н	7,03292	2	3,51646	547,2864	473	1,157054	3,03915	0,048811
Влада н	7,74142	2	3,87071	797,1886	473	1,685388	2,29663	0,101718
Безпека н	14,54763	2	7,27382	571,4056	473	1,208046	6,02114	0,002617

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Відкритість змінам_інд	2,79429	2	1,397147	288,0870	473	0,609064	2,29393	0,101991
Консерватизм/Збереження_інд	17,28673	2	8,643366	276,6407	473	0,584864	14,77842	0,000001
Самоствердження_інд	1,74269	2	0,871345	323,7805	473	0,684525	1,27292	0,280971
Самотрансцендентність_інд	6,20564	2	3,102819	259,1596	473	0,547906	5,66305	0,003712
Відкритість змінам_н	1,46949	2	0,734744	461,4189	473	0,975516	0,75319	0,471428
Консерватизм/Збереження_н	18,17518	2	9,087592	437,4558	473	0,924854	9,82598	0,000066
Самоствердження_н	4,79139	2	2,395694	499,9563	473	1,056990	2,26653	0,104797
Самотрансцендентність_н	1,60259	2	0,801297	440,2430	473	0,930746	0,86092	0,423435

Variable	Analysis of Variance (ДАНІ) Marked effects are significant at $p < ,05000$							
	SS Effect	df Effect	MS Effect	SS Error	df Error	MS Error	F	p
Автономія	0,34420	2	0,17210	544,6124	473	1,151400	0,14947	0,861207
Включеність	40,97674	2	20,48837	599,0202	473	1,266428	16,17808	0,000000
Егалітарність	6,28269	2	3,14135	604,7095	473	1,278456	2,45714	0,086773
Ієрархічність	4,68880	2	2,34440	701,9310	473	1,483998	1,57978	0,207104
Гармонія	5,67320	2	2,83660	921,4657	473	1,948130	1,45606	0,234196
Панування	7,85687	2	3,92843	542,0067	473	1,145892	3,42828	0,033251

Додаток Ж.2

Результати тесту Шеффе

		Scheffe Test; Variable: Традиційна культура (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=23,318	M=25,882	M=19,254
середній {1}			0,522796	0,173049
низький {2}		0,522796		0,030200
високий {3}		0,173049	0,030200	

		Scheffe Test; Variable: Сучасна культура (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=52,197	M=46,218	M=57,015
середній {1}			0,064131	0,145550
низький {2}		0,064131		0,000741
високий {3}		0,145550	0,000741	

		Scheffe Test; Variable: Ціні в житті (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=30,045	M=30,328	M=32,201
середній {1}			0,941084	0,022885
низький {2}		0,941084		0,115970
високий {3}		0,022885	0,115970	

		Scheffe Test; Variable: Процес життя (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=30,722	M=29,378	M=32,343
середній {1}			0,212169	0,088044
низький {2}		0,212169		0,002305
високий {3}		0,088044	0,002305	

		Scheffe Test; Variable: Результат життя (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=30,655	M=29,706	M=32,485
середній {1}			0,395734	0,024733
низький {2}		0,395734		0,001685
високий {3}		0,024733	0,001685	

		Scheffe Test; Variable: Локус контролю - Я (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=25,987	M=25,420	M=27,336	
середній {1}		0,631218	0,060636	
низький {2}	0,631218		0,014388	
високий {3}	0,060636	0,014388		

		Scheffe Test; Variable: Локус контролю - життя (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=31,300	M=30,664	M=32,933	
середній {1}		0,674906	0,062352	
низький {2}	0,674906		0,017840	
високий {3}	0,062352	0,017840		

		Scheffe Test; Variable: Розвиток себе (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=41,327	M=39,672	M=43,396	
середній {1}		0,097894	0,020216	
низький {2}	0,097894		0,000082	
високий {3}	0,020216	0,000082		

		Scheffe Test; Variable: Духовне задоволення (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=42,888	M=41,160	M=45,284	
середній {1}		0,062557	0,003314	
низький {2}	0,062557		0,000004	
високий {3}	0,003314	0,000004		

		Scheffe Test; Variable: Креативність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=36,601	M=34,950	M=39,037	
середній {1}		0,187214	0,019921	
низький {2}	0,187214		0,000268	
високий {3}	0,019921	0,000268		

		Scheffe Test; Variable: Соціальні контакти (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер	{1}	{2}	{3}	
	M=40,439	M=37,134	M=42,269	
середній {1}		0,000204	0,058329	
низький {2}	0,000204		0,000000	
високий {3}	0,058329	0,000000		

		Scheffe Test; Variable: Особистий престиж (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=36,735	M=33,689	M=37,925
середній {1}			0,002663	0,373054
низький {2}		0,002663		0,000096
високий {3}		0,373054	0,000096	

		Scheffe Test; Variable: Досягнення (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=39,081	M=37,395	M=41,784
середній {1}			0,137610	0,004255
низький {2}		0,137610		0,000022
високий {3}		0,004255	0,000022	

		Scheffe Test; Variable: Матеріальне становище (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=42,982	M=41,538	M=44,269
середній {1}			0,263484	0,319093
низький {2}		0,263484		0,021220
високий {3}		0,319093	0,021220	

		Scheffe Test; Variable: Збереження індивідуальності (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=40,852	M=39,882	M=42,866
середній {1}			0,461740	0,028054
низький {2}		0,461740		0,002801
високий {3}		0,028054	0,002801	

		Scheffe Test; Variable: Професійна сфера (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=56,305	M=54,630	M=57,209
середній {1}			0,193738	0,596216
низький {2}		0,193738		0,042815
високий {3}		0,596216	0,042815	

		Scheffe Test; Variable: Навчання та освіта (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=59,659	M=56,345	M=61,246
середній {1}			0,013475	0,342168
низький {2}		0,013475		0,000502
високий {3}		0,342168	0,000502	

		Scheffe Test; Variable: Сімейне життя (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=52,915	M=50,185	M=56,403
середній {1}			0,037993	0,003248
низький {2}		0,037993		0,000001
високий {3}		0,003248	0,000001	

		Scheffe Test; Variable: Громадська діяльність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=49,135	M=45,034	M=52,836
середній {1}			0,005922	0,010966
низький {2}		0,005922		0,000000
високий {3}		0,010966	0,000000	

		Scheffe Test; Variable: Фізична активність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=43,363	M=41,025	M=47,769
середній {1}			0,262307	0,006190
низький {2}		0,262307		0,000137
високий {3}		0,006190	0,000137	

		Scheffe Test; Variable: Конформізм(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=1,7126	M=1,5210	M=1,8869
середній {1}			0,204200	0,241499
низький {2}		0,204200		0,009290
високий {3}		0,241499	0,009290	

		Scheffe Test; Variable: Традиція(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
		{1}	{2}	{3}
Кластер		M=1,1442	M=,99412	M=1,6459
середній {1}			0,423078	0,000038
низький {2}		0,423078		0,000003
високий {3}		0,000038	0,000003	

Scheffe Test; Variable: Доброзичливість(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=2,2590	M=2,1256	M=2,5451
середній {1}		0,414598	0,012996
низький {2}	0,414598		0,000923
високий {3}	0,012996	0,000923	

Scheffe Test; Variable: Стимуляція(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=2,1601	M=2,1353	M=2,4663
середній {1}		0,975693	0,018353
низький {2}	0,975693		0,029530
високий {3}	0,018353	0,029530	

Scheffe Test; Variable: Досягнення(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=2,2590	M=1,9975	M=2,4108
середній {1}		0,084433	0,405674
низький {2}	0,084433		0,006805
високий {3}	0,405674	0,006805	

Scheffe Test; Variable: Безпека(інд) (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=2,1552	M=1,8689	M=2,4000
середній {1}		0,025005	0,054151
низький {2}	0,025005		0,000038
високий {3}	0,054151	0,000038	

Scheffe Test; Variable: Конформність н (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,9112	M=4,8462	M=5,2313
середній {1}		0,868455	0,025630
низький {2}	0,868455		0,018497
високий {3}	0,025630	0,018497	

Scheffe Test; Variable: Традиції н (ДАНІ) Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,0377	M=3,6303	M=4,3642
середній {1}		0,006937	0,031584
низький {2}	0,006937		0,000003
високий {3}	0,031584	0,000003	

Scheffe Test; Variable: Досягнення н (ДАНІ)			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,9861	M=4,7672	M=5,0955
середній {1}		0,201725	0,648757
низький {2}	0,201725		0,044074
високий {3}	0,648757	0,044074	

Scheffe Test; Variable: Безпека н (ДАНІ)			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,9874	M=4,7647	M=5,2433
середній {1}		0,204340	0,104687
низький {2}	0,204340		0,002738
високий {3}	0,104687	0,002738	

Scheffe Test; Variable: Консерватизм/Збереження_інд			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=1,6706	M=1,4613	M=1,9776
середній {1}		0,055703	0,001295
низький {2}	0,055703		0,000001
високий {3}	0,001295	0,000001	

Scheffe Test; Variable: Самотрансцендентність_інд			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=2,3340	M=2,2521	M=2,5485
середній {1}		0,622256	0,030534
низький {2}	0,622256		0,006739
високий {3}	0,030534	0,006739	

Scheffe Test; Variable: Консерватизм/Збереження_н			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,6454	M=4,4137	M=4,9463
середній {1}		0,106280	0,017247
низький {2}	0,106280		0,000077
високий {3}	0,017247	0,000077	

Scheffe Test; Variable: Включеність (ДАНІ)			
Marked differences are significant at p < ,05000			
Кластер	{1}	{2}	{3}
	M=4,5865	M=4,1361	M=4,9418
середній {1}		0,002166	0,016017
низький {2}	0,002166		0,000000
високий {3}	0,016017	0,000000	

		Scheffe Test; Variable: Панування (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=5,0345	M=4,8042	M=5,1515
середній {1}			0,167066	0,607062
низький {2}		0,167066		0,037107
високий {3}		0,607062	0,037107	

		Scheffe Test; Variable: Етнічне злиття (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=7,1439	M=5,7941	M=8,4373
середній {1}			0,000030	0,000033
низький {2}		0,000030		0,000000
високий {3}		0,000033	0,000000	

		Scheffe Test; Variable: Етнічне відособлення (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=7,6901	M=8,5546	M=7,6440
середній {1}			0,007152	0,984800
низький {2}		0,007152		0,011598
високий {3}		0,984800	0,011598	

		Scheffe Test; Variable: Етнічна індіферентність (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=10,217	M=11,000	M=9,5716
середній {1}			0,138606	0,234554
низький {2}		0,138606		0,004969
високий {3}		0,234554	0,004969	

		Scheffe Test; Variable: Етніцизм (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=5,0345	M=5,8034	M=5,2090
середній {1}			0,173812	0,907108
низький {2}		0,173812		0,426914
високий {3}		0,907108	0,426914	

		Scheffe Test; Variable: Норма(позитив. ЕІ) (ДАНІ) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=14,704	M=13,695	M=15,781
середній {1}			0,116352	0,071207
низький {2}		0,116352		0,000619
високий {3}		0,071207	0,000619	

		Scheffe Test; Variable: Етноогоїзм (ДАHI) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=5,4852	M=4,3261	M=6,3254
	середній {1}		0,022672	0,116089
	низький {2}	0,022672		0,000118
	високий {3}	0,116089	0,000118	

		Scheffe Test; Variable: Етноізоляціонізм (ДАHI) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=5,1973	M=4,3697	M=5,9403
	середній {1}		0,174855	0,219370
	низький {2}	0,174855		0,006309
	високий {3}	0,219370	0,006309	

		Scheffe Test; Variable: Національний фанатизм (ДАHI) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=6,1390	M=6,1765	M=6,9552
	середній {1}		0,995450	0,097836
	низький {2}	0,995450		0,202747
	високий {3}	0,097836	0,202747	

		Scheffe Test; Variable: Шкала позитивності EI (ДАHI) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=15,045	M=13,395	M=16,104
	середній {1}		0,000507	0,033165
	низький {2}	0,000507		0,000000
	високий {3}	0,033165	0,000000	

		Scheffe Test; Variable: Шкала невизначеності EI (ДАHI) Marked differences are significant at $p < ,05000$		
Кластер		{1}	{2}	{3}
		M=8,6233	M=10,328	M=7,6045
	середній {1}		0,000026	0,016062
	низький {2}	0,000026		0,000000
	високий {3}	0,016062	0,000000	

Результати кореляційного аналізу

Додаток 3.1

Результати кореляційного аналізу у групі досліджуваних студентів з *високим рівнем сформованості етнічної ідентичності*

Кластер=високий Correlations (ДАНІ) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ N=134 (Casewise deletion of missing data)							
Variable	Інтелект_авто ном	Афект_автоно м	Включеність	Егалітарність	Ієрархічність	Гармонія	Панування
Етнічне злиття	-0,03	-0,01	0,15	-0,03	0,01	0,02	0,02
Етнічне відособлення	0,15	0,13	-0,07	0,01	0,17	0,06	0,08
Етніцизм	-0,06	0,08	-0,01	-0,06	0,12	0,04	0,04
Етнічна індиферентність	0,03	0,30	0,07	0,05	0,34	0,04	0,08
Норма(позитив. EI)	0,40	0,13	0,10	0,15	-0,03	0,13	0,12
Етноеоїзм	-0,12	-0,03	-0,01	-0,00	0,07	-0,06	-0,01
Етноізоляціонізм	-0,06	0,09	0,02	-0,04	0,12	0,02	0,08
Національний фанатизм	-0,12	0,05	0,00	-0,06	0,15	0,05	0,07
Шкала позитивності EI	0,28	0,14	0,28	0,35	-0,02	0,14	0,27
Шкала невизначеності EI	-0,33	-0,07	-0,14	-0,34	0,02	-0,08	-0,16
Когнітивний компонент EI	-0,02	0,04	0,16	0,02	0,15	-0,03	-0,02
Афективний компонент EI	-0,04	-0,01	0,07	0,03	-0,11	-0,03	-0,12
Заг.показник вираженості EI	-0,06	0,01	0,13	0,03	0,00	-0,05	-0,12

Додаток 3.2

Результати кореляційного аналізу у групі досліджуваних студентів з *середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності*

Кластер=середній Correlations (ДАНІ) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ N=223 (Casewise deletion of missing data)							
Variable	Інтелект_авто ном	Афект_автоно м	Включеність	Егалітарність	Ієрархічність	Гармонія	Панування
Етнічне злиття	-0,06	0,03	0,40	0,06	0,14	0,14	0,14
Етнічне відособлення	0,07	0,10	-0,11	-0,02	-0,02	-0,01	0,01
Етніцизм	-0,08	-0,13	-0,29	-0,33	-0,05	-0,28	-0,11
Етнічна індиферентність	0,05	-0,05	-0,24	-0,10	-0,06	-0,04	-0,05
Норма(позитив. EI)	0,08	0,08	0,26	0,30	0,12	0,18	0,13
Етноеоїзм	-0,10	-0,11	-0,06	-0,28	-0,02	-0,26	-0,08
Етноізоляціонізм	-0,27	-0,24	-0,05	-0,24	0,01	-0,12	-0,05
Національний фанатизм	-0,25	-0,11	-0,02	-0,25	0,01	-0,11	-0,04
Шкала позитивності EI	0,04	0,02	0,29	0,31	0,05	0,29	0,11
Шкала невизначеності EI	0,12	-0,02	-0,25	-0,24	0,03	-0,24	-0,04
Когнітивний компонент EI	0,24	-0,02	-0,02	-0,08	0,03	0,08	0,07
Афективний компонент EI	-0,11	0,05	0,29	0,27	0,01	0,11	0,03
Заг.показник вираженості EI	-0,02	0,05	0,29	0,11	0,03	0,17	0,09

Додаток 3.3

Результати кореляційного аналізу у групі досліджуваних студентів з *низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності*

Variable	Кластер=низький Correlations (ДАН) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ N=119 (Casewise deletion of missing data)						
	Інтелект_авто ном	Афект_автоно м	Включеність	Егалітарність	Ієрархічність	Гармонія	Панування
Етнічне злиття	-0,33	0,06	0,49	0,06	0,41	0,06	0,12
Етнічне відособлення	0,31	0,06	-0,10	0,13	0,03	0,05	0,06
Етніцилізм	-0,00	0,12	0,01	0,02	0,17	0,01	0,11
Етнічна індиферентність	0,39	0,11	-0,16	0,08	-0,03	0,15	0,02
Норма(позитив. EI)	0,13	0,12	0,12	0,10	0,03	0,30	0,08
Етноогоїзм	-0,31	0,10	0,10	0,00	0,40	0,00	0,06
Етноізоляціонізм	-0,32	0,01	0,10	-0,03	0,29	-0,04	0,10
Національний фанатизм	-0,12	0,06	0,03	-0,05	0,28	-0,16	0,10
Шкала позитивності EI	-0,08	0,02	0,31	0,01	0,15	0,08	0,15
Шкала невизначеності EI	0,18	0,00	-0,15	0,04	-0,11	0,09	-0,05
Когнітивний компонент EI	0,00	0,13	0,18	0,05	0,31	0,07	0,08
Афективний компонент EI	0,11	0,17	0,03	0,14	0,06	0,07	0,13
Заг.показник вираженості EI	0,08	0,29	0,11	0,11	0,14	0,09	0,13

Додаток 3.4

Результати кореляційного аналізу у загальній групі досліджуваних студентів

Variable	Correlations ДАН Marked correlations are significant at $p < ,05000$ N=476 (Casewise deletion of missing data)							
	Інтелект_авто ном	Афект_автоно м	Автономія	Включеність	Егалітарність	Ієрархічність	Гармонія	Панування
Етнічне злиття	-0,26	0,20	-0,18	0,51	0,22	0,33	0,26	0,29
Етнічне відособлення	0,28	0,23	0,27	-0,28	0,17	0,18	0,17	0,18
Етніцилізм	-0,20	-0,15	-0,18	-0,24	-0,27	0,20	-0,21	-0,16
Етнічна індиферентність	0,26	0,21	0,25	-0,27	-0,17	0,17	0,18	-0,16
Норма(позитив. EI)	0,30	0,26	0,30	0,32	0,33	0,22	0,33	0,28
Етноогоїзм	-0,29	-0,17	-0,24	0,20	-0,21	0,25	-0,22	0,15
Етноізоляціонізм	-0,30	-0,17	-0,24	0,20	-0,22	0,25	-0,19	0,20
Національний фанатизм	-0,29	-0,17	-0,23	0,17	-0,24	0,25	-0,21	0,19
Шкала позитивності EI	0,20	0,22	0,22	0,39	0,34	0,22	0,31	0,31
Шкала невизначеності EI	0,19	-0,19	-0,15	-0,36	-0,29	-0,19	-0,22	-0,26
Когнітивний компонент EI	0,16	0,22	0,20	0,41	0,22	0,28	0,24	0,27
Афективний компонент EI	-0,18	0,24	0,19	0,41	0,30	0,21	0,24	0,26
Заг.показник вираженості EI	-0,18	0,24	0,19	0,43	0,28	0,25	0,25	0,27

ДОДАТОК I

Факторна модель культурно-ціннісних орієнтацій в групі досліджуваних студентів з *високим рівнем етнічної ідентичності*

Variable	Кластер=високий Factor Loadings (Varimax normalized) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,500000)		
	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Інтелект_автоном	0,058471	-0,816479	-0,003011
Афект_автоном	-0,780842	-0,000845	0,078388
Включеність	0,298371	0,659965	-0,279725
Егалітарність	0,745095	0,065863	0,122556
Ієрархічність	-0,486062	0,513671	0,359381
Гармонія	0,117199	-0,103129	-0,852080
Панування	0,175571	-0,314521	0,663632
Expl.Var	1,538141	1,479948	1,395023
Prp.Totl	0,219734	0,211421	0,199289

Value	Кластер=високий Eigenvalues (ДАНІ) Extraction: Principal components			
	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	1,696129	24,23041	1,696129	24,23041
2	1,553600	22,19428	3,249728	46,42469
3	1,163384	16,61976	4,413112	63,04446

Факторна модель культурно-ціннісних орієнтацій в групі досліджуваних студентів з *середнім рівнем сформованості етнічної ідентичності*

Variable	Кластер=середній Factor Loadings (Varimax normalized) (ДАНІ) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,500000)			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
Інтелект_автоном	0,164583	-0,846021	-0,065809	-0,074188
Афект_автоном	-0,175232	-0,184295	-0,743542	0,463542
Включеність	0,198419	0,759539	0,034446	0,014461
Егалітарність	-0,000665	-0,013101	0,873469	0,299422
Ієрархічність	-0,863104	0,191919	0,000794	-0,004398
Гармонія	0,749282	0,289238	0,124311	0,104227
Панування	-0,110960	-0,106815	-0,073802	-0,923196
Expl.Var	1,415848	1,458688	1,342221	1,173411
Prp.Totl	0,202264	0,208384	0,191746	0,167630

ДОДАТОК I (продовження)

Кластер=середній Eigenvalues (ДАНІ) Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	1,819686	25,99551	1,819686	25,99551
2	1,329136	18,98765	3,148822	44,98316
3	1,208992	17,27131	4,357813	62,25447
4	1,032356	14,74794	5,390169	77,00241

Факторна модель культурно-ціннісних орієнтацій в групі досліджуваних студентів з *низьким рівнем сформованості етнічної ідентичності*

Кластер=низький Factor Loadings (Varimax normalized) (ДАНІ) Extraction: Principal components (Marked loadings are > ,500000)				
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
Інтелект автоном	0,883161	-0,160273	-0,162096	0,009307
Афект автоном	0,055135	0,115208	0,939142	-0,015117
Включеність	-0,786183	-0,115472	-0,306010	0,178527
Егалітарність	-0,028700	0,197679	-0,374919	0,786227
Ієрархічність	-0,152819	0,779546	0,133560	-0,098080
Гармонія	-0,088587	-0,886963	0,015154	-0,044880
Панування	0,132361	0,255811	-0,265642	-0,820189
Expl. Var	1,450642	1,551205	1,231103	1,334683
Prp. Totl	0,207235	0,221601	0,175872	0,190669

Кластер=низький Eigenvalues (ДАНІ) Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	1,747651	24,96644	1,747651	24,96644
2	1,580198	22,57425	3,327849	47,54070
3	1,151391	16,44844	4,479240	63,98914
4	1,088393	15,54848	5,567633	79,53762

ДОДАТОК I (продовження)

Факторна модель культурно-ціннісних орієнтацій у загальній групі
досліджуваних студентів

Variable	All Groups Factor Loadings (Varimax normalized) (ДАНІ) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,500000)			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
Інтелект_автоном	-0,172152	-0,847390	0,048798	-0,069428
Афект_автоном	0,260875	-0,196929	-0,674819	0,476028
Включеність	-0,159156	0,767087	0,151141	0,028734
Егалітарність	0,056933	-0,000332	0,895944	0,254637
Ієрархічність	0,781111	0,226021	-0,132785	0,009361
Гармонія	-0,835982	0,219323	-0,059462	0,120217
Панування	0,138666	-0,123448	-0,109445	-0,916874
Expl.Var	1,454493	1,459702	1,316467	1,152287
Prp.Totl	0,207785	0,208529	0,188067	0,164612

Value	All Groups Eigenvalues (ДАНІ) Extraction: Principal components			
	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	1,738022	24,82888	1,738022	24,82888
2	1,417380	20,24828	3,155401	45,07716
3	1,190627	17,00895	4,346028	62,08611
4	1,036922	14,81317	5,382949	76,89928